

I gamle fotefar



ØYER OG TRETTEN HISTORIELAG 1995



Forsidebildet:

8. mai 1995. Bygdafolk på veg til avduking av minnesmerke ved Øverlikåken som ligg i skogen ovanfor Snurubakken.

Foto: Ry-

ØYER OG TRETTE
HISTORIELAG

I gamle fotefar

Redaksjon:
Ola T. Rybakken Johan Kraabøl
Lars Holmen



ØYER OG TRETTE HISTORIELAG
1995

Dale-Gudbrands Trykkeri a.s, Tretten.
ISBN 82-7275-092-9

Innhold

Noen ord først	5
ÅRET 1940	7
Marit Kramprud: Bomber over Øyer	7
Erling Halsten: Invasjon i Øyer og Tretten	11
Johan Kraabøl: Gjenkjente røvernes håndklær	13
Ingrid Braastad: Slaget på Tretten – et øyenvitne forteller	14
Ivar Trosvik: Dagbok for KP7/Ryen fra 9.4. 1940	16
Arne Sørum: Soldat på Gardermoen	21
Reidar Johannessen: Slik husker jeg det	21
Ola T. Rybakken: Skytetrening på Tingberg i mars–april 1940	22
Ola T. Rybakken: Kaotiske dagar	22
Ola T. Rybakken: Små klipp fra lokalaviser høsten 1940	23
OKKUPASJON	24
Synnøve Hunstad: Kvinner under krig – en utstilling	24
Reidar Johannessen: Russiske vedhoggere i Øyer	28
Lars Holmen: Borgarvakt på Hunderbrua	30
Marit Kramprud: Dagligliv under krigen	36
Reidar Johannessen: På vegarbeid i Finnmark	40
MOTSTANDSARBEID	42
Ola T. Rybakken: Glimt frå motstandsarbeidet i Øyer	42
Ola T. Rybakken: Om ei mislykka jernbanesprenging i Øyer	48
Reidar Johannessen: Flyslepp på Stormyra	51
Lars Holmen: Intervju med Tor Steinsli (f. 1915)	53
Reidar Johannessen: Smia til Mikael og Arne Sørum	55
Ola T. Rybakken: Rjukan-sabotørane i Øyerfjellet 14. og 15. mars 1943	56
Erling Halsten: Råkfisk som virkemiddel	59
Fredrik Enge: Kort oversikt over HS-arbeidet i område 2331 Tretten	60
DET GÅR MOT FRED	62
Paul Strangstadstuen: Fredsvåren	62
Johan Kraabøl: Fangeleir på Tretten	65
Reidar Johannessen: Johannes Jutulstad	69
Oddvar Stensrud: Våren -45 slik en guttunge opplevde den	70
Synnøve Hunstad: Slik opplevde jeg freden	72
Odd Bjerke: Hjelp	73
Ola T. Rybakken: Amerikabrev – også i krigstid	78
Historielaget har nå disse bøkene og hefta å selja	80
Korrigeringer og tilleggsopplysninger til «I gamle fotefar» 1994 ..	80

Noen ord først ...

Et halvt århundre er gått siden den største og mest omfattende krig i verdenshistorien tok slutt, en krig som også våre bygder fikk merke på en smertefull måte. Krig er dramatiske og oppskakende hendinger. Kort eller langvarig – den kan skape store forandringer i samfunnet og i et menneskes liv, og sette varige spor hos de som rammes: familiemedlemmer og nære slektninger blir drept, hus og heim blir ødelagt, bygdefolket splittes p.g.a. forskjellige holdninger til fienden.

For oss som er så gamle at vi gjennomlevde krigen, skapte den et tidsskille. Vi snakker om *før, under og etter* KRIGEN – og da er ingen i tvil om hvilken krig vi mener. Men ettersom årene går, kommer også denne tiden på avstand – og det er da også godt. Det er født mange mennesker i Øyer – Tretten siden 1945, og de som har noe å fortelle fra krigstida, blir stadig færre – naturlig nok.

1995 står i fredsjubileets tegn. Med dette heftet og årsheftet for 1990, vil vi ta vare på viktig lokalhistorie og prøve å fortelle om det som hendte i bygdene våre de dramatiske krigsårene. Også årsheftene for -91, -92 og -93 inneholder noe krigsstoff.

Så vil vi her og nå takke for alle innsendte bidrag og Dale-Gudbrands trykkeri for godt samarbeid og god hjelp – hjertelig takk!

Redaksjonen.

Året 1940

Marit Kramprud:

Bomber over Øyer

1939 var et godt år som gav håp om bedre tider. De harde 30-åra var slutt. Ute i Europa var det krig, men det vedkom på en måte ikke oss. Vi var et nøytralt, fattig land, og ingen ville bry seg med Norge – sa de som forstod seg på det.

Mor mi hørte på nyhetene fra Sverige kl. 6 om morgenen. Den 9. april 1940 kom det ei sjokkmelding: Tyske soldater hadde gått i land i Norge. Denne morgenen ble annerledes enn andre. Mor måtte fortelle nyheten til noen, og den første hun møtte, var Thorstein Lie. De syntes situasjonen var skremmende, men var skjønt enige om at til Øyer kom ikke krigen. Det ville de allierte sørge for – de ville stanse tyskerne før de kom så langt. Utover dagen søkte folk sammen og diskuterte, men det var få som skjønnte rekkevidden av det som hadde skjedd.

Men allerede samme dagen dundret tyske fly over bygda. De skaket opp folk; særlig mange eldre ble redde og spådde dommedag. Det gikk ikke lenge før de første bombene ble sluppet. Vi så norske soldater som trakk seg tilbake ettersom tyskerne rykket fram. I skogen mellom Gamlevegen og Riksvegen (nå: gamle E-6) oppholdt det seg mange soldater. Bombene som ble sluppet etter Riksvegen, var nok tiltenkt dem.

Øyer Handelslag bombet

Den 22. april begynte som alle andre dager denne krigsvåren, men det skjedde ting som gjør at denne aldri blir glømt av de som opplevde den. Utover morgenen ble det større uro i luften. Jeg var på Meieriet (nå: Øyer Landbruksverksted) for å kjøpe melk. Plutselig ble det ropt at vi måtte komme oss ut. Kunder og betjening fra Meieriet, Handelslaget og Handelslagskafeen for av garde over Brynsåa og bort i skogen. Vi rakk akkurat skogen da den første bomben falt. Den traff ei bensinpumpe ved Handelslaget, og det var en skikkelig

smell. De fleste voksne var i sjokk, mange gråt og ba – det var uhyggelig.

Sammenliknet med bomber i nåtida var ikke denne stor, men for oss som stod i nærheten, var den kraftig nok. Og den knuste glassruter både på Meieriet og Handelslaget. Vi hadde fått føling med krigens ødeleggelse, uhygge og håpløshet. Jeg gikk heim gjennom skogen – uten melk. Heime var de glade da jeg kom att uskadd. Mor og bror min hadde oppholdt seg i kjelleren – et vanlig tilfluktsrom denne våren. Far var i Skarsmoen og bygde forbygninger mot tyskerne. Det var mye dramatik denne



*Bygningen til Øyer handelslag like ved gamle Øyer ysteri.
Sommeren 1964 var det slutt med handel her. Da var nybygget på Tingberg tatt i bruk.
Torbjørn og Marit Skarpjordnet kjøpte huset og bygde det om til bolighus.*

dagen. De norske soldatene som holdt til i skogen mellom Gamlevegen og Riksvegen var borte om morgenen. De hadde dradd nordover om natta, ble det fortalt.

Kristen Haugerud fortalte at han kjørte melk fra Skjøsberg til Meieriet denne dagen. På samme turen skulle han bort til Neremo-mølla med korn. Da han skulle dra fra Mølla, hørte han mye skyting, og han torde ikke kjøre lenger enn til Stenersen. Der tok han fra hesten og batt den. Selv gikk han til en han kjente som bodde i nærheten. Han ventet til det stilnet noe før han reiste heim. Mange av de som kjørte melk til Meieriet den dagen, fikk nok vanskeligheter med å komme heim. Det var et under at ingen ble drept. Noen fikk likevel sjokk av bombedrønn og knitring og smell fra flyenes skytevaopen. Det roet seg utover dagen. Tysker-

ne hadde antakelig oppdaget at de norske soldatene var borte.

Nå ble folk urolige for alvor. De som bodde nede i bygda, fant det best å komme seg vekk. En del nøyde seg med å dra øverst i bygda, mens andre drog til seters. De lå på golvet der det var plass til å legge seg, men noen steder var det så trangt at de måtte sitte oppe hele natta. Under slike forhold er det heller ikke lett å få sove; tanken på hva som ville skje neste dag, optok alle. Nå måtte en ta en dag om senn.

Den 23. april var nok de fleste nedefram borte, og på mange gardar stod dyra uten mat og stell. Den tida hadde folk mer otte for hverandre, og det kom til syne nå i ei krisetid. En og annen modig kar dristet seg ned i bygda, og hørte han leven fra et fjøs i nærheten, gikk de for å fore dyra. Men med mjølkinga gikk det



Prestegården i Øyer ble truffet av tre granater i april 1940. Her børstes bøker fra kontoret, og tomme bokser og glass etter tyskeropphold vises fram. Sokneprest Basberg og døtrene Gunvor og Anita.

tyngre. Den gang var det mjølkekyr i de fleste fjøs, men det var ikke mange menn som kunne mjølke. At denne kunsten var vanskelig, fikk enkelte lære nå. Etter noen dager ble det rolig, og folk flyttet heim. Folk tok opp igjen sine daglige gjøremål – så godt det lot seg gjøre – under de rådende forhold.

Etterhvert dukket endel praktiske problemer opp: Det ble vanskelig å bli kvitt mjølka, for Meieriet var stengt. Mjølkespanna ble fort fylt opp, og nå måtte separatoren tas i daglig bruk att. Fløten ble brukt til mangt i matlagingen, og det ble kinna smør. Den skumma mjølka ble det mye av, og siden avsetningsmulighetene var borte, ble det oftest grisene som fikk den, Eller den ble slått ut for å få tomme spann til neste mjølking.

En dag like etter at tyskerne hadde gjort sitt inntog, sprang de rundt i bygda, viftet med skytevåpen og ropte: «Englisch? Englisch?» De gjennomsøkte husene for å finne engelskmenn, og tok oftest et gissel i huset som de tvang foran seg til alt var gjennomsøkt. Om de fant noen engelskmenn, er ikke kjent.

Det gikk stadig rykter om forskjellig som tyskerne og deres lakeier fant på for å plage sivilbefolkningen. Mange kvinner gikk i stadig



Lange rekker med soldater – først tyskere, så østerrikere, på tur nordover i 1940.

angst for at det skulle skje noe med deres nærmeste. Unger som hadde lang veg på skolen og måtte gå før det ble lyst om morgenen, gav grunn til uro. Utover i krigsårene fortonte nok hverdagen seg mer stille og rolig, enda det foregikk mye ulovlig her. Det var vel først og fremst heimefronten som var i fare, men det var ikke mange som stod på feil side her i Øyer.

Så gikk årene, det ene etter det andre, og vi var kommet til 1945. Endelig – 7. mai kom det melding om at tyskerne hadde kapitulert. Ei venninne og jeg gikk ut på Skarpjordsberget.

Vi ville se etter om det virkelig var sant. Men vi så ikke noen flagg eller andre tegn på det som hadde skjedd. Ertetid fikk høre at flagga hadde gått til topps over hele bygda. Det blåste surt og kaldt denne maidagen. Naturen viste ingen glede, og himmelen var full av mørke skyer.

Den 8. mai kom gladmeldingen: «Norge er atter fritt!» Radioer ble hentet fram fra gjømmesteder, og alt var glede. Det var ingen grenser for hvordan vi fablet om framtida. Noe var sikkert: Nå gikk vi mot ei ny tid! Nå skulle alt bli bra, for nå hadde vi lært: Vi skulle bli bedre mennesker!



*100 østerrikere var innkvartert på Prestegardssalen i Øyer sommeren 1940.
Her vasker de seg i bekken ovenfor tunet.*

Erling Halsten:

Invasjon i Øyer og Tretten

Tre gonger vart eg skote på, men dei bomma – heldigvis. Slike hendingar gløkker ein aldri.

Eg var i 20-årsalderen og gardskar på Kvam. Eg var støtt oppe klokka 5 om morgonen, for å stelle hestane. Deretter gjekk eg på kjøkkenet for å eta slik ved halv sju-tida. Slik var det også den 21. april. Men det som var annleis denne morgonen, var at Mari, kona på garden, kom ned og sa: «Du må kjøre mjølka til Meieriet i dag du, Erling, for 'n Tov er liggand'. Men du må vera rask, for tyskeran begynne å nærme seg bygda!» Eg som ikkje hadde radio, var lite kjent med det som hadde hendt, men eg forstod at Svarten måtte selast på i ein fart.

På Meieriet trefte eg meieristen, Kaare Bryn, som spurde om eg hadde sett noe. Og han fortalde at tyskarane hadde passert Hove. Heldig var eg som var ute så tidleg på morgonen, for både Svarten og eg nådde trygt attende til Rustberg, der vi var godt skjerma av tre heilt oppå Kvamsjordet. Men vel ute av skogen kom plutselig tre svarte fly med hakekors over oss. Dette var første gongen dei skaut på meg, og tanken på at dei kunne råke, gav ei underleg kjensle. Svarten kjente nok det same, for han la på sprang så det fans ikkje att spann i karmen da vi kom oppatt på garden. Ein bykar som budde i føderådsbygningen, hadde sett på kulenedslaga at skotta gjekk over. Da eg kom inn, hadde alle gått i dekning nede i kjelleren, men fordi det ikkje var noen utgang der, vart vi forlikte om at det var best å gå over i møkk-kjelleren under fjøset, for der var det i alle fall to dører.



Kvam i Øyer. Bildet er frå ca. 1950,

Truleg slagmark

Mens tunge bombedrønn rulla over bygda, kom norske militære befalingsmenn tilgards og sa at det store slaget nok ville stå i Nordbygda. Det hadde alt vorte høgstdag, og etter denne opplysninga spurde Tov, husbonden, om eg ville kjøre mor hans og systera, Hjørdis, og enda ein person til Mæhlum på Tretten der bror hans budde. Atter måtte Svarten i selaen – denne gongen framfor sluffa på vanskeleg veg og føre. For det tinte om dagen og fraus på att om natta. Både Hjørdis og eg måtte støtte på kvar vår side for å hindre at sluffa velta. I nærleiken av Stalsberg kom nye skottsalver frå fly, og mens det rasla skiferstein nedetter berget og Hjørdis ropte «Kjør! Kjør!», gjorde eg og Svarten det vi kunne. Det vi ikkje visste da vi kom til Mæhlum, var at det var nettopp på Tretten at storslaget om ikkje lenge skulle stå.

Evakueringa aukar på

Heilskinna attende på Kvam hadde Tov og Mari planlagt ny tur til Tretten. Mari var frå Sør-Mageli, og målet denne gongen var Veslesetra på Nord-Tretten. For å unngå skyting frå fly som eg alt hadde opplevd to gonger den dagen, bestemte vi å dra først ved ti-tida om kvelden.

I løpet av dagen kom det fleire til gards som var på rømming oppover og nordover. Fru Basberg og fru Segerstråle – eg trur ho var mor til fru Basberg – hadde rømt Prestegarden og skulle vera med lasset vårt, men gå av på Tårstad. Ikkje berre Svarten skulle dra denne gongen. Eg hugsar så godt ei merr som hadde fått føl, men følungen ville ikkje vera med. «La følungen bli att heime,» sa Tov. «Skal det gå gale, så får han gå med, han og!» Tov og budeia vart att på garden da følget på fire hestar og ein 4-års hingst, som Anton tok med, drog avgarde.

På Rindalsjordet hadde det frose på, og vi hadde vår fulle hyre med å halde oss fast. Eg hugsar prestefolka hadde to handkoffertar som datt av lasset og segla nedover på skåråen, mens gutungane stormflaug etter. På denne turen møtte vi også Erik Brustuen klokka to om natta. Han hadde vore på Enge med 1.premie-

hingsten O'en frå Skard. Først klokka 5 om morgonen kom vi oppå Veslesetra. Da hadde vi vore innom på Vedum og fått traktering. Eg hugsar eg låg på golvet på flatseng i hop med ungane og les «Bustenskjold» åt dei. Dei var seks søsken, dei to minste hadde ikkje begynt på skulen ennå.

Neste dag var eg og Ole Sørli nede på Sør-Mageli for å mjølke og stelle dyra der. Ole Sørli var bror til Mari Kvam. Den eftan landa det eit norsk fly nede på Magelineset. Men tyskarane hadde alt komme der, og noen raske skottsalver tvinga flygarane til å overgi seg. Ole syntes det var best at vi drog til seters att, og med hesten hans tok vi atter setervegen fatt. Også da vart vi skote på oppover i lia. Det lyste og rauk av kulenedslag på baa sider av veggen. Ole sa sidan at det var rart ikkje hesten vart råkt som var så stor blink. Det var mye folk på tur oppover setervegen på veg innover. I forbi-farten fortalde dei om dramatiske hendingar i Stavs-området. Da tenkte eg verkeleg med otte på ho Hanna og ho Hjørdis som eg dagen før hadde kjørt til Mæhlum.

Tretten brenn!

Richard Solberg fortalde at han frå Simengard hadde sett at tyskarane rykte fram mot Holmen der det vart stopp. Fleire tanks var komne fram dit og vart under motstanden brukt som dekke for fotsoldatane. Også langs utsida av riksvegen søkte tyskarane dekning, men mange av dei fall der. Det såg ut som om tyskarane trekte seg tilbake for seinare å komme sterkare att. Hardare åtak førte snart til at forsvaret av Tretten fall, og engelskmenn og andre rømte oppover jordet på Solberg. Snart stod husa på Solberg i brann, og mest heile Tretten sentrum. Også enkelte andre hus bortover i bygda såg ut til å vera overtent. Under framrykkinga hadde tyskarane tatt med seg ein fire år gammal hingst frå Holmen og Blakken i Rogndalssveen. (Hingsten fekk dei att om hausten etter at det vart skaffa ei uriktig attest på at han skulle brukast i avlen; men Blakken spurdes ikkje meir.) Mens vi var borte, hadde tyske soldatar med granatar i hendene vore på Kvam på jakt etter

engelske soldatar, men fann ingen. På Skard derimot var det mange engelskmenn som hadde rømt unna Rinheim-stillinga, men heldigvis gjekk ikkje tyskarane bortom Skard da. Etter eit par dagar på Kvam att, spurde Tov om eg ville reise til Nermomølla med korn, for det var snart innpå for grautmjøl. «Ta Gammel-Svarta og sei at vi har berre ein hest,» sa han. På turen møtte eg mange tyske troppar, men ingen stoppa meg.

Heim-tankar

Eg var også svært spent på hossen det stod til heime i Baklia som låg slik i skottlinja frå riksvegen gjennom Skardsmoen. Mest alle utmed der også hadde trekt oppå Lassesetra, fekk eg høre, og hadde tatt med seg hestane for å ha sikra dei. Kristiane Sletten fortalde meg at da ho gjekk åt fjøset i grålysninga om morgonen, var heile kubølingen i Rinheim komme ned på isen. Ho hørte Marit lokka på kua og ropte til han Johan at det var store «varmehøl» i isen. Dei skulle opp i Bergslia med krykjyra sine, og

kom til slutt vel fram i ubrøyten. Kristiane fortalde meg også at i Sletten hadde granatar teke peispipa, slege hol på låveveggen og lagt sauefjøset i oske. Om forsvars-stillinga oppi Sveaberga hadde vorte teken i bruk, hadde det nok vorte ille heime i Sveen.

Sedvard Rugsveen fekk også ein støkk i livet da han skulle hente ei høybør til dyra og trefte engelske soldatar i lydøra. Alt han forstod var at dei var sultne. Ein kar som var på Bjørnstad, vart budsendt og snakka med dei. På Lassesetra vart det skaffa mat og noen følgde dei over Kjølén til Gausdal. Der var det ei modig dame, Berthe Nordrum, som samla opp engelske soldatar og følgde dei over Persve-setra og ned til Gurisvea der Leif Ødegård bodde. Det var støtt på natterstid at Berthe banka på døra. Det stod tre båtar ved Gurisvelandet. Utan veg var båten einaste framkomstmiddelet den tida. Leif Ødegård var sundmann, og Skard var neste stoppestad. Derfrå var turen planlagt over Østfjellet til Sverige. Seinare vart det fast flyktningrute over fjellet.

Johan Kraabøl:

Gjenkjente røvernes håndklær!

Agnes Hekneby, f. Solheim, var i 1940 hånarbeidslærer ved folkhøgskolen i Elverum. Under de berykta april dagene måtte også hun rømme fra skolen, for å evakuere til sitt foreldrehjem på Tretten. Senere på våren ble deler av Solheimsbygningen rekvirert til bruk for tyske soldater. Sin morgenvask tok de ute på gårdsplassen og hengte deretter håndklær i dusinvis til tørk i sola. Hva annet blafret freidig i rekker og rad på verandaen foran øynene på hånarbeidslærerinna, enn håndklær vevd nettopp ved hennes egen skole i Elverum, – lette å kjenne igjen med skolens særprega mønster!

Ingrid Braastad:

Slaget på Tretten – et øyenvitne forteller

Tretten ble svært hardt rammet under det tyske felttoget krigsvåren 1940. De fleste gjømte seg i kjeller og på loft, eller rømte til fjells på D-dagen den 23. april 1940. Men en nysgjerrig 15-åring stod bak grindstolpen i Lågåton og fulgte med på hele tyskernes rasering av Tretten. Ole Holmen het 15-åringen, og han husker fortsatt skrekk-opplevelsen som det var i går.

– Vi visste ingenting om hva krig var, det var sikkert. Vi trodde vi kunnet stoppet dem, sier Ole Holmen. Før det dramatiske slaget på Tretten var Ole med på å lage felle for tyskerne.

– Planen var at veien skulle sprenges ved Dresshølan i Skardsmoen. Dette ville tvinge tyskerne til å ta veien oppover om «Kanan». Langs denne veien skulle vi ta dem. Der lagde vi stillinger hvor den norske hæren kunne skjule seg og skyte på fienden. Men den gang ei. Tyskerne kom aldri oppover Kanan. Veien ble aldri sprengt – Ingeniørvåpenet kom ikke. Vi var altfor uforberedte til å true disse som kom her med tanks og tungt artilleri, sier Ole.

– Den eneste hindringen som lå i veien for dem, var en lastebil med grus som ble satt tvers over veien ved Rinheim. Den kjørte de ganske enkelt bort. De måtte også fjerne noen spredte tømmerstokker som lå i veien.

Tungt artilleri

Det første 15-åringen bak grindstolpen fikk se, var at tyskerne fant seg ei slette rett ned for Vardkampen ved bruket Kampen. Her plasserte de seg med tungt artilleri.

– Litt etter så jeg en tanks som kjørte nordover veien. Det var en langsom og dyster ekvipasje som sakte, men sikkert nærmet seg Tretten sentrum. Ut av kjøretøyet hoppet to personer. Først en som plasserte seg bak en tømmerlunne, så en annen som la seg bak ei steinrøys. Dette var nok spioner som skulle sjekke hvor det ble skutt fra.

– Engelskmenn og nordmenn begynte å skyte mot tanksen fra Solbjørg. Da så jeg to kraftige løp kom opp i lufta ute ved Kampen, og kanonen drønnet. En granat datt ned i en halmhaug like ved Solbjørg, og like etter var hele garden i brann. Jeg hørte hvordan dyrene skrek – det var ubeskrivelig grusomt. Jeg så to eng-

elskmenn komme nedover jordet med et kvitt tøyestykke. De ble tatt til fange. Like etter smalt det en granat inn i fjøsmuren på Simengard, for på veien der oppe kjørte de norske styrkene som kom fra «Kanan».

Amerikansk flagg

Tretten sentrum stod for tur. Det flammet opp bortover. Fra Lybekk, Samvirkelaget, Meieriet, Formo, Nustad, kafeen hennes Ingeborg – til alt på Stav. Både folk og dyr skrek. To små timer tok det tyskerne å legge et helt bygdesentrum i aske.

– Men Bjørkholbygningen fikk stå?

– Ja, i Bjørkholth vaiet et amerikansk flagg i flaggstanga denne dagen. De som bodde der, var så lure at de heiste et amerikansk flagg som noen norsk-amerikanske slektninger hadde lagt igjen der en gang. Og det flagget reddet dem, for som kjent var tyskerne enda ikke i krig med



*Ole Holmen på Tretten minnes opplevelsen i 1940.
Her fra Lågåton på vest-sida av Lågen på Tretten, så han tyskerne rasere hjembygda si.*

USA. Kanskje de trodde Bjørkholt var sommerhuset til noe ambassadepersonell, sier Ole.

Ingen sivile var ute i disse brennende timene, men plutselig fikk gutten bak grindstolpen se sine aldrende naboer, Sina og Tobias Solberg som var i 70-årene, stavre seg oppover jordet. Fjøsset deres var satt i brann, og nå var de redd for at våningshuset var det neste. Det ble skutt så torva fauk rundt dem. Men de to gamle som gikk der så sakte oppover jordet, fikk gå i fred.

– Pussig var det også at en bil trukket med det amerikanske flagget kom kjørende midt under slaget. Den fikk passere fritt. Jeg har spurt mange, men jeg vet enda ikke hva den bilen gjorde der.

– Hvorfor ble Tretten så hardt rammet?

– Antagelig fordi tyskerne visste at det var plassert mange engelskmenn her.

På garden Holmen som ligger like ved riks-

veien, var tyskerne også innom. Men familien hadde altså evakuert til Lågåton på vestsida av Lågen. Men i fjøset i Holmen var Agnes Rønningen og Borghild og Alfred Lilleespe. De ble overrumplet av tyskerne. Budeiene måtte først drikke av melken før tyskerne forsynte seg. De ville forsikre seg om at de ikke ble forgiftet. Som takk for maten prøvde tyskerne å tenne på våningshuset i Holmen. Men Borghild, Alfred og Agnes fikk i all hast slukket det med å tømme på en 50-liter med melk.

Alt tyskerne fikk med seg av verdier og penger tok de med på sin ferd.

– Konfirmasjonsgavene mine er det de som har fått, sier Ole lakonisk. To uker før tyskerne kom, stod han konfirmant, trettingen Ole Holmen, som fikk et grusomt minne for livet etset inn, den 23. april 1940.

Dagbok for KP7/Ryen fra 9.4. 1940

Fleire vernepliktige frå Øyer og Tretten var ute i teneste da Tyskland overfall landet vårt i april 1940. Somme var inne til førstegongs-teneste. Andre var innkalla til nøytralitetsvakt. Av desse var eitt kompani under leiing av kaptein Anton Ryen, stasjonert på Trandum. To øyveringar, Ivar Trosvik (f. 1918) og Alf Floberghagen var med i dette kompaniet. Trosvik var kompaniassistent og skreiv dagbok for kompanisjefen. Meir enn 55 år etter at dagboka var skriven, kjem ho her på trykk. Vi kan her følgje ei norsk militæravdeling desse dramatiske krigsdagane. I stutte setningar kan vi kvar dag leva med i ei strabasiøs ferd over lange strekningar her på Austlandet. Mellom linene kan vi lesa om uvisse, slit, sult og søvnløyse gjennom dagar og netter. (Red.)

9. april

- kl. 0430 Revelje på Trandum. Oppstilling. «Klar til kamp».
- kl. 0800 Norske fly observeres på vei nordover.
- kl. 1000 Avmarsj til Hauersetet st. Tyske fly går like over oss. Avreiste i biler Tr.hjemsveien til Oslo.
- kl. 1300 Ank. Linnerud. Flere tyske fly kretser rundt byen.
- kl. 1800 Avmarsj opover veien til Nordmarka. Kp.5 rapporteres marsjert til Lysaker.
- kl. 2145 Ank. til Lilloseter sammen med en tropp fra kp.8. Veien vi kom fra Oslo rapporteres sperret. Hvil til midnatt.



17. mai 1993.

Oberst Hveberg på Jørstadmoen overrekker Deltakar-medaljen til Alf Floberghagen (t.v.) og Ivar Trosvik for krigsinnsatsen i 1940.

10. april

- kl. 0015 Opbrudd fra Lilloseter. Meget slitsomt tur i nattet mørket over til Nittedal. Vi hørte ved Linnerud at tyskerne hadde fått seg overgitt Oslo. Quisling skulle ha dannet ny regjering. (Vi møtte hundrevis av biler på turen til Oslo.)
- kl. 0820 Vi støter sammen med resten av bataljonen ved Skedsmo.
- kl. 1800 Hvil etter ca. 18 timers marsj. Like nord for Kløfta begynner oplastning av soldatene med kurs for Dal. Noen biler reist da det meldes at en kollonne på 20–25 biler med tyskere er på sydgående fra Gardermoen. Det laves en stilling for bataljonen for å gi tyskerne en varm velkomsthilsen. Imid-

lertid blir det ikke noe av. Tyskerne har med norske fanger på bilene og det kommer ordre om at skyting for enhver pris må undgås. Tyskerne får slippe igjennom. De først avreiste tropper i biler er blitt avvebnet (av tyskerne). Endel treffer vi igjen, endel er borte. De utslitte tropper får nå bilskyss til Bøn, hvor kp. 7 overnatter i Bøn skole ca. kl 0100 torsdag morgen.

11. april

kl. 0600 En patrulje under korp. Tofte sendes til N. Aas. En annen avdeling sendes til Dønnum for å sperre veien der. Utover dagen kommer det til sammenstøt med tyskere like ved Bøn st. 2 tyskere fanges, 1 tysker drept. Fenrik Hagen har en hard batalje med en av tyskerne. De tyske fangene tas inn og undersøkes i kp. 7s leir. Utover aftenen endel skyting omkring Bøn st. Flyalarm flere ganger. En flybombe faller en 2–3 km. vest for Bøn. Det blir ingen søvn denne natt heller. Avdelinger av kavaleri og artilleri passerer gjennom Bøn.

12. april

Avreise i biler opover vest for Vorma. Vi går ut av bilene og passerer en lang kolonne av ridende og kjørende. Vi innlastes på jernbanen ved Minnesund og kjører til Tangen. Derfra marsjeres innover til Romedal. Kompaniene henger nu meget dårlig sammen. Mangel på søvn, kanskje lite mat, sårbenhet m.m. tvinger mange til å gi opp. De siste km. kjøres alle i biler opp til Romedal kirke. Kp. 7 plaseres på Melby, kp. 8 på Irstad sammen med bataljonsstaben. Stabskp. på Huse. Det sies at Eidsvoll skal være bombardert siden vi drog der forbi. Det blir nu noen timers søvn. Rykter om at engelskmennene skal ha tilføyd

tyskerne store tap rundt kysten. På Terningmoen skal tyskerne ha mistet hele sin styrke på 2–300 mann. Elverum sies å være bombardert.

13. april

kl. 0600 Dagen begynner.

Kompaniene ordner seg. Det foretas oppstilling. En hel del menige finnes å være borte. Imidlertid kommer endel av de fraværende tilbake om ettermiddagen.

Tyske fly sees hele dagen. 15–16 stk. går nordover, tildels nokså lavt. Senere går 5–6 fly sydover. Det antas at de har landsatt tropper.

I dag har Norge erklært Tyskland krig.

Den norske regjering har sete på Hamar.

14. april

kl. 0600 Liv i leiren. Sneyr. Dårlig flyvær.

Korp. Tofte (fra kp. 7) fremdeles borte. Vi har nå ligget på Melby i 2 døgn.

Soldatene begynner å vinne kreftene tilbake. Vi har nå ligget på Melby i 2 døgn.

Tyskerne meldes å være drevet tilbake ved Minnesund. Det opplyses i radio at tyskerne har satt ned tropper fra fly i Trondheim, sikkert de samme fly som er sett her i Romedal. I går meldtes at franske og engelske fly var sett over Ringsaker.

Avreise fra Melby pr. bil. Om kvelden leirslagning telt. Søvn denne natt ca. 2 timer.

15. april

kl. 0700 Opbrudd.

kl. 0815 marsj nedover veien til Tangen bru. Opphold i skogen opp for demningen. Oppbygging av barhytter under pent vær. Været blir etter hvert særdeles slemt; sludd, regn. Skyting høres på andre sia av Mjøsa. 3 personer

observeres på sprang over et jorde og inn i en låve. 5 mann av oss setter etter for å undersøke. Det viser seg å være falsk alarm. Køyning (i barhytte), 14 mann på ca. 6–7 kvadratmeter.

Denne natt ca 1 1/2 – 2 timers søvn. Om natten (kl. 0100) vekkes hele leiren av sterk skyting i vestlig retning.

16. april

kl. 0600 Ut av barhytta. Rolig i leiren utover dagen. I nyhetene (ca. kl 1300) høres at Quisling skal ha trukket seg tilbake. Avisene meddeler det samme. Opplasting i biler på Tangen st. Kjøring til Espa, videre innover til et sagbruk. Marsj på ski over Skogvang (25 min. hvil) over forskjellige setrer til Spett-dalen. Her er fullt av sivile flyktninger fra Morskogen. Ankomst til Spett-dalen kl. 2050. Dårlig losji, ikke høy eller halm på gulvene. Mange lå i fjøset.
Vakt. Ingen søvn for de flestes vedkommende.

17. april

kl. 0400 Opbrudd. Etter ca. 3 km. gjensettes ski og pakning.

kl. 0500 fremme i stilling (observert av 2 befal om natten).

Tett tåke og snøvær.

kl. 0600 Opdages en kolonne med kurs nordover. (Flere biler starte, høyrøstet snakk og kommandorop). Kraftig skyting. Ingen treffer kan med sikkerhet registreres. Da tyskerne besvarer ilden, blir vår stilling meget utsatt. (Kapt. Ryen får en kule gjennom lua). Vi trekker oss i all hast tilbake, tar på oss ski og pakning og trekker oss innover samme vei som vi kom.

Vi har i siste døgn sultet, frosset, vært våte.

kl. 1000 Ank. Skogvang Spisning. Hvil.

kl. 1200 Avmarsj over sagbruket. Espa sies å være rømmet, ligger under norsk sperreid. Videre går vi til Malungen.

Ank. dit kl. 2230. Her ble vi innkvartert. Ypperlig forpleining. Til ro ca. kl. 0100.

8 timers søvn denne natt.

18. april

kl. 0900 Opp.

kl.1100 Utdeling av proviant. Det blir opplyst at også Tangen er stengt for oss. Bile-
ne som var bestilt til kl. 1000–1030 kommer ikke frem.

Avmarsj med kjentmann. Fint vær. Flere fly høres.

kl. 1900 Ankomst til Bjerke, hvor vi ligger om natten. Vi får her havresuppe, kjøtt m/poteter og melk. Søvn denne natt ca 5 timer.

19. april

Opbrudd med avmarsj mot Rokodal-
len, østenden av Rokosjøen frem til en skole hvor vi får fin forpleining.

kl. 1700 Marsj forbi Veen st. frem til Løten-
veien. Her blir vi stående ca 3 timer for å avvente beleilig øyeblikk for å komme over. Imidlertid finnes at veien er så godt bevoktet at overmarsj anses ulønnsom.

kl. 2300 Marsj tilbake til en seter hvor vi ligger fra kl. 1/2 12 til kl. 1/2 4.

Søvn denne natt ca. 3 timer.

Det har i dag vært sagt at bataljonen har kvarter på Rena. Vårt kompani og kp.6 er dog ennå på villstrå.

20. april

kl.0500 Opp. Avmarsj etter hvert som vi er fer-
dige ned til skolen, der vi får utlevert melk og brød og surmelk. Vi hører her at engelskmennene har besatt hele Gudbrandsdalen, ned til Hamar. Rena sies å være bombardert. Vi begir oss opp til den seter hvor vi skal forlegges. Her kommer sersj. Vardenær med 2 mann fra Skogvang. Vi får anvist husrom.

Hit bringes proviant: Melk, brød, mel, kjøttdeig, flesk og margarin etc. Det

kokes graut. Ro i leiren. Det har i dag gått mange fly i retning mot syd. Søvn denne natt ca 8 timer.

21. april

kl.0700 Opp.

Vi skal i aften på nytt forsøke å forse-re Løtenveien. Kl. 2030 bærer det avsted. Det siste stykket brøytes uten ski. Veien er klar. Vi tar over og inn i skogen på nordre side.

kl.2330 var veien passert. Videre går veien over Nysetra og til Nårsetra.

(kl.1/2 4).

2 timers søvn.

22. april

kl. 0645 Avsted på fint skareføre.

1 fly observeres over Åmot. Det går antagelig ned. Mange fly går over oss hele dagen. På Flytten treffes andre militære. Det sies at vår bataljon er trengt yderligere tilbake.

Vi kommer til Åstadalen seter kl. 1900. Mat bringes opp.Ca 7 timers søvn.

23. april

Vi ligger på Åstadalen seter hele dagen.

Det er nu en plan om (i tilfelle intet høres fra bataljonen) å gå via Bolstadseter til Bergundhaugen ved Mesnavannene, ca 21 km.

Søvn denne natt ca 7 timer.

24. april

kl. 2100 Avmarsj oppover Åstadalen.

Det sies at bataljonen er flyttet til Koppang, – kanskje ennu lengere.

Vi benytter oss av elveisen oppover.

Skaren bærer nesten hele veien.

25. april

kl. 0130 Ank. til Bolstadseter. Hvil.

kl. 0730 Ankommet til de første gårder ved Mesnavannet. Hvil med grautkoking like ved Bergundhaugen.

Hvil med søvn (og meget mat) på Mesna skole.

Det høres at tyskerne skal være kommet op i Øyer, og at et hårdt slag har stått i Balberglia.

26. april

kl. 0000 Start oppover skogen i retning Sjusjøen. 2 kjentmenn er med.

kl. 0600 Ank. Sjusjøen.

Nå meldes at tyskerne har passert Ringebru.

Nordseterveien passeres, og ca kl 1200 er vi ved Gropen seter hvor vår bivuakk blir.

27. april

kl. 0400 Start fra Gropen seter. Slitsomt oppover fjellsiden på nordre side av Neverfjell. Videre går det nordover til Hafjellet og Nyseter. 3 mann sendes herfra ned til bygden for å sende proviant op til Liseter hvortil kompaniet er marsjert.

2 engelskmenn er også passert Lisetra.

28. april

kl. 0430 Start for Steinsetra og Pølen. Moksadalen.

Glimrende skiføre, stor fart. Rast 1 time i fjellet nord for Vedumsetra. (?). Ankom til Gullhaugen ca. kl. 1400.

En stor mengde fly passerer over oss, – sikkert det største antall hittil.

29. april

kl.0430 Start fra Gullhaugen.

Vanskelig å komme over Tromsadal- len. Fremme på Stortand kl.1100. Mat føres op fra Brekkom ved 23-tiden. (Noen budne til O.P.N.).

Radionyheter. Tyskerne står fremdeles ved Kvam.

30. april

Vi ligger på Stortand hele dagen.

Mere mat hentes op. Rystende skild-

ringer av tyskernes fremferd nede på Tromsnes.

Radiomeldinger om at tyskerne skal være kommet over til Dombås fra Østerdalen, og til Rosten fra Gudbrandsdalen.

1. mai

Avmarsj kl. 0130 over Annolseter, Øksendalen og til Pullen seter kl. 0630.

Det første fly passerer nettop som vi er innkommet.

2 ringbygginger har med smånytt fra Ringebru.

2. mai

kl.0200 Start fra Pullen seter.

Vanskelig overgang over Våla. Kaldt på fjellet.

Fremme ved Nordrumseter kl. 0800.

Det ble observert skiløperavdelinger med kurs mot nord. Andre militære ligger på setra.

Dagboken slutter her.

Om ettermiddagen 2.mai (Kr.Himmelfartsdag) kom Einar Lindstad innom vår leir. Han hadde fulgt en kamerat på ski fra Lillehammer og like til Dombås, og var nå på tur tilbake til Lillehammer. Han kunne fortelle at tyskerne var passert Dombås.

Kaptein Ryen innså at vårt kompani ikke lenger hadde mulighet for å komme foran de tyske tropper. Det ble om kvelden bestemt at kompaniet skulle oppløses. Da de aller fleste var soldater fra de nordligste bygdene, ble det til at disse gikk i samlet følge nordover. Fra Ringebru og Øyer og Fåberg/Lillehammer var det svært få, og disse fikk da avmarsjere i smågrupper, – med pakning og bevepning.

Arne Sørum:

Soldat på Gardermoen

Jeg var utkalt til rep-øvelse til A.R.2 på Gardermoen, og jeg skulle virke i våpensmia. Jeg var den eneste i mitt kull som var innkalt. Jeg hadde vært ute i ca 14 dager da krigen kom. Det var en ubehagelig tid i noen dager da. Jeg skal nevne litt om bombinga til tyskerne. Vi ble oppstilt om morgenen av en major som var fremmed for oss alle. Han stilte opp alle som var att på moen, både menige og befal. Han oppførte seg meget rart. Han presenterte seg ikke for oss, men var veldig blid. Plutselig tok han opp pistolen og svingte den mot oss, og var sinna som bare det. Han sa at hvis vi ikke lystret han, skulle han skyte oss ned. Siden har jeg ofte tenkt på hvem han var.

Vi gikk så til våre brakker for å spise lunsj. Da to av oss som hadde rom sammen, var kommet inn, kom tre tyske bombefly i lav høyde og sleppte mange bomber. Ei bombe eksploderte utenfor døra vår, ei utenfor vinduet på den andre siden, og ei i kjøkkenet i den andre

enden av bygningen. Dører og glass fløy inn i rommet vårt, og vi gikk på hodet innunder sengene av luft-trykket. Vi reiste oss opp, men vi var ikke skadet. Det var en rar følelse. Så gikk vi ut, og da kunne vi se at det lå soldater bortover i terrenget. Borte ved bombekraterne stod en løytnant og dirigerte oss inn i skogen, for flyene var på tur en gang til. Løytnanten var såret og blødde endel. Vi kom oss oppover vegen, og da ble vi beskyttet med maskingevær fra de tre flyene. Det var sju meter mellom hver kule som gikk i bakken, men vi ble ikke truffet. Da vi var kommet inn i skogen, sleppte de mange bomber i leiren.

En løytnant lå ved siden av oss, og han skulle ha med seg seks mann til å plukke opp eventuelle sårede eller døde. Vi andre kunne prøve å komme oss hjem, for Gardermoen var oppløst og tyskerne var på vei inn i leiren. Jeg traff Albert Buenget så vi slo følge hjemover. Vi gikk i skogen ned til Dal stasjon, videre veien over Minnesund til Biri, over Mjøsa til Moelv og derfra tok vi toget til Øyer.

Reidar Johannessen:

Slik husker jeg det

Da krigen kom, var jeg 12 år. De første tyske flyene så vi en dag vi var på skolen. De kom i lav høyde. Spenningen ble større og større etter som dagene gikk. Den 20., 21. og 22. april ble aktiviteten stadig sterkere rundt Aasletta – Korsen – Neremo-området. Neremo var et viktig knutepunkt i de dager. Vi så biler komme og gå. Noen skiftet bil etter bare noen få hundre meter. Da skjønnte vi det var høyere personer som var ute og for.

I Korsen var det samlet mange soldater og hester. Det var norske soldater, og de hentet vatn til hestene i Mosåa som renner like bak hjemstedet mitt. Dette ble mer og mer skummelt ettersom dagene gikk. Det blinket i blanke bøtter, og dette var lett synlig fra flyene. Den

22. april måtte vi flytte. Vi gikk opp til bestemor som bodde oppe på Berge. Det er ett av de brukene som ligger oppunder Svegarden i Øyer. Vi kom ikke lenger enn til Neremo-mølla da det første tyske flyet kom, og vi søkte dekning bak noen steiner og store grantrær. Da tok det til å skyte med mitral-ljoser oppe fra gardsplassen på Neremo. Bombeflyet gjorde flere forsøk, men med intens ild fra de norske soldatene klarte det ikke å komme nær nok til å bombe. Dette reddet antakelig Neremo og mange menneskeliv.

Da angrepet var over, fortsatte vi oppover forbi Mosgardene, og da vi kom til søre Lyseng, var tyskerne kommet til Aasletta. Vi så granatene gikk i bue over Granrudmoen og landet på jordene til Jevne og Haug. Vi hørte det hvinte i kuler over oss, men heldigvis gikk det bra. Etter som dagene gikk, roet det seg og folk kom hjem igjen.

Ola T. Rybakken:

Skytetrening på Tingberg i mars–april 1940

I dagane før åttaket på landet vårt, vart det sett i gang frivillig skyte- og militærøving i Øyer. Truleg var det Skytterlaget som stod som arrangør. Ole Hageløkken som hadde militærutdanning og løytnants grad, var instruktør. Skyteøvingane vart haldne inne på Tingberg – på Storsalen. Det vart skote berre med lausammunisjon – sjølvtsagt.

Johannes Neremo (1904–93) var med på skytinga. Han fortalde at det vart kjøpt inn Krag Jørgensen-gevær gjennom Øyer skytterlag,

men det vart for få gevær. Ettersom 32 mann var med på øvingane, måtte omlag halvparten berre stå og sjå på. Johannes gjekk til lensmann Huuse og la fram problemet. Huuse skreiv ut ein rekvisisjon, og mot den vart det utlevert 10 gevær frå magasinet på Jørstadmoen. Da vart det riktig velstand, og skytinga heldt fram så lenge vi hadde lausammunisjon, fortalde Johannes.

Så kom 9. april. Dagen etter møtte vi opp på Tingvoll, men alt neste dag flytte vi attende til Tingberg. Vi fekk i oppdrag å kontrollere trafikken langs riksvegen. Eg hugsar ei militærkolonne på 61 kjørety passerte den dagen, og at vi sendte ein «tvilsam» person til ei avdeling som heldt til på Neremo.

Ola T. Rybakken:

Kaotiske dagar

Johannes Bergum (1909–1993) fortel frå april 1940:

Eg var inne på setra da krigen kom. Det vart sendt bod etter meg, og eg kom heimatt om natta. Eg hadde hatt militærtenesta mi ved feltartilleriet på Gardermoen. Eg gjekk til lensmann Huuse, og han sa med ein gong at på Gardermoen hadde eg ingen ting å gjera. «Der er det fullt av tyskarar,» fortalde han. «Du får berre gå heimatt, så skal du få nærare ordre.»

Seinare fekk eg ordre om å møte opp på Tingvoll der det var ein befalingsmann. Men vi som møtte opp, hadde ikkje så godt som ein knapp som synte at vi var militære mannskap. Ikkje hadde vi gevær, men eg hugsar at ein som møtte opp, hadde våpen sjøl – ei enkeltløpa hagle! Vi dreiv litt med oppstilling, og vi vart orienterte om at vi måtte vera på vakt. Det var spionar overalt – og dei skulle knipast. Karl Bergheim hadde lastebil, og han kjørte oss til Tretten. Vi skulle danne skyttarlinje nedafør stasjonen. Medan vi dreiv på med dette, kom Ole Moe, stasjonmeisteren. Han spurde kva vi

dreiv på med. Ein svara at vi var på jakt etter spionar. «Men her er det da ingen spionar,» svara Moe.

Vi vart på Tingvoll noen dagar, og var fleire gonger ute på spionjakt. Men så fekk vi ordre om å møte på Jørstadmoen. Bergheim kjørte oss dit også, og der var vi ikkje åleine. Det var militære mannskap overalt. Der fekk vi gevær og anna militærutstyr. Det var det Ole Hageløkken som sørjde for. Eg kom i ei vaktstyrke som kom attende til Øyer, til Gamlevegen, der vi skulle halde vakt. Vi losjerte i eit hus som låg like attmed revegarden hans Peder Lysbakken, og vi hadde full kost hos han. Eg hugsar Peder slakta ei purke for å skaffe oss mat.

Vaktordninga gjekk med 4 timar vakt, 8 timar fri, og det var trafikken til og frå Neremo vi skulle kontrollere. (Hærens overkommando kom til Neremo 12. april.) Eg kan hugse at eg såg både utanriksminister Koht og general Ruge. Den siste såg eg fleire gonger. Vi vart verande der like lenge som overkommandoen var på Neremo. Da vart det brått oppbrot. Vi vart kjørt nordover til Ringebu i ein buss som hørte heime i Nybergsund. Seinare hamna vi på Brennhaug.

Små klipp fra lokalaviser høsten 1940

Krisehjelp

Øyer sanitetsforening har kjøpt og sendt 11 doble ulltepper. Kostnad kr 101,73.

Kraftfor

Søknad om anvisning på kraftfor sendes forsyningsnemnda.

OBS. De som har egne beholdninger, plikter å søke om fri bruk til foring av egne dyr.

Rasjonering

100 gram hvetemel pr uke gjelder fra 30/9.

Gummi

Adm.rådet har vedtatt forskrifter om bruk av gummi (herunder natur- og syntetisk gummi, gutaperka, balatatum) regenerert og avfallsgummi og fabrikkasjon av gummivarer.

Bensin

Gudbrandsdal politidistrikt er tildelt 100 tonn bensin for oktober. Vi er godt fornøyd med dette kvantum, sier politimesteren. Det går adskil- lig til treskingen, men noe kan kanskje spares på at det blir slutt på enkelte mjølkeruter.

Asfalt på Tretten

Riksvegen asfalteres fra Holmen i sør til nordover forbi Stav. Likeså fra broen til stasjonen.

Biler

Kjøretillatelse for biler innføres fra 1.oktober.

Rasjonene nedsettes

Kaffe fra 80 til 60 gr. Sukker fra 250 til 200 gr pr. uke. Brød/mel ned til 250 gr/200 gr hvitt bakverk.

Frimurerlosjen

Frimurerlosjen er opphørt fra 20. sept.

Salg av brødvarer

Adm.rådet har 5.ds har bestemt at alm. brød, kneippbrød og grovbrød ikke kan selges til for-

bruker før dagen etter baking, og tidligst 12 timer etter at brødet er ferdigbakt. Samtidig er det forbudt å grisle brød som er bestemt for salg. Gjelder fra 10. sept. Overtredelse er straffbart.

Julepost til USA

Posten bruker 6 uker på veien. En bør ikke bruke foret konvolutt.

Såperasjonering

Midlertidig salgsforbud for såpe (og vaskepulver) 23.–30. sept. Hvis nødvendig behov, kan etter søknad til forsyningsnemnda leveres såpe for inntil 14 dagers forbruk. Fra 1. okt. innføres såperasjonering.

Reichkommisær Terboven:

25. september: Kongehuset og regjeringen Nygårds vold avsatt.

Alle politiske partier – unntatt Nasjonal Samling – er oppløst.

Omsetning av høy

Forskrifter vedr. omsetning av høy. Forbud mot å transportere høy ut av den kommune der høyet er produsert. Unntak: forsendelse til Staten, forsyningsnemnd eller aut. forhandler.

Kortutdeling

Øyer forsyningsnemnd har utdeling av rasjone- ringskort 7.desember.

Minnekveld for de falne

Tretten ungdomslag hadde en vakker og godt besøkt minnekveld den 8. des. Sokneprest Basberg holdt en varm følt minnetale. Tretten mannskor sang, og Hovde og Stavslibakken spilte. Ellers hadde lærer Hysten opplesning og Gudrun Bergslien hadde redigert lagsavisa.

Husstellkurs

(10.12.) Arbeidsskolen for jenter i Øyer har hatt avslutningsfest på Solvang skole.

Okkupasjon

Synnøve Hunstad:

Kvinner under krig – en utstilling

Kvinnernes frivillige beredskap (KFB) er en paraplyorganisasjon for en hel rekke kvinnegrupperinger; her i bygda er det Norske kvinners sanitetsforening og Norges Bygdekvinnelag som er grunnstammen, og KFB ville med utstillingen KVINNER UNDER KRIG fortelle om husmødrenes hverdag i krigsårene. I Sparebanken NOR på Tretten ble utstillingen til virkelighet. Medlemmene av de to kvinneorganisasjonene sluttet helhjertet opp. Mye rart og glemt kom for dagen, først og fremst alle slags daglige gjenstander fra krigen. Men også noen av krigstidens matretter ble kopiert så godt det lot seg gjøre. KFB takker alle som på en eller annen måte har bidradd til utstillingen. Ingen nevnt – ingen glemt! Med bakgrunn i utstillingen, er denne artikkelen skrevet.



*Gudrun Kristiansen
1908–71*



*Guri Elvestad
1900–69*



*Åsta Skyberg
1901–87*



*Emma Pålsrud
f. 1911*



*Jenny Ødegård
1893–1973*



*Ragna Enge
1898–1995*

Seks kvinneportretter i et utstillingsvindu – bakom speiler bygda seg med blå lier og snødekte fjell. Våren er her enda en gang med nytt livsmot for de fleste av oss. I år skal vi minnes en annen vår – fredsvåren 1945.

De seks kvinnene skal representere hundrevis av anonyme kvinner. De er krigstidens seige slitere; de var våre oldemødre, bestemødre, mødre, tanter og naboer, og kan vel med full rett kalles «hjemmefronten»? Utstillingen «Kvinner under krig» vil hedre disse kvinnene og fortelle om deres hverdag i fem lange år.

Ved krigsutbruddet i 1939 var det oppover bygdene dårlig tilgang på nyheter fra den store verden. Ikke alle hadde radio, og med avislesing var det ofte så som så. Det som stod der, var så panisk nøytralt at folk flest hadde dårlig greie på det som var på gang – et uskyldig folk i Europas fredligste hjørne.

Fredelige, ja – men ikke fordi vi var så mye snillere enn andre. Årsaken var ganske enkelt den at vår geografiske beliggenhet gjorde oss lite attraktive i folkevandringstidene. Totalt utenfor folkeskikken lå vi med hav på tre kanter, og et temmelig barskt klima. Dermed har vi sluppet de store etniske og religiøse problemene som har ridd Europa som en mare opp gjennom tidene. Aldri så galt at det ikke var godt for noe. «Lebensraum» fikk vi rikelig av, og tre millioner nordmenn hadde god plass til å bale med stein og snø.

Da bestemor og oldemor var unge, var kvinnes plass så absolutt i hjemmet. I jord- skog- og husdyrbruk hadde de fleste sin arbeidsdag. Der var de som måtte «træle», som de sa. Det var bruk for mye hjelp i naturalhusholdningens tid: i slått- og skuronn, saueklipping og slaktning. Det var bakst og husvask, klesvask og fjøsvask. Alt sett på som «kvinnfolkarbeid». Betalinga var skral, men en fikk da maten. Og mange syntes vel – da som nå – at det kunne være godt å se andre vegger en gang i blant. Utdanning for jenter var det sjelden snakk om i de dager. Folkeskolen var obligatorisk – den stod og falt med læreren i enda større grad enn i dag. Noen gikk folkehøyskole og husmorkurs; tok en handelsskole, var en rent «ogga-

på». Da kunne en bli både kontordame og butikkjente. Merk forskjellen! Giftermål var likevel den tryggeste måten en kunne forsørge seg på. Da fikk en etterhvert rå over sitt eget, og for samfunnet så viktige område: kjøkken, fjøs og hage. Det meste av hjemmets økonomi gikk jo gjennom husmorens hode og hender. Naturalhusholdningen krevde planlegging og omtanke. Råvarene skulle bevares og behandles: dvs. syltes og hermetiseres, tørkes, saltes og spekes. Det var lenge før dypfryserens og ferdigvarediskens tid.



Kjersti Ødegård (1868–1938) med kvistbør. Småkårsfolk skafa seg og frakta heim ved på denne måten. Kjersti Ødegård kjøpte Tolstad i 1928.

Før krigen var det og mange som ikke hadde innlagt vatn, og om kvelden brente parafinlampe i mange hjem. Det kunne med andre ord være ganske tungvint og «trevaley». I så måte var husmora tålig godt forberedt på det som kom.

Men krig er en ting, okkupasjon noe helt annet. Grepet ble strammere og hardere da det viste seg at de blonde og blåøyde etterkommerne av vikingene på ingen måte var villige til å danne

grunnstammen i et arisk herrefolk. Nei, trassige og farlige var de; og dermed var det bare en ting å gjøre: forby alt som kjennetegner og er naturlig for et fritt folk. Og forbudt ble det: flaggheising, 17. mai-feiring og å syngede fedrelandssanger. Kongehuset var tabu, dans ble ulovlig, det å lytte på radio kunne bety fengselsstraff om en bragte nyhetene videre i skriftlig form. Offentlige møter med flere enn fem personer var ikke tillatt – en måtte for all del unngå konspirasjon. Dystre plakater prydet vegger og stolper: Dødsstraff får den som ..., Skutt blir den som ..., Fengsel får den som..., Bot får den som ... Listene tok ingen ende. Nye og fryktlige ord kom inn i samtalene: unnakstillstand og standrett (henrettelse uten dom og rettergang), angiveri, Gestapo, konsentrasjonsleir; og det verste av alle ord – det som en knapt turde hviske: krematorium. Stakkar den som ikke beholdt håp og tro på at de gode makter skulle vinne til slutt. Heldigvis hadde de fleste evnen til galgenhumor i all elendigheten.

Importen tørket fort inn, og noen utenlandske varer hadde vi – tross all sjølbergning – gjort oss avhengige av. Det var hvete og rug av den fine sorten, ris og tobakk, te og sukker – og ikke å forglemme: den velsignede kaffen. Hver en tilgjengelig jordlapp ble utnyttet, fisk fanget og bær plukket i slike mengder at en aldri hadde sett maken. Kjøtt-, korn- og potetproduksjonen holdt myndighetene et skarpt øye med, og mesteparten gikk til okkupantene. Alle fra den tiden husker vel jernbanevognene på Tretten der det med store bokstaver stod: «Frische Fisch aus Norwegen». Hvis vi nordmenn en sjelden gang fikk tak i fisk, så var den sannelig ikke særlig «frisch» lenger.

Best var den stilt som hadde ett eller annet slags jordbruk, stort eller lite. Å holde sau, høner, gjess og ender var vanlig, såfremt det var mulig. Kaninen ble et aktet familiemedlem. Men grommest av alle var nå likevel villagrisen som ble foret, klappet og stelt med. Og når den endelig ved juletider måtte vandre til de evige binger, var sorgen stor. Mange byttet flekk av samme grunn, for en spiste da ikke sine gode venner! Og tyskerne fortsatte å rekvirere:

re: hester, ulltepper og ryggsekker. Skoler og privathus ble kasserner og Gestapo-reir. I butikkene var det omtrent bare varer av tre og papir.

Og husmødrene ga ikke opp, men søkte stadig nye veier og måter. De tenkte, diskuterte og eksperimenterte. Erter og korn ble til kaffe, alle slags tørka blader til te, og havregryn fikk plutselig status som mandler. Bygg-gryn ble til ris osv. Bakom veggen viftet tobakksplantene i et klima og på breddegrader de aldri var tiltenkt. Nye ord: surrogat, krisemat, hamstring og orging.

Men som vi sier: en skal ikke bare ha noe i seg, men også på seg. Den velsignede og anvendelige bomullen forsvant fra hyllene. Den herlige duften av nytt blåttøy ble erstattet med alskens syntetiske rariteter. Ble det ikke borte etter en vask eller to, var det som regel gjort med et par skikkelige regnskurer. Mang en fjong frøken stod igjen med bare håndtaket av håndvesken, eller sålene på de sandalene som var så fine.

Cellull, fiskeskinn og papirtøy ble kjente begreper. Husmødre, skreddere og alle som kunne holde i en nål, sprettet opp, presset og sydde nytt av gammelt. Gardiner, sengetepper og portierer ble moteriktige kjoler og drakter. Og fars gamle brudgomsdress måtte nok vandre turen opp til alterringen både en og to ganger på nytt.

Tresko ble høyeste mote, desto høyere såle, desto bedre. I dag heter det platåsko. Var en så heldig at en hadde en god gammeldags hvete-mjøl- eller sukkersekk, var en berget. For hva gjorde det vel om det stod: «Fin ungarsk hvete» eller «Refined sugar from Cuba» på plagget? Ingen ting mot det en finner av tekster på klær i dag. Mye strev og hodebry, som vi skjønner. Rokkene gikk i de tusen hjem, og bløte pakker var de gjeveste julegavene. Ullklær kom ellers svært godt med – i de tre første krigsvintrene var det beinkaldt i månedvis. Så samtaleemner ble det aldri slutt på, og kriseoppskrifter aldri nok av. Bytteannonsene i avisene var kjær og fornøyelig lesning.

Om den praktiske siden av hverdagen var besværlig, ble det nok andre ting som tynget

mer etterhvert. Følelsen av ufrihet og undertrykkelse ble stadig sterkere. Vi var ikke lenger herrer i eget hus. Lov og rett eksisterte ikke på våre grunnlovsfestede prinsipper. Frykten og usikkerheten ble manges faste følgesvenn. For hvordan skulle en forestille seg en fremtid som slaver under nazivelde? Mange måtte også huse flyktninger og motstandsfolk i kortere eller lengre tid. De skulle ha både mat og gjemmede. «Skutt blir den som bistår fienden ...» Mødre gikk i angst for sønner og ektemenn som de visste, eller hadde en mistanke om, var med i hjemmestyrkene. «Gutta på skauen» ble de kalt. Norske kvinner ble arrestert, forhørt og torturert og sendt i konsentrasjonsleire. Noen kom aldri hjem, og noen ble syke på sinnet for resten av livet. Så ille ble det aldri her i bygda, men noen kom i Gestapos klør.

Som foreldre og lærer måtte en og bekjempe det farligste og listigste: de stadige forsøk på bevisst indoktrinering og nazifisering av barn og unge. En måtte prøve å fylle det tomrommet som oppstod i et samfunn der alt var forbudt.

Mange åpnet hjemmene sine. Det ble danset, sunget, lest høyt og diskutert i hytter og hus. Men kjeften sin måtte en lære å passe så snart en kom utenfor kretsen. Angivere var en aldri trygg for.

De kom seg igjennom med æra i behold – både mor, bestemor, tanter og oldemødre – og det vil vi takke dem for. Disse generasjonene har ikke hatt for vane å skryte av bragdene sine. De syntes vel bare de gjorde sin soleklare plikt, og medaljene er blitt heller få. Den årgangen er også snart helt borte, og neste er på god vei ut. Hvem skal da fortelle om det som hendte i de nå så fjerne tider?

Eget og andre lands historie under krigen er interessant lesning. Da nazistenes råskap og menneskeforakt kom for en dag, trodde vel alle at nå har vi lært. Mange ting i tiden tyder på at så ikke er tilfelle. Det er både foreldrenes og skolens plikt å berette, formane og advare; og det er alles plikt å sørge for at det ikke skjer igjen. En opphører ikke seg selv ved å ydmyke andre.

Reidar Johannessen:

Russiske vedhoggere i Øyer

Tyskerne drev vedhogst på Granerudmoen. Det var russiske krigsfanger på Jørstadmoen som var vedhoggere. De ble kjørt opp og ned på dagen. Vi som bodde like ved, fikk dette nær innpå oss, og vi ble vitne til mye elendighet. Det var vel vinteren 1943–44. Det var veldig kaldt – gradestokken viste mellom minus 20 og 30 grader. Fangene var underernærte og dårlig kledde. Maten de fikk, var en slags kålrotssuppe. Denne kom i store tønner fra Jørstadmoen. Det ble opprettet kontakt med sivilbefolkningen i bygda. Dette måtte gå hemmelig for seg, for det var livsfarlig for begge parter.

Ettersom en lærte de tyske vaktene å kjenne, fikk en smuglet inn endel mat, for det var jo forskjell på dem også. Folk var rausere til å gi. Russerne var flinke til å lage ting, f.eks. esker av aluminium og tre, de siste var dekorert med halmstrå. Det finnes slike gjenstander den dag i dag rundt i bygda. Dette var brukt til bytte mot mat og samtidig et uttrykk for takknemlighet.

Nermo mølle er interessant i denne sammenheng. Den trakk mange til seg. Mange fanger prøvde å komme dit for å få tak i mjøl, og det var ikke få kilo mjøl de fikk. Under krigen var det Trygve Amundsen og Eugen Johannessen, som var møllere. Jeg vil fortelle om ei hending: To fanger var inne i mølla etter mjøl. Da dukket en tysk vaktpost opp i døra. Han påstod at det var fanger derinne. Den ene mølleren nektet for dette, mens den andre mølleren hjalp en av fangene ut gjennom vinduet i maskinrommet. Han reddet seg. Den andre hadde nok tatt en annen utgang, og han løp nedover kjøreveien. Mens dette pågikk, hadde vaktposten gjemt seg bak ei granbuske like nedenfor mølla. Det smalt, og fangen ble skutt gjennom bakhodet. De andre fangene måtte hente ham. De måtte dra den døde ned gjennom skogen, der de andre oppholdt seg.

Det er en annen person som også fortjener å bli nevnt i denne sammenheng, og det er Peder



*Eugen Johannessen og Trygve Amundsen
som var møllere under krigen.*



Nermo mølle under krigen.

Lysbakken. Etterat dette skjedde, fulgte Peder denne vaktposten så å si på fot. Tyskeren lå en gang senere nedenfor Mølla og ventet på en fange, da Peder kom og dyttet til ham. Dette var modig gjort, og det reddet sikkert livet til denne fangen. Fangen som jeg hørte løpe nedover på isen, synes jeg ennå jeg kan høre – i dag som for 50 år siden.

Fangeleir i Lågårud

I Lågårud i Øyer var det siste krigsvinteren opprettet en liten leir for russiske krigsfanger, omlag 25 mann som antakelig kom fra Jørstadmoen. De var også opptatt med vedhogst omlag der Bruvoll sag nå ligger. De brukte nedre bygningen på garden og det ble oppsatt piggrådgerde rundt huset. Hallvard Engen som senere kjøpte garden, fortalte at han fant piggråd som var gravd 25 cm ned i bakken. Lågårud lå den gang nokså avsides. Vestsidevegen ble bygd først rundt 1950. Det kan være forklaringen på at leiren ble lagt dit bort.

Amund Kolbu, som var nabo, fortalte at de ble kjent både med fangene og de tyske vaktene. På den måten gikk det greit å få kontakt, og mang en matbit ble gitt til fangene. Russerne gjengjeldte også her med småting som de



Byttehandel med russiske krigsfanger i «Korsen», nå krysset mellom Granrudveien og Gamleveien. Fra v. Tor, Astri og Aslaug Amundsen, Emilie Johannessen. De andre er sovjetrussere.

hadde laget. Hallvard Engen var gardskar på Bergum på den tiden. Han var med og kjørte fram veden som de hogde. En dag hadde han med seg en fleskebit som han fikk byttet til seg et par sko for.

Kilder:

Hallvard Engen.

Amund Kolbu.

Det var Kåre Stuevoll som eide Lågårud den gangen.

Borgarvakt på Hunderbrua

BV. 76 2574.

Julen 1943



Til dere som har julevakt
vi ønsker ro, ti det blev jo sakt
hin julenatt de fagre ord
Fred på jord.

Bli dett litt trist og tiden lang
så sett deg ned og syng en sang.
God vakt - God jul, er ønsket vårt
til dere som julevakt har fått.

Hilsen borgervakt
nr 76-77-78-79-80-81-82-83.



Noen månader vinteren 1943-44 vart sivilt mannskap utkommandert til borgarvakt på Hunderbrua. Bakgrunnen for tiltaket var nok at det hadde vore fleire sabotasjeforsøk på jernbanelinja, utan at det hadde gjort større skade.

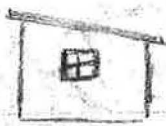
Vi veit at vaktordninga opphørte 25. februar -44, men veit ikkje nøyaktig når ho starta; ein gong på førjulsvinteren var det. Vi veit heller ikkje grunnen til at det vart slutt.

Det var folk frå Øyer, Tretten og Fåberg som vart tekne til denne vakta – så å seia alle var jordbrukarar. Styremaktene må vel ha meint at desse hadde betre for å komme frå arbeidet sitt nokre timar utan større skade. Som det går fram av materialet vi har, var det ulik lengde på vakt-tenesta. Noen vart utkalla berre eitt døgn, andre i fire døgn og atter andre i seks døgn – seks timar i døgn. Vaktene var heilt utan våpen og hadde ein streng instruks.

Å gå vakt er ikkje det morosamaste ein gjer – det veit alle som har gjort militærtjeneste – og slett ikkje på Hunderbrua på kaldaste vinteren. Kva gjer ein så? Noen skreiv dikt; ein har i alt 20 dikt og eit par andre litterære produkt, fleire illustrerte med fine teikningar. Dikta har ei humoristisk form og står såleis i sterk motsetning til den strenge instruks. Ingenting tyder på at forfattarane kjende seg tyngde av den.

På garden Langsvea som låg like ved, var det også ungdomsherberge. Der hadde karane eit rom dei kunne vera i frivakta. Berre fjøset står att på Langsvea nå. Det var også ei lita vaktbu kloss inntil jernbanelinja der vaktene kunne søke inn i. Som alt nemnt, var dei fleste vaktene bønder, og etter dikta å dømme, ser det ut til at dei har hatt det bra. Her er noen eksempel på litteraturen:

(Avertures Kun en gang)

Motel: 

'Bønders Kvile'

Anbefales som et udmerket
rekreasjons og feriested
SENTRALT!
ca. 15 m. fra jernbane
Adgang til fiske
Skytebane
Turter i skogen
Badestrand.

Mat og godt sovehjerter
medbringes

Kaffevann hentes gratis

Langsvegarden

I ei skrivebok med mjuke permar står det ei liste over vaktmannskapa dei siste to vekene.
Ho har slik skrift utanpå:

BORGERVAKT VED HUNDER BRO 1943–1944 II,

fortsettelse fra ældre bok.

Dei som låg [ute] inne på Borgervakt ved Hunder bro krigsvinteren 1943–44.

Fortsættelse fra ældre bok.

159	J.A.Wedum, Øyer	12.2.44	1 vakt
160	Halvor Vedum, Øyer	- « -	1 vakt
161	Johan Hov, Øyer	- « -	1 vakt
162	J.R.Svegarden, Øyer		1 vakt
163	Arne G.Bergum, Øyer	13.2.44	1 vakt
164	Knut Rusten, Øyer	13.2.44	1 vakt
165	Gunnar Syversen	13.2.44	1 vakt
166	Johan Finborud, Øyer	- « -	1 vakt
167	Knut Bjørnstad, Tretten	18–21.2.44	1 vakt
168	Einar Bergslien, Tretten	- « -	1 vakt
169	Alf Musdalslien, Tretten	- « -	1 vakt
170	Edv.Hagen, Tretten	- « -	1 vakt
171	Trygve Solbrå, Tretten	21–24.2.44	1 vakt
172	Kolbjørn Lien Bjørnstad, Tretten	- « -	1 vakt
173	Jørgen Halstenstad, Tretten	- « -	1 vakt
174	Fridtjof Halsten, Tretten	- « -	1 vakt
175	Asbjørn Lunheim	24.2.	1 vakt
176	Trygve Gillebo, Øyer		1 vakt
177	Ola Rindal, Øyer	25.2.44	1 vakt
178	Knut Hasli	25.2.44	1 vakt
179	Ole Solberg	25.2.44	1 vakt
180	Alf Aasland	25.2.44	1 vakt
181	Torstein Skard, Øyer		1 vakt
182	Arne Rindal, Øyer	25.2.44	1 vakt

(Sang – utan tittel) Tone: Til lags åt alle kan ingen gjera.

*På Hunderbrua er godt å vera
for alle oss som er vant med gjera
vårt arbeid ute i mark og skog.
: med øks, med spett eller bak ein plog :*

*Han Einar Holon fekk nokk og gjera;
laut kjøre næpe og pusse mærra.
Han Knut tok sjeget og Hagen sa
: at såpas ferie lyt vi ha:*

*Her får vi kvile de «henner trette»,
her får vi ligge og ryggen rette.
Det er så'n mest inkje kan det tru
:at ein kund' få det slik på Hunder bru:*

*Han Alf i Lia vart rask på labben,
laut kappe veden ved hauggestabben.
Han Kolbjørn tenkte på finger'n sin,
: om den er knust gjer da ingen ting :*

*Vi gjekk og streva med vore strider.
Til å rette ryggen vart inkje tider.
Så kom det bort til vår grund ein dag
: at der var uttatt eit «Borgarlag»:*

*Han hadde sikkert den faste trua,
dei sabbotøran som kjem på Brua.
Døm ska eg greie med vingster hå'n,
: og sjå å få døm åt opne å'n:*

Han Trygve streva til seine kveil'n,
laut kløve bakstved og pynte steil'n.
Han Jørgen teinkte med sjølve seg:
:Det er store ting eg har fått hem ved:

Han Fridtjof sa at nå fær det «baskest»,
for nå æ itnågå som ska slaktes,
og temret har eg på stranda fått.
:Nå vil eg kvile å ha det godt.:

Så tok vi tørn' vår på Hunderbrua,
og satt og prata i «Borgerbua».
Men når vi fri i frå vakta fekk
: da oppå Langsvea straks vi gjekk:

Der fekk vi såvå i 5-6 timer
så mjukt og godt i de blaute dyner.
Ja, bedre losji kan ingen få
: enn der på Langsveen N.U.H.:

Vaktstua ved Hunderbrua på måråvakta den
23/2-44 B.v.171.

Om morgonen fra kl. 6 og utover
da er ikke vakten på plass
de ligger vel inne og sover
eller kanskje de sitter på duss.

Bv. 76



Ikkje alle skreiv dikt; noen dreiv med «våpen»-produksjon også. Dei laga armbrøst og fann materiale til det på Bruvoll-saga – som låg der verkstaden for bilopphogging ligg nå.

Ved slutten av vakta ser det ut til at dei tenkte framover, for da sette dei opp sitt «testamente»:

TESTAMENTE.

Da vi har satt istand nye skytevåpen her ved vakten, vil vi meddele våre etterkommere i hytta at det er vår siste vilje når vi må forlate stil-

lingen at skytevåbnene ved vaktjenestens slutt skal tilfalle småguttene i Langsveen.

Vaktstua ved Hunderbrua torsdag den 24. februar Kl.13.32.

B.v. 171 - Bv.174. Bv. 173 B.v. 172

Post schriptum:

Harpen tilfaller Øyer pinsemenighet og skal opbevares på Elvebakken. D.S.

Kjelde: Opplandsarkivet.

Herr Erling Jevne.

Det tyske sikkerhetspoliti har bestemt at det skal oppsettes en borgervakt som får til oppgave å bevokte viktige Wehrmachts-forsyningslinjer. Den innsatte borgervakt hefter med sitt liv for sikringen av den strekning som bevoktes.

De er uttatt til å utføre bevoktning av jernbanebrua ved Hunder til følgende tider:

Kl. 0 - 6 lørdag 8/1, søndag 9/1, mandag 10/1

" 12 - 18 tirsdag 11/1, onsdag 12/1, torsdag 13/1.

Bytting av vakter kan foretas med tillatelse av politiet, men Deres vaktjeneste (36 timer) må være utført i løpet av 6 døgn fra ~~kjeldag~~ fredag 7. januar 1944 kl.18.

Det tyske politi vil kontrollere at vaktjenesten blir utført slik som bestemt. Det ene eksemplar av vedlagte instruks må underskrives av Dem og returneres til meg omgående.

Øyer den 3. januar 1944

LENSMANNEN I ØYER



Innkallelse til vaktjeneste for Erling Jevne (1898–1979).

Innkallelse til vaktjeneste for Erling Jevne (1898–1979).

Instruks

for borgervakten ved jernbanelinja.

Lillehammer politimesterdistrikt.

1. Borgervakten har til oppgave å bevokte det anviste område og beskytte det mot anslag og sabotasje av enhver art. Vakten må utføre sitt arbeide nøyaktig og påpasselig. Alle mis-tenkelige tilfeller på bevokningsområdet eller i nærheten av dette må straks meldes til nærmeste jernbanestasjon og politimyndighet.
2. Berettiget til å betre jernbanens område er Deutsche Wehrmacht, jernbanens funksjonærer, det tyske og norske politi eller folk som har særtillatelse fra noen av disse institusjoner til å betre jernbanelinjen. Alle andre blir straks å anholde og politiet budsendes.
3. Bevokningsstedet skal til stadighet være under oppsikt. Ved tunneller og store bruer skal det patruljere 2 mann. I tilfelle melding skal avgis eller bistand søkes, må dette gjøres av 1 mann slik at det til stadighet er minst 1 mann tilstede ved bevokningsstedet.
4. Avløsning må skje presis. Bevokningsstedet må ikke forlates før avløsning. Bytting av vakter er forbudt uten tillatelse av politiet. Snakking og samkvem med utenforstående er forbudt. Vaktmannskapene er ansvarlig for eventuelt utlånt materiell, dette må ikke brukes utenfor tjenesten.
5. Sykdoms- eller annet tvingende forfall meldes snarest til politiet.
6. Forsiktighet må utvises når tog ventes og passerer! Når tog passerer om natten må lommelykten slukkes.
7. Den som ved uaktsomt eller forsettlig forhold viser forsømmelighet under tjenesten, vil bli dratt til ansvar herfor av de tyske myndigheter. I tilfelle attentat på grunn av begunstigelse av sådant fra borgervaktens side, må han regne med dødsstraff i henhold til Reichkommissars forordning av 17. sept. 1941 om trygging av næringslivet og arbeidsfreden.

At jeg er gjort kjent med ovenstående instruks og det ansvar den legger på meg, bekrefter jeg hermed:

..... den

.....
(Navn)

Dagligliv under krigen – slik ei ungjente opplevde det

Etterhvert ble det klart at det kunne bli vanskeligheter med både mat og klær, dersom krigen ble langvarig. Kvinnenes betydning under okkupasjonen er lite påaktet. Det var husmødrene som sørget for at knappe rasjoner ble utnyttet på beste måte. De hadde jo de harde tretti-åra bak seg, og mange hadde også opplevd første verdenskrig, så de hadde erfaring med å klare seg med lite.

Heldigvis slapp vi alvorlige sjukdommer under siste krig. Under første verdenskrig slet de med tæring (tuberkulose) og spanskesjuken – begge krevde mange liv. Slike påkjenninger slapp vi under denne krigen.

Nesten alt ble rasjonert. Hele verden stod i brann, og det var ikke lett å få varer fra utlandet. Vi måtte prøve å klare oss med det vi produserte sjøl. Det var ikke bare nordmenn som skulle ha mat, men også alle tyskerne som strømmet til landet. Her skal fortelles om hvilke vanskeligheter en hadde i matstellet under krigen.

Korn

Kosten ble stort sett som før krigen – dvs. mye graut og suppe. Den vanligste grauten var vassgraut som lages av byggmjøl og vatn. Bygg var den kornsorten det ble dyrka mest av. Byggmjøl kunne brukes til flere matslag: flatbrød og kaku for å drøye rug- og hvetemjølet som var strengt rasjonert. Bygg-gryn var en brukbar erstatning for risengryn i graut og suppe, kaker og vaffler. Her i Øyer ble det dyrket både hvete og rug på garder som lå slik til at kornet modnet. Det var ofte mye dårlig mjøl under krigen, fordi innhøstingen skjedde før kornet var tørt. Dette – sammen med snaue rasjoner – skapte problemer.

Poteter og grønnsaker

Potetene reddet mange. Hadde en nok poteter,

ble det laget potetmjøl, noe det var mye arbeid med. Når potetene var raspet, ble potetmassen lagt i et kar og påfylt vatn. Massen måtte hver dag røres opp og påfylles reint vatn. Når mjølet var reint, skulle det tørkes. Og denne prosessen bestod i daglig omrøring for å få luft inn i mjølet og løyse opp klumper. Det ble kvitt og fint mjøl som kunne brukes til mye i husholdningen.

Bruk av grønnsaker tok seg opp under krigen. Det var gulrot, kålrot, kål, rødbeter og kepalauk. Det ble brukt mer grønnsaker til middagsmaten, også som hovedrett. Med stekt lauk til, var det god mat. Ikke alle jublet over kålrot og rødbetbiff; var det mat for hardt arbeidende mannfolk? Nei, skulle en ble mett, måtte det være kjøtt og flesk og brød og en potet til.

Alle garder ble pålagt å levere bestemte mengder poteter til tyskerne – og det måtte etterkommes. Potetonna var ei travel tid, og det kunne være mangel på plukkere. Folk som ikke hadde poteter selv, tok på seg potetplukking mot poteter som betaling. Dette var til gjensidig nytte – gardbrukeren fikk hjelp til potetplukkinga og plukkeren fikk sikret vinterforsyningen.

Grisen

Selv folk som ikke hadde gard, hadde en slaktegris i året. Slik var det også under krigen, og folk fikk tildelt mjøl til en gris. Mjølkvoten var ikke stor nok til å fore opp en gris, men mye annet ble brukt som tilskuddsfor. Alt matavfall ble tatt vare på. Sammen med hakket brennesle og mjøl, ble det kokt til grisgraut som gav godt flesk. Grisen ble slaktet tett oppunder jul forat ribba skulle holde seg fersk til julekvelden. Blodet ble klemt ut til siste dråpe og rørt så det ikke skulle levre seg. Deretter silt og saltet. Det gav mye god og næringsrik mat. Tarmene ble

plukket reine for fett. Dette, sammen med annet fett fra grisen, ble malt og kokt til smult som ble brukt bl.a. til smultringer og «fattigmann.»

Skinker, bøger, sideflesk og ryggkammer ble saltet i et kar av tre, gjennomtrukket av salt etter flere års bruk. Før nytt flesk ble lagt i, ble karet vasket og «einlågå», dvs. fylt med kokende einlåg som stod over natta. Dagen etter ble karet tømt og klargjort, og det luktet friskt og godt når en la ned flesket som skulle vare ett år. Hode og buklist ble god sylte, griseføttene ble kokt og saltet til syltelabber. Det ble mye god mat av grisen, men det var ikke rom for fråtseri. For en familie på 5–6 personer, ble det ikke mye på hver i et helt år.

Sau og kaniner

Det var mange som kjøpte sau under krigen, så sant en kunne skaffe for, men det var det ikke



Mari Olsdatter Borkerud.

alle som kunne. Sauen gav både kjøtt og ull. Rokken kom i bruk igjen, og det ble spunnet godt ullgarn som ble til varme hosor, labber og votter. Ulla kunne – sammen med ullfiller – sendes til Gudbrandsdal Uldvarefabrikk på Lillehammer, og en kunne få igjen spinnerigarn og stoff. Hvor mye en fikk på denne måten, var avhengig av ullmengde.

Kaninholdet tok seg også opp under krigen. Om en ikke hadde for og husrom til en sau, kunne en saktens skaffe for til noen kaniner. De gav god mat og mykt skinn til barneluer og hansker.

«Dagens brød»

Mjøl ble en svært viktig ressurs den gang alt ble laget hjemme, og som før nevnt var det ikke lett å få tak i godt mjøl under krigen. På grunn av det dårlige mjølet, var det vanskelig å få kakua godt steikt. Dessuten var gjæren dårlig, og en måtte bruke surdeig i stedet eller i tillegg. På grunn av dette, ble kakua dårlig hevet, og en fikk rårand ved underskorpa, eller den ble rå på midten. Overskorpa skilte seg også fra selve kakua. Skorpa ble tatt av, delt opp og ete opp først. Det kaltes «å ta hatten av kakua.»

Det ble brukt forskjellige tilsetninger for å spare på mjølet. Kokte poteter ble moset og blandet i. Men dette gav dårlig gjæring når det ble brukt for mye av det. Hvetekorn ble kokt, malt og tilsatt kakudeigen, og mye annet ble brukt som blandemiddel. For å spare på kakua, ble det bakt lomper, som var lettere å få til. I lompene ble det ofte brukt byggmjøl – enten alene, eller som blandingsmjøl.

Flatbrød har vært mye brukt til alle tider. Lenge før det ble bakt kaku, og mange år etter krigen, var det flatbrød til hvert måltid. En laget «bæta», dvs. en tok et stykke flatbrød, la pålegg på det, så et stykke brød oppå, og åt! Lefse ble det bakt endel av, særlig til jul. Råstoffene var poteter, byggmjøl og litt rug om en hadde det.

Margarinrasjonene strakk ikke til. Margarinen ble blandet med kokte, mosete poteter. En måtte være sparsommelig skulle det rekke til neste tildeling. En trengte margarin til mange

ting i husholdningen, og her som ellers gjaldt det å «ha hov i handa».

Sukker – som alt annet – var rasjonert, og det ble mindre å få etter hvert. Syltetøy var sikrest som pålegg, men problemet var å få det til å holde seg med lite sukker. Dessuten var det mangel på Norgesglass. Etter hvert ble det Atamon å få kjøpt, og det hjalp på holdbarheten.

Bær og frukt

Blåbær ble kokt opp med litt sukker, tilsatt Atamon, fylt på flasker og korket. Når det skulle brukes, ble det kokt og søtet med kunstig søtningstoff, og tyknet med en jevning av potetmjøl. Det ble et godt syltetøy på kakua.

Tyttebæra var lettest å oppbevare. Den ble sursyltet eller oppbevart i vatn, og søtet ved bruk. Under krigen kunne en ikke begynne med bærplukkinga når en ville. Datoen ble gjort kjent ved plakattoppslag. Startet en før, kunne det ble anmeldelse og bot. Siden matrasjonene var knappe, var det fristende å begynne plukkinga når bæra var moden, og ikke vente til den fastsatte dagen. Det var nok de som prøvde det, men det er ikke kjent at noen ble anmeldt.

Det var hverken appelsiner eller bananer å få kjøpt. De som hadde epler, var blant de heldige. Vinterfrukta ble pakket ned, for den skulle gjemmes til jul. Eplene kunne oppbevares uten sukker. De ble skåret i skiver og tørket. De var gode til graut og suppe, men også til te. Unger og ungdom gikk på epleslang – den gang som nå – men det var ekstra godt med epler når alt var mangelvare.

Fisk

Her i innlandet fikk en sjelden kjøpt fisk. I stedet fikk en kjøpt fiskemjøl som kunne brukes til fiskekaker og pudding. Dette mjølet var ofte av dårlig kvalitet og luktet vondt. Likevel ble det brukt når en ikke hadde noe annet. En kunne ikke være «vannlepa». Ved juletider var det tørrfisk å få kjøpt. Den ble lutet og vatnet ut før den ble kokt og servert med lefse og smør – hvis en hadde det. Så et fint dryss med salt og pepper – et herremåltid!

I oktober kom lågåsilda, og den var kjærkommen. Den ble servert kokt med poteter til. Som pålegg ble den også brukt. Lågåsilda ble også saltet ned slik at en hadde sild hele vinteren.

«Det daglige strev»

Før i tida var det alltid to retter til middag. Første retten var suppe: saftsuppe, sø, kål, suppe av poteter, kålrot, rødbeter osv. En suppetallerken først gjorde at det ikke gikk så mye av hovedretten. Sø ble kokt på ferskt kjøtt og flesk og var derfor sjelden kost. Kål derimot, ble laget av salt kjøtt og flesk og ble brukt året rundt.

Folket på en gard hadde det rommeligere enn andre. I tillegg til egen matproduksjon, fikk de også rasjoner. De fikk riktignok ikke beholde alt selv av egen produksjon. Bestemte kvoter av landbruksvarene måtte leveres til tyskerne – i forhold til størrelsen på garden. Forsyningsnemnda førte nøye regnskap med dyretallet, og kontrollører gikk rundt og «sjekka». Det var likevel mulig å lure unna noe som ble omsatt på forskjellig vis. Ryktene om «svarthandel» var neppe bare rykter. Mange som utførte arbeid på en gard, tok gjerne mat som betaling, og det var begge parter fornøyd med.

Humanitære organisasjoner stod på – den gang som nå – og sørget for at mange fikk hjelp – særlig i byene. Matpakker ble sendt til Oslo Røde Kors som delte dem ut til de som trengte det mest. I april -45 kom det en lov som forbød å sende matpakker. Men den ble ikke håndhevet; det gikk jo raskt mot fred. Barn fra Oslo kom til Øyer for noen ukers opphold. De ble plassert i heimer rundt i hele bygda. Husker jeg ikke feil, var det sanitetsforeningene som ordnet det.

Som alt annet var klær mangelvare, og størst var problemet for de som hadde barn. Barna vokste, og klærne ble for små. Hadde en noe som kunne sys om, var det ingen sak. En måtte ta fantasien i bruk, og skjøte på både i lengde og bredde. Selv om en hadde merker på rasjoneringskortet, var det ikke alltid noe å få kjøpt. Når gamle Øyer Handelslag avverterte stoff,

måtte en stille seg i kø, og da kunne køen ofte rekke tvers over veien og bort til Meieriet. Det var sjelden særlig stort utvalg – en fikk ta det som var å få. En kunne ikke velge og vrake som i dag. Men slik var det med alt. Skinn av forskjellige dyr ble sendt til beredning og ble til gode og varme jakker, luer og hansker.

Kaffe og kaker, tobakk og te

Kaker og kaffe var godt også under krigen, men det var ikke så enkelt å bake kaker. Med sukkermangel og dårlig mjøl var det umulig å få til gode kaker på vanlig måte. Potetmjøl og havregryn ble brukt for å få til litt ekstra til kaffe. Hadde en ikke kaker, fikk en klare seg med ei kakuskive.

Kaffe – ja, det var et problem som alt annet. Å unnvære denne edle drikken, var vanskelig. Etter hvert som tilgangen minket, ble det kaffe-tilsetning å få kjøpt. Den ble brukt til å drøye kaffe. Senere ble kaffe helt borte, og kaffe-tilsetning ble til kaffe-erstatning. Mange brukte heimelaget erstatning. Det var knupp som ble tørket og brent. (Se «I gamle fotefar» 1990). Erter og korn ble også brent og brukt alene eller sammen med knupp – mange syntes det var beste kaffe. Skinnen av lutefisken ble tørket og klippet opp i passe store biter og brukt til å klare kaffe med – etter en gammel skikk. Med god fløte i og en bit heimelaget sukker, kunne en overleve krigen med denne krisekaffe. Så kunne en drømme om at det atter ble ekte kaffe og kvit hvete-kaku å få.

Mannfolka savnet tobakken. Det ble dyrket



«Knupp» som kaffeerstatning. Foto: Ry-



Det ble dyrket tobakk i Øyer under krigen.

Foto: Ry-

tobakk – ikke bare til eget bruk, men også for salg eller byttehandel. Tobakken ble behandlet på bestemte måter: tørket, gjæret og tilsatt forskjellige stoffer. I avisene var det avertert saus som skulle bedre smaken på tobakken. Her er ett eksempel: «Asura-sausen gir bedre lukt og smak.» At tobakken var gjev byttevare, går fram av disse annonsene: «Middagsservise til 12 personer, komplett 45 deler, byttes i tobakksblader.» Og denne: «Jeg har fyrstikker – har du tobakksblader?» Det var ikke vanskelig å forstå at tobakkshungeren var stor.

Te var ikke mye brukt før krigen, men i krigstider prøves alt. Den gamle fjell-teen var blitt fortrent av kaffe. Den har gitt mang en fjellkar ny styrke, og nå var det mange som atter tok den i bruk. Solbær- og blåbærblad ble tørket og gav god te. Det samme kan sies om tørkede nyper og epleskrell. Melkerasjoene var ofte snaue – da var teen et godt og nærende drikke.

Krigstida var ei lærerik tid på flere måter. En lærte ikke bare å sette pris på nasjonal frihet; en lærte også å tenke økonomisk, ta vare på ressursene, utnytte dem og greie seg med lite. En kunne ikke bli «omkommen».

Kilder:

«Den spennende våren», artikkelserie i G< 1990
Samtale med Sigrid Haugen, Vingrom

Reidar Johannessen:

På vegarbeid i Finnmark



*De seks fra Sjørdalen som var utkommandert til vegarbeid i Finnmark i 1942.
Øverst f. v.: Trygve Gillebo, Johan Rugløykken, Rikard Berge – alle fra Øyer.
Nederst f. v.: Olav Sjøreng, Fåberg, Anders Bekkedal, Ringebo, Magnus Bakke, Fåberg.*

I 1942 ble folk fra Statens vegvesen utkommandert til tre måneders vegarbeid i Finnmark. Fra Øyer ble Rikard Berge, Johan Rugløykken og Trygve Gillebo tatt ut, fra Ringebo måtte Anders Bekkedal reise, og fra Fåberg var det to mann: Olav Sjøreng og Magnus Bakke. Av disse seks er bare sistnevnte igjen, og han har vært viktigste kilde til denne artikkelen. Han var bare 18 år den gang og yngstemann på laget.

En kan undres på hvorfor folk her sørfra ble sendt like til Finnmark for bare tre måneder. Det ble ikke gitt noen forklaring; det var bare å adlyde ordre.

Tre busser fra Oslo Sporveier stod for transporten, og det var i alt 60–70 mann som satte kursen nordover. De fleste andre var fra lenger sør i fylket. Det var tyske reiseledere – de fungerte også som vakter. Første dagen reiste de til

Trondheim der de overnattet. Det ble gjort noen finurlige påfunn underveis, slik at det ble endel trøbbel. Dekkene ble tappet for luft og felgkjørt slik at de måtte skiftes. Og det var ingen enkel sak, for dekk var mangelvare. Det tok lang tid før det var i orden att. Ei viftereim kunne komme i nærkontakt med en kniv og ble på den måten satt ut av funksjon; det var ikke fort gjort å skaffe ei ny. Det var sjåførene som stod for disse påfunnene. I Narvik lå de i 5–6 døgn. På denne måten tok turen nordover hele tre uker.

I Alta bodde de i tre uker, og utførte endel arbeid der. Deretter ble de flyttet til Skoganvarre som ligger 4,5 mil nord for Karasjok på vegen mot Lakselv. Med bedagelig fart gikk dagene med. I Skoganvarre bodde de i brakker; de seks sørdølene bodde sammen, hadde felles husholdning og utgjorde et arbeidslag. Lønna var den samme som de hadde på hjemstedet. De fikk vite hva de skulle gjøre, og styrte seg sjøl. Rikard Berge fungerte som arbeidsleder – de hadde ingen fremmed overordnet. Flere av disse seks kjente hverandre fra før, og de fungerte godt sammen. Middagsmaten var for det meste fisk. Den var fersk og god, men når det var fisk dag etter dag, ble det nok i meste laget. De hadde liten lyst på fisk i flere år etter krigen. Veiarbeiderne ble også kjent med lokalbefolkningen, og det hendte at de ble bedt til middag. Karene oppsøkte også de små gardene for å kjøpe mat. Melk var det nokså lett å få tak i, men ofte vanskeligere med kjøtt. De fikk likevel tak i ferskt kjøtt og kokte «sø» en gang i blant. Likeså var det smått med pålegg, særlig margarin. Finnmarkingene spanderte kaffe, og de brukte salt i kaffen. Vegarbeiderne protesterte, men fikk følgende beskjed: «salt må til.»

I Skoganvarre ble de satt til å forlenge stikkerrenner, og noen var oppe på fjellet og lagde snøskjermer som de satte opp. Slik gikk dagene med liten avveksling. Om kveldene ble det spilt kort, noen fortalte historier, og så ble det endel diskusjon innimellom. På den måten ble arbeidslaget ristet sammen i et godt samhold som alltid ble husket.

Tobakskvoten var liten den gangen, og Magnus forteller at de plukket sneiper etter tys-

kerne. Enkelte lyste opp da de fant en det var litt lengde på. Anders hadde en eske «Blå Mix» som han hadde gjømt – den kom ikke fram før de skulle reise heim. Det høres kanskje ut som tobakk var helt unnværlig. Pipa ble brukt for det meste, og ei god pipe tobakk var ei kosestund de ikke ville være uten. På den måten hadde den sin misjon i en grå hverdag.

Dagene gikk, og tida kom da de skulle reise heim. De ble kjørt med lastebiler og busser til Tromsø. Der gikk de ombord i båten «Midnattsol» som de skulle følge til Tromsø; og så videre med tog. Det ble en reise han husker med blandede følelser. Været varierte fra det fineste til det styggeste. Alle mann ble sjøsyke da de passerte Vestfjorden.

I Trondheim måtte de ta til takke med et svært simpelt husrom – på sementgolv i et kjellerrom.

Ole Johs. Gillebo, sønn til Trygve – var 5 år den gangen. Han forteller at de stod og vinket etter bussene da karene reiste nordover. Da de kom att, tre måneder seinere, var han med mor si på stasjonen og møtte far. De andre fortsatte hver til sitt; alle syntes nok det skulle bli godt å komme heim.

Kilder:

Magnus Bakke, Fåberg
Ole Johs. Gillebo, Øyer

Motstandsarbeid

Ola T. Rybakken:

Glimt frå motstandsarbeidet i Øyer

Innhaldet i Historielaget sitt årsheftet frå 1990, galdt krigshandlingane i 1940 og dei fem krigs-åra i vår eiga bygd. Framleis kan eitt og anna sjølopplevd frå krigstida komme ned på papi-ret. Men nå hastar det. Folk som har opplevd krigsåra , blir det færre av ettersom dagane går.

Her kjem eitt og anna eg har skrive ned, meir enn femti år etter det hende. Vi får tru at det ikkje er altfor mange «mishugsingar» etter så lang tid. Dette handlar ikkje om store dramatiske hendingar, men er meir detaljar frå det ungdom, som var med i illegalt arbeid, kunne oppleve under krigen. Det kan tenkjast at eitt og anna kan ha interesse for dei som kjem etter oss.

Møte med ein «forsikringsagent»

Ein dag på ettersommaren 1940 kom Thorstein Lie – eller «Tossen» som vi sa, syklande heim til Rybakken. Han var forsikringsagent attåt og kom for å få ein prat med meg. «Vi set oss på trappa her ute», sa han. Det var meir enn livs-



*Thorstein
Lie som
rekrutt 1917.*

forsikring han ville prate med meg om. Eg hadde vore i Garden da krigen braut ut – det visste Thorstein. Han spurde om eg hadde kjennskap til maskingevær derifrå. Jau, eg hadde det. I Garden i 1940 hadde vi Madsens maskingevær, ei dansk type. Thorstein fortalde at Asmund Steinsli hadde teke vare på eit engelsk maskingevær – Brengun. Det hadde lege att etter krigshandlingane om våren. Thorstein undrast på om eg kunne overta det, få henta det og gøymt det. Det kunne bli bruk for det seinare, meinte han.

Thorstein fortalde mye om det han hadde vore med på. Om kampane i Gausdal om våren, og frå krigsfangenskapet på Lillehammer etterpå. Der hadde han og andre øyveringar planlagt organisering av illegale militære styrker. Dette må ha vore eitt av dei første forsøka på oppbygging av det som seinare skulle bli Milorg eller Heimestyrkane.

Samtala vår slutta med at han skulle gje bod til Steinsli, og at eg skulle hente geværet. Stort meir formelt var det ikkje å bli verva til illegalt arbeid hausten 1940. Jau, eg teikna ei lita livsforsikring den dagen.

Maskingeværet

Den 22. april hadde dei tyske styrkane nådd fram til Øyer. Dei engelske soldatene hadde like før komme nordfrå med tog til Tretten. Ein av dei kom ikkje lenger enn til Nordbygda i Øyer. Han fall der den dagen, like ved riksvegen, omlag rett ned for huset til Asmund Steinsli. Den unge soldaten hadde, så godt han makta det, prøvd å laga eit vern for seg og våpenet



Thor Steinsli syner der engelskmannen fall.

Foto: Ry-

sitt. Han hadde drege eit revebur ned til kanten av riksvegen og fylt det med stein. Det var heile forskansinga. Da tyskarane rykte fram, låg han der og skaut. Vi veit at det fall ein tyskar – om ikkje fleir – rett nedafor Kramprud. Men engelskmannen vart og skoten.

I dei første hektiske dagane hadde fienden ikkje tid til å ense korkje den drepne eller våpenet. Men Asmund passa på. Da det stilna såpass, vådte han seg ein kveld dit ned og henta både våpenet og magasina og det som låg att av ammunisjon. Han gøymde alt i ei diger maurtuve like opp for eigedommen.

Ein laurdagsefta sykla eg bort til Asmund Steinsli. Eg trefte både han og sonen Thor heime. Dei visste om ærendet mitt på førehand, og det tok ikkje lang tid før både geværet og ammunisjonen kom fram frå gøymestaden, godt innpakka i to sekker. Det nokså lange geværet vart surra fast på sykkelstonga, og den andre pakka med ammunisjon og magasin fekk plass på bagasjerbaren. Før Thor følgde meg ned til

riksvegen, reiv han av eit par greiner frå ei bærbuske og stakk dei inn i sekken med geværet.

Hausten 1940 var det enda ikkje stasjonert tyske tropper i Øyer. Det vart først i dei siste krigsåra. Men det var stadig tyskar-transportar nordover, både på jernbana og på riksvegen. Det er berre eit par kilometer sørover til Øyerbrua, men det var ikkje utan spenning eg trilla sykkel nedover mot riksvegen. Sjølv sagt viste vi at det var farleg både å ha og frakte våpen. «Skutt blir den ...» hadde vi lese i avisene fleire gonger. Sykkelen var ikkje heilt stø med lasta eg hadde på stonga, men det skulle nok gå bra.

Akkurat da eg skulle dra, hørde eg kraftig motordur sørfrå, og ei stor tyskarkolonne kom nordover. Først køyrde eit par motorsyklistar. Ein av dei nærmast vinka meg ut av vegen. Om vegen var smal, var det da plass både til «vernemakta» på veg nordover og ungguten som skulle sørover meg «bærbusker». Så snart kolonna var vel forbi, var det ein som sykla vidare med hjertet på rett plass. Ved Tingberg stod fleire av kameratane mine. Det var der vi møttest helgekvevdane, men eg kunne mest ikkje stoppe. Eg måtte nok vidare med «bærbuskene» mine.

Geværet gøymde eg på eit loft heime. Men far hadde nok skjønt at eg dreiv med eitt eller anna. Ein dag overraska han meg da eg dreiv med våpenpuss. Der og da fekk eg grei beskjed: Våpenet skulle vekk frå husa på garden straks! Og alt same kvelden pakka eg inn både våpenet og ammunisjonen i tjærepp, bar det opp i lia og fekk plassert det i ei lugom holo under ein diger stein. Riktignok hadde eg det framme att seinhaustes og prøveskaut det, men elles vart det liggjande der i vel to år. «Det kan bli bruk for det,» hadde Thorstein sagt. Og det vart det – på sin måte. Meir om det seinare.

Instruktørar frå England

I månadsskiftet november–desember -42 kom to instruktørar frå England. Det var Oddvar Dobloug og Torbjørn Hoff – eller som dei heitte da: «Oskar» og «Leif». Dei skulle drive opp-

læring av Heimestyrkane – den eine i Gudbrandsdalen, den andre i Østerdalen. Plana var at dei skulle hoppe ut i fallskjerm inne i Øyerfjellet – ved Øver-Åsta. Der hadde folk venta i fleire dagar for å ta imot dei. Men uver gjorde dette umogeleg. Både ein og to gonger hadde dei måtte gjera vendereis til England. Tredje gongen var det framleis sterk vind, men nå fekk det berre bera eller breste. Etter å ha flogge over Lillehammer og sleppt flygeblad «på lik-som», flaug dei sørover att, men svinga aust og nordover i fjellet. Ein stad såg dei såvidt eit lys eller to, men det var ikkje rett signal. Likevel – berre eit par minutt seinare hoppa dei ut i vinternatta.

Vinteren 1942–43 hadde eg arbeid på snikkarverkstaden som onkelen min, Karl Bergheim, og bror min, Jørgen, hadde fått i gang. Han låg i eit nyoppsett hus like attmed vegen, rett opp for Tingberg. Ein laurdags føremiddag først i desember kom Martin Bjørli innom. Han ville ha ein lien prat med meg. Eg kjende ikkje Mar-

tin så godt den tida, men vi vart godt kjende i krigsåra. Han var 33 år, eg berre 21. Martin var ein vaksen og påliteleg kar. Han var ein som ikkje spara seg sjølv i det illegale arbeidet. Han var lett å ty til, og var med på mange oppdrag – fleire enn dei fleste HS-jegerane i området.

Martin spurde om eg kunne vera med inn i fjellet om kvelden. Det var eitt eller anna vi skulle hente ned til bygda, men detaljane fekk vi seinare. To UK-karar (UK – United Kingdom) hadde hoppa ut i fallskjerm, men ikkje der dei skulle. Dei hadde landa på Snulterhøgda, berre 5–6 km frå tyskarleiren på Nordsetra. Containerane med utstyret hadde dei – med mye strev – fått samla og grove ned i snøen før dei klarte å ta seg fram til Øyer. Dei fann telefonlinja til Hornsjø og følgde ho til bygda. Om dei ikkje hadde hatt ein mann dei visste rett namn på – Johannes Elvestad – hadde dei fått store vanskar ...

Ein fjelltur utanom det vanlege

Martin og eg var einige om å treffast på Hun-



*Martin Bjørli ved Oppigard Li-setra på Hornsjøen.
Ved låven i bakgrunnen vart det lasta opp høylåss med containerar i.*



Vinterbilde frå Hornsjøen.

dersetra om eftan for å gå i følgje til Hornsjø der vi skulle møte fleire. Etter å ha vore heimom og henta ski og niste, kom eg til Hundersetra i skumringa. Vi hadde avtale om å treffast i ei knøttlita hytte som Pelle Skalmstad hadde set opp like innafor Skalmstadsetra, og der var Martin og Simen Eriksen.

På turen innover fjellet vart det vind, snøføyke og dårleg sikt. Det gjorde ikkje stillinga betre at Martin var sjuk. Han gjekk og kasta opp. Men sjølv om vi klarte å passere telefonlinja til Hornsjø, utan å få auge på ho, fann vi heldigvis fram til Jutulstadsetra. Der var dei andre alt på plass. Og der var Thorstein Lie, som var sjef for operasjonen. Han og Knut Lie hadde alt vore inne i området før og funne staden der containerane var gøymde. Og Thorstein hadde gjort avtale med Johannes Jutulstad, slik at han og sonen Halvor var der med to øyker og sledar. Containerane skulle kamuflerast i høyllass på turen ned til bygda.

Plana var at containerane skulle hentast ute i fjellet om natta og dras på skikjelke inn til setra i natterørket. Veret gjorde dette helt umogleg. Men tidleg i grålysinga bar det av garde: 5 – 6 mann med to skikjelkar på veg mot Snulterhøgda. Nå var det strålende vinterver – klart og stille. Altfor fint – syntest vi. Fleire karar på tur ut i ville fjellet! Kva slags ærend hadde dei

tru? Vi kunne vera glade for at det ikkje stod ei tyskarpatrulje på ei høgde bortafor og spurde slik. Det vart lagt tre containerar på kvar skikjelke og fallskjermar breidd over. Det hadde nok vore vanskeleg å bortforklare den transporten. Turen attende til Hornsjø vart spennande. Omlag ein kilometer frå setra såg vi to jenter på ski. Dei kom frå Hornsjø rett mot oss. Og lenger bak – ein køyrekar med høyllass. Skijentene gjekk forbi oss, men ingen sa noe.

Den tida var eg heilt ukjend med at ein gard ved Lillehammer hadde seter på Hornsjø. Thorstein som var kjent på Hornsjø, visste det sikkert. Like før vi møtte høylasset og køyrekaren, tok Thorstein fram ein revolver frå vindjakklomma. Det var tydeleg at han ville markere alvoret. Med det same vi var framme ved køyrekaren, gjekk han rett på sak: «Er dei to jentene i følgje med deg?» spurde han. Da køyrekaren svara «ja», sa Thorstein noe om at det ville få alvorlege følgjer om dei fortalde det minste av det dei hadde sett. Jau, karen skjønnte alvoret og sa at jentene var heilt å stole på. Det kunne han garantere. Eit ord er eit ord og ein mann er ein mann. Men vi var nok litt oppskaka etter møtet med framandfolk.

Vel nede på Hornsjø gjekk omlastinga på Jutulstadsetra svært raskt unna. Tre av containerane vart godt gøymde i to høyllass, og

Johannes og Halvor tok av garde på den lange vegen ned mot bygda. Dei andre containerane vart gøymd i snøen attmed setra, for å hentast seinare. Vi fem utanom høyrarane, delte oss og gjekk kvar for oss attende til bygda. Sjølv gjekk eg rett mot Hundersetra og heimatt derifrå. Før eg gjekk, spurde Thorstein om eg kunne komme opp til Øverli ved 10–11-tida om kvelden. Det var meir som måtte gjerast.

Nattmøte på Øverli

Seint på søndagskvelden kom eg til Øverli og gjekk opp i føderådsbygningen, til andre høgda, der Synnøve og Thorstein Lie budde. Og der var dei to Linge-karane som hadde komme luftvegen frå England. «Oskar» og «Leif» var namna, fekk eg vita. Aksel Skarpjordet og Kolbjørn Floberghagen var også der, likeså Knut Lie som tidlegare på dagen hadde vore med på fjellet.

Linge-karane skulle drive opplæring av leiinga i Heimestyrkane – den eine i Gudbrandsdalen, den andre i Østerdalen. Under ei rask kaffepause fekk vi høyre nytt frå militærtreeninga i England, og om flyturen over Øyerfjellet. Men vi hadde mangt som måtte gjerast på 3–4 timar, så det var berre å komme igang snøggast råd. På Jutulstad-låven stod dei to høylassa med containerane som måtte hentast. Med to skikkelkar srauk noen av oss dit og drog dei opp til Øverli. Ingen var ute på den tida av døgeret, og godt var det.

Containerane bar vi opp i stua. «Oskar» og «Leif» var raske med å opne dei og kontrollere innhaldet. Det synt seg fort at ein av containerane var «feiladressert». Innhaldet var t.d. kledder av ymse slag, m.a. ein smoking, men også spesielle våpen som lydempa pistol, dolk, gift-tablettar m.m. Mest alt var ukjent utstyr for «våre» folk. I heile sendinga var det berre eitt maskingevær. Dei skulle ha kvar sitt etter som dei skulle drive instruksjon i kvart sitt distrikt. (Her kom det maskingeværet eg hadde gøymt, godt til nytte, men meir om det seinare.)

Etter at utpakkinga var over, dukka det opp eit problem:

Kva skulle vi gjera med dei tomme containe-

rane? Kaste dei i Brynsåa? Klyppe dei sund med jernsaks? Eg foreslo å køyre dei ned på Jevnefjorden, hogge hol i isen og søkkje dei der. Ikkje så dumt det, meinte ein annan, men kvifor ta arbeidet med å hogge hol? Det var da ope vatn under Øyerbrua. Det vart løysinga. Knut Lie henta hest og slede, og ikkje lenge etter gjekk ein uvanleg transport ut frå Øverli og rakt nedover Lisjorda, ned mot Skei, stille som ei likferd om natta. Hesten var utan bjølle. Berre fire følgde transporten bortover Gamlevegen. Ved kyrkja sa Aksel «god natt» og gjekk heim. Vi andre for krokvegen nedover til Tingberg. Før vi kom til riksvegen, venta Knut med transporten til Kolbjørn og eg hadde sett etter om det var tyskartrafikk i sikte. Men alt var stille – både nordover og sørover. Den tida var det ingen tyske vaktpostar på Øyer stasjon. Dei kom seinare. Knut køyrde raskt over brua, snudde ved stasjonen og kom attende. Midt på brua venta vi to andre. Containerane vart lossa i ein fart, og Knut køyrde straks vidare. Etter eit par minutt venting slik at hest og køyrekar hadde kome over riksvegen att, gjekk første containeren over bru-rekkverket. Ein skikkeleg smell ljoma i nattemørkeret da den tome dunken tok vassflata. Dei to andre gjekk same vegen like etter.

Ved 4–5-tida var eg heime att og kraup til sengs. Eg somna med det same, men eitt hadde eg heilt gløymt: den måndagen skulle eg vera med far min på Slåsetra. Vi skulle køyre tømmer heile veka frå allmenninga sør for setra og nordover til Hundersetervegen. Ved 6-tida vekte han meg. Han visste ikkje at eg hadde vore på Hornsjø og i Lisgrenda, og enda mindre at eg knapt hadde hatt blund på auga dei to siste døgera. Den måndagskvelden på Slåsetra var det ein som somna godt.

Meir om maskingeværet

Instruktørane frå England trongde eit maskingevær til – eit engelsk Brengun. Dei skulle overta det eg hadde gøymt. Ved midnattsleite ei natt føre jul skulle geværet overleverast på avtala plass like ved Øyer Ysteri. Martin Bjørli var med meg og fekk det fram av djupsnøen der det hadde liggi under ein diger stein, godt



Utsyn sørover dalen fra Jutulstadhaugen. Bildet er tatt av en jøde som bodde på Neremo og som «forsvant» som så mange andre under krigen.

innpakka, i over to år. Vi tok geværet på spark over Jevnefjorden og til Ysteriet. Eg kan hugse at vi tok ei røykepause midt utpå isen. Engelsk tobakk hadde vi fått av Lingeakarane, men dei hadde nok for fin duft til å røykjast blant folk flest.

Bak Ysteriet låg det ei mengd vedfamnar – dampkjelane vart elda opp med ved i krigsåra. Bak desse vedfamnane gøymde vi oss og venta på karane. Vi var berre så vidt komne på plass da det kom eit kvinnfolk. Ho vart gåande att og fram på vegen i nattemørket, rett framfor der vi stod. Ho gjekk der ei god stund, og vi vart redde for korleis vi skulle ordne oss når karane kom. Men endeleg gjekk ho. (Seinare fekk vi vita at kvinna var Magnhild Åsheim frå Midtbygda. Ho gjekk og venta på dyrlækjaren, men han kom ikkje som avtala.)

Like etter fekk vi høyre at det kom ein bil. Han køyrde sakte forbi der vi stod, svinga opp Haugsgutua, men snudde lenger oppe, kom attende og stoppa rett framfor der vi stod. Det var bilen til Moksa kraftanlegg, ein som var mye brukt til illegalt arbeid den tida. Sjåføren kjende

eg frå før – det var Olav Pettersen. Han var raskt ute og fekk slengt geværet inn. «Oskar» og «Leif» sat i baksetet. Eg kunne sjå i mørket at den eine av dei hadde pistol i handa. Dei karane tok ikkje for visst at det var vi som kom fram bak vedfamnane. Utan unyttig prat var Olav raskt på plass att bak rattet., og bilen på veg sørover riksvegen til Lillehammer. Modige karar, tenkte eg, da dei køyrde av garde.

Eg såg aldri maskingeværet meir. Men fleire år etter frigjeringa fortalde ein nord-østerdøl meg at på eit lokalt museum der, stod eit Brengun frå krigsåra. Det hadde vore brukt av ein UK-instruktør, og våpenet var kome frå Gudbrandsdalen, vart det fortalt.

PS! «Leif» – Torbjørn Hoff omkom ti månader seinare etter han hadde vore i Øyer. Han hadde vore ein tur over i England att, men den 10. oktober -43 hadde han hoppa ut i fallskjerm over Rambergsjøen i Østerdalen og drukna. Han vart aldri attfunnen. «Oskar» – Oddvar Dobloug – døydde 17. mars -95 i Elverum.

Om ei mislykka jernbanesprenging i Øyer

Det gjekk mot vår og slutten på den femte krigsvinteren. Alle skjønnte at dramaet snart måtte få ein ende. Det var slutt på avismeldingane om at «Tyskland seirer på alle fronter». Dei tyske krigskommunikea fortalde nå meir om «strategiske tilbaketrekninger». Og det var sant. Militærtransportane nordover hadde faktisk stoppa opp. Nå ville dei ha krigsmateriellet sitt sørover att. Men det var dei allierte makterne ikkje så interesserte i. Frå Storbritannia gjekk det melding til spesielle operasjonsgrupper om å setja i gang lokale sabotasjehandlingar, mellom anna sprenging av jernbaner.

Den 22. mars 1945 small det kraftig på jernbana nedafor Ensby i Øyer. På denne strekninga – omlag midtvegs mellom Hunder og Fåberg – går jernbana tett ved elva, men høgt over. Ei vellykka sprenging på denne strekninga kunne gje «vernemakta» store materielle tap. Det var ikkje småtterei eit tysk tog kunne ha med av stridsvogner, kanonar og køyrety. Og det var akkurat eit slikt tog sprenginga var esla på. Men toget kom ikkje etter ruteplanen. Sprenginga vart mislykka – og for fienden vart det berre som eit nålestikk. Meir om sjølve sprenginga seinare.

Etter som kjentfolk frå Hunder var til hjelp og støtte under aksjonen, kan det ha lokal interesse å få med litt om det som gjekk føre seg utan-

om sjølve sprenginga. Det var dei tre milorgkarane Reier Hageløkken – sjef for HS-område 2321 Hunder og Baklia, Martin Bjørli og Olaf Eriksen. Sprenginga vart gjort av fire karar frå fallskjermgruppa Grebe (uttalast grib). Alle hadde utdanninga si frå kompani Linge i Storbritannia. Gjennom 2–3 månader hadde folk frå denne gruppa alt sprengt jernbana på fleire stader både nordover Gudbrandsdalen og i Østerdalen. Nå var turen komen til Øyer.

Møteplass: Slåsetra.

Passord: Er rømmegrauten ferdig?

Ein kveld i midten av mars, kom Reier Hageløkken til Martin Bjørli med eit oppdrag han hadde fått. Eit par karar måtte ta ein natt-tur til Slåsetra. Der skulle dei møte tre-fire UK-karar som hadde i oppdrag å sprengje jernbana. Simen Eriksen skulle vera med. Reier gav dei eit stikkord som skulle brukast i møte med framandkarane. To kveldar hadde dei vore oppe på Slåsetra, men der var det ikkje spor etter folk. Tredje kvelden dei skulle dra, kunne ikkje Simen vera med. Martin fekk med seg Olaf, bror hans, i staden.

Seint på kvelden var dei framme. Det var ei lette da dei forstod at det var folk i eldhuset – serleg for Martin som kom for tredje kveld på rad. Dei banka på porten som raskt vart opna. Inne i den mørke gangen stod to-tre karar, alle



med våpen i hand. «Er rumm'grauten ferdig?» kom det frå Martin. Dette var dei rette orda for at dei skulle få komme inn. Det var nok ingen rømmegraut som venta der, men det var godt og varmt inne. Dei fire karane som var der, hadde berre skjorte på overkroppen. Det såg ut til at dei slappa av etter ei lang ferd. Alle var militært kledde – i battledress. Dei presenterte seg med dekknamn. Sjefen heitte «Leif», men dei andre hugsar eg ikkje dekknamna på, seier Martin. (Men i dag veit vi rette namna på dei alle fire. Det var Jon Gunleiksrud, som var sjef for gruppa, Kjell Aubert, Fredrik Brandt og Richard Zeiner-Henriksen.) Martin fortel vidare: «Vi vart der om natta og fekk servert god mat. Dei delte det vesle dei hadde. Grytidleg om morgonen vart det gjort klart for avmarsj mot bygda. Framandkarane hadde mye å bera på – svært tunge pakningar. Det vart fortalt at ryggsekken til «Leif» vog 44 kg. Og dei var godt væpna. Alle hadde lette automatvåpen og pistolar.»

Til «Statens husvære» – og sprengingsarbeid

«Skituren gjekk sørover og nedover skogen, langs Fåberg-grensa. Nærare bygda kom vi inn på ein tømmerveg og følgde den nedover. Best det var – og heilt uventa – møtte vi ein tømmerkøyrrar på ved oppover. Eg kjende karen svært godt, men måtte fortelja han at det han nå såg, måtte han ikkje fortelja til ei levande sjel. «Leif» syntes nok at det eg hadde sagt, var for svakt, for han kom med ei langt alvorlegare åtvaring. Men turen vidare gjekk greit, og utan fleire overraskingar,» fortel Martin. Sabotørane måtte ha ein plass å opphalde seg før aksjonen, ikkje altfor langt unna jernbana, men samstundes mest mogleg bortgøymt. Ei hytte som låg i Statsskogen, var «reservert». Ho låg – og ligg der framleis – omlag midt mellom Bagstad og Ensby. «Vi kom dit utan å treffe fleire og vart der i tre døger», seier han.

Martin fortel at dei var nede ved jernbana og orienterte seg. Dei gjekk over riksvegen sønna-



Slåsetra – der UK-karane overnatta. Foto: Ry-

for Berg, og sørover skogen på øversida av jernbana. Det var inga lett sak å plassere sprengladningar på rett plass og til rett tid. Det var eit bestemt tog som skulle avsporast. Etter ruta skulle det passere klokka 22 den 21. mars, men toget kom ikkje. Karane vart liggjande der å vente like til klokka to om natta. Da kom det eit anna tog på veg nordover. Ladningane vart lagt på, men toget hadde så liten fart at det ikkje spora av eingong. Berre eit døger seinare var togtrafikken i gang att.

Martin Bjørli budde den tida i sitt eige hus ved riksvegen like sør for Hunder stasjon. Den kvelden det skulle sprengast, sat han heime og venta på smellen. Og langt på natt høyrde han det small. Han var glad da det tok til å snø, slik at mange og farlege spor vart borte om natta. Om morgonen såg han at tyske soldatar og norske nazistar gjekk vakt nede på riksvegen, men Martin fekk vera i fred. For å leide mistanken om sabotasjen bort frå lokalfolk, hadde sabotørane sørgt for at eitt eller anna «britisk militært» låg att ved sprengingsstaden. Men tyskarane for sjølv sagt rundt og leitte etter spor. Dei

såg over og målte sko. Dei hadde nok funne fotspor på jernbana ved sprengingsstaden, men i Sagstugun fann dei ikkje noe som passa.

Statsskoghytta var tom. UK-karane var alt på veg nordover fjellet mot Sollia og Rondanedområdet og til nye oppdrag. I boka om kompani Linge under omtala av Grebe-gruppa, er «Hunderskog-aksjonen» berre sitert med ei radiomelding til London: «26.3.45. Gunleiksrud og tre mann tilbake etter mislykket avsporing.»

«Operasjon Mat»

Sabotørane hadde lite mat. Etter ei mislykka «snuru-fangst» av rådyr, måtte Martin skyte eit dyr, og Karen Hageløkken – mor hans Reier, laga i stand ein stor kjel med lapskaus som karane fekk. Martin kan elles ikkje få fullrost Karen. Ho var så eineståande på mange måtar under dei vanskelege krigsåra, seier Martin.

Kjelder:

Samtaler med Martin Bjørli

Einar Hovdhaugen: Gudbrandsdalen gjennom krigsåra

Jo Vegar Lunde: Det var ei rar tid.

Flyslepp på Stormyra



Solveig og Torleif Olstadjordet. Bildet de holder er av hjemmestyrkene i Øyer.

Torleif er født i 1912 og var en av de aktive i Hjemmestyrkene. Han var trosspsjef for lag 5, 6 og 7, som omfattet Nordbygda i Øyer. Han var også en av dem som var med og hentet utstyr fra flysleppet inne på Stormyra, sør for Steinsetra, den 19.–20. april 1945. De andre som var der ved selve sleppet, er dessverre ikke blant oss lenger. Thorstein Lie og Aksel Skarpjordet var blant dem.

Utstyret ble her fordelt på de forskjellige områdene innen bygda. De som var med innover sammen med Torleif, var Thor og Odd Steinsli, Sverre Høistad og Kristian Olstad. Han forteller at da de kom inn til en av torvskurene der inne, fikk de øye på et lite lysglimt bortved veggen. Dette var mystisk, og de måtte finne ut hva dette var for noe. Situasjonen var ikke hyggelig akkurat da. De måtte være svært forsiktede på alle måter. Thor og Torleif skulle gå bort og se nærmere på dette. Men de drog et lettelsens sukk da de fikk høre kjente stemmer

der inne. Det var en kar med dekknavnet «Stor-Bjarne» som var der, sammen med Aksel Skarpjordet og Thorstein Lie.

Utstyret bar de med ned i bygda. Våpnene som Torleif og mannskapet hans hentet, ble gjømt nede ved Oppdal i Nordbygda. Våpnene var godt innsmurt med fett så dette måtte fjernes. Da det var gjort, ble Odd ivrig på å prøve geværet sitt. Dette var de andre skeptiske til – det kunne høres og ble oppdaget. Odd gikk ut, og borte ble han. Nå – tenkte de andre – og ganske riktig: der smalt det nede i Skåedalen; han var ikke god for å vente lenger. Det var heldigvis ingen uvedkommende som hadde hørt det.

Torleif forteller at han og Sverre Høistad skulle inn til Nysetra etter et høyllass. Sverre ville ha med seg geværet for om mulig å prøve det. De fant så på at de kunne ligge inne i eldhuset og skyte derfra, for da ble lyden dempet. Som sagt – så gjort. Men det smalt nok ganske

kraftig så det var ikke særlig behagelig for ørene. Da de kjørte heimover, fikk de se noe på snøen langt borte. Det kunne være fristende å prøve skyteferdigheten. Det viste seg å være tre otere som kom vandrende. Oterskinn er fine, og kanskje kunne det bli noen kroner? De fikk skutt en av dem, men det ble ingen salgsvare. Derimot fikk de fanget en som de fikk benyttet skinnen av og fikk 40 kroner for det. Etterpå oppdaget de at nede på Pølen lå det tyskere, så de var heldige denne gangen også.

En gang bar Torleif med seg et gevær nedover Midtbygda. Det var innpakket i en striessekk og surret med ståltråd. Dette gikk for å være mineringsborer som smeden Arne Sørum skulle kvesse for ham. Det skulle settes ny kolbe på geværet, og det havnet visstnok i snekerverkstedet hos Karl Bergheim. Det gikk heldigvis bra. Det var ikke bare mannfolka som tok del i den illegale virksomheten. Konene deres gjorde det også, og de fortjener stor takk for sin innsats. Tenk på hva som hadde skjedd om det ble oppdaget at de hadde radio i huset? Det kunne ha ført til arrestasjon med de verste følger. Der de fant våpen, vet vi hvordan det gikk.



*Våpenslipp på Goppollen.
Illustrasjonsfoto.*

Som sagt så gikk det bra, unntatt de siste 14 dagene før frigjøringen. Torleif forteller videre: de som var med på illegalt arbeid, måtte finne seg dekkplass utenfor heimen. De lå da nede i lyua hans Bernt Olstad. Bernt kunne ikke forstå at ei fjøl på siden av kroken på døra ikke fikk være i fred – den forandret seg. Forklaringen – da den kom etter krigen – var følgende: Da de som var inne, skulle stenge etter seg, måtte de flytte på den fjøla for å få satt kroken på plass. Da Bernt fikk høre dette etterpå, sa han på spøk: «Hadde jeg visst det, skulle jeg ha spikra den fast.»

Intervju med Thor Steinsli (f. 1915)

– Thor, du var med i motstandsørsla – eg har hørt at du var med på eit spennande oppdrag inne ved Skjelbua i februar -45!

– Ja, det var ein dag eg fekk telefon frå forsyningsnemnda på Tingberg – eg skulle komme og hente rasjoneringskorta mine. Eg hadde henta korta mine for lenge sida, så eg skjønnte at her var det noe anna. Eg drog straks åt Tingberg, og der sat han Aksel Skarpjordnet og han Ole Hageløkken og ville snakka med meg. Dei spurde om eg kunne få med meg ein mann og dra inn i fjellet. Der skulle vi treffe to karar som oppheldt seg i nærleiken av Monslykkjebu'n og Øver-Åst-vatnet. Eg sa eg skulle prøve. Eg fekk passord og ønskje om lykke på turen. Meir prat var det ikkje om det. Di mindre prat – di betre.

– Kven fekk du med deg på turen?

– Eg spurde bror min, han Odd, om han ville vera med. Og det ville han. Vi drog i veg tidleg neste morgon. På Steinseter'n var det sett opp ein stor plakate. På den var det oppmerka ei grense, og innafor den grensa var all ferdsle forboden. Ver og føre var fint, og vi drog innover til Nysetra, over Djupen og Ner-Åst-vatnet. Ved Skjelbua stoppa vi opp, for vi visste at her ein stad var dei to karane som vi skulle treffe.

– Var de redde på det tidspunktet?

– Ja, det var ikkje fritt. Vi hadde før på vintoren vorte kjent med at ein 4–5 tyskarar og ein norsk kjentmann patruljerte inne i Øyerfjellet. Eg begynte å fantasere: Tenk om desse tyskarane var komne før oss? Kanskje hadde dei arresert dei to vi skulle treffe og nå sat bak ei av hyttene og venta på oss? Eg hadde vanskeleg for å ha full kontroll over meg sjøl da.

– Kva skjedde vidare?

– Vi var einige om å gå bortåt Monslykkjebu'n, for der hadde vi fint oversyn over eit stort område. Da får vi sjå to kvitklede karar som kom ned frå fjellet og mot oss. Karane kom nærare, og vi prata litt om ver og vind. Den eine av karane bad om passord, og det fekk han. Så fekk vi greie på jobben vår. Vi skulle få tilvist ein plass der det var nedgrave noen saker – truleg våpen – som vi skulle hente seinare. Vi måtte vente til utpå natta før vi drog, og dei sa det var ein alvorleg sak vi skulle ut på.

– Korleis gjekk det så?

– Karane sa dei hadde ei hytte dei kunne bruke, og vi gjekk over Lyngåa i sør-østleg retning. Vi fann hytta, og her var det både mat og tobakk – orn'tleg tobakk! Båe delar smakte godt, for eg begynte å bli sulten. Eg var trøytt også, og eg hadde knapt nådd senga, før eg somna. Men eg såg såpass av utstyret deira at eg skjønnte: noka friviljug overgjeving vart det ikkje snakk om. Eg trur ikkje desse to karane sov om natta.

– Kva gjorde de neste morgon?

– Da gjekk vi inn i skogen og fekk greie på kvar dei sakene vi skulle hente, var nedgrave. Og så tok vi på heimturen. Vi hadde nokså mange kilometer framfor oss, men veret var ennå fint, og vi var i bra form. Vi såg oss attende, og karane stod og vinka til oss. Det var liksom så høgtidssamt – det kunne godt gå gale på heimturen, for vi visste av desse tyskarane som var ute i fjellet.

– Kvar gjekk de da ?

– Vi gjekk forbi Lyngkampen og framover åt Skjelbua. Så skulle vi gjennom ei lita bjørkeli før vi kom åt Skyttil'n og Skyttil-myra. Vi stoppa og kvilte litt på skistavane. Det var lik-

som så ope og kaldt der vi skulle over. Her var eg godt kjent, for eg hadde vore her på molteplukking, kokt kaffe her ved myrkanten og hatt det riktig koseleg. Eg drømte meg bort, men brått rykte vi til og såg på einannan: høyrde vi rett? Vi begynte å håpe at det hadde vore innbilning. Men nei – det var noen som prata borte ved Skyttilhaugen. Så kom det ein mann kjørande på ski ned på myra, og like etterpå – 4 til! Vi prøvde å gjera oss så små vi kunne bak noen nedblåste gamle bjørker. Tyskarane samla seg i ein flokk og prata og peikte med skistavane. Noen peikte innover mot Jogrimsli'n, og andre i den retningen vi låg. Serleg ein såg ut til å vera interessert i den retningen vi låg, og ei lita stund såg det ut til at han ville undersøke den nærare.

– Korleis kjendest det da?

– Det heldt på å bli for mye for meg – eg begynte å skjelve sterkt. Men tyskaren hadde nok trudd at det han såg ved bjørkene, høyrde naturleg til der, for dei gjekk vidare mot Jogrimsli'n alle saman, og vart snart borte bak

noen haugar. Da dei passerte oss, var ikkje fråstanden meir enn 100–150 meter, kanskje noe meir.

Vi låg til vi var heilt trygge, men da faren og spenninga var over, kom reaksjonen: eg kunne ikkje halde att tårene. Dersom vi hadde komme 10-15 minutt før til Skyttilmyra, hadde turen enda heilt annleis. Tyskarane hadde da stått borti Skyttilhaugen og sett oss komme over myra.

– Korleis hadde du det i den stunda?

– Eg var så glad, og alt var så godt. Vi hadde greid jobben vår, og det begynte å bli mørkt. Vi sette oss bak noen store steinar, åt nista vår og røykte engelsk tobakk som vi hadde fått med oss frå hytta. Om 3–4 timar ville vi vera heime.

– Korleis gjekk det med våpenlasta som de skulle hente?

– Den vart det andre som henta. Vi slapp å dra innover ein gong til.



Illustrasjonsbilde. Foto: Iver Elvestad.

Smia til Mikael og Arne Sørum



Smia til Sørumskara var et sentralt punkt under krigen. Den fortjener å bli nevnt. Mikael er borte; det er smia også. Den stod på nordsida i krysset i nedre enden av Prestegardsvegen. Arne fløtte for mange år siden til Dombås.

Arne forteller: Under krigen fikk vi hemmelige oppdrag med å reparere våpen, og vi laget forskjellige våpendeler. Far min var veldig flink, han laget alt mulig. Flere var innom oss, til og med Oslo-folk som hadde våpen på lur. En Oslo-mann kom til oss med spaserstokken sin. Den var laget slik at den kunne brukes som et gevær med haglepatroner, men det var vanskelig å oppdage. Denne hadde klikket og ville ikke fungere. Jeg laget meg selv en pistol av ei salongrifle; den så ut som en colt-pistol.

Det kom som kjent endel engelske soldater ned gjennom dalen i april 1940. En dag så jeg ti engelskmenn som lå bak et gjerde. Der kom en granat og slo ned på andre siden av gjerdet. Soldatene hoppet over og la seg i granathullet, men etter en tid måtte de forsvinne. De hadde lagt igjen ti Leenfield-rifler og ei kasse med ca 1.000 patroner. Dette tok jeg vare på og gjømte det i skogen så jeg kunne få ordnet med det. Jeg bar med meg ei og ei rifle hver kveld når far og jeg gikk fra arbeidet. Jeg hadde den inn-tulla i en striesekk. Det var ofte samlet en del tyskere ved Kommunehuset i Øyer, men det

var aldri de samme, for da hadde jeg sikkert blitt kontrollert. Da hadde jeg ikke sittet her nå!

Vi snekra sammen ei stor kasse og smurte inn våpna med lagerfett og pakka dem inn i tjærepapp. Kassa ble kledd med gråpapp og tjærepapp utvendig. Vi hadde ti rifler, to hagler og pistoler i kassa, og denne gravde vi ned i potetåkeren ca 60 cm under overflaten. Så tok vi en lang hesjetråd fra hagegjerdet og bort til kassa. Siden ble tråden rullet sammen rundt en stolpe i hagegjerdet. Denne kunne vi bare rulle ut igjen. Hvis det skulle bli bruk for geværene, så var det lettvis å finne dem igjen. Men det ble ikke behov for det før ved frigjøringen. Ammunisjonen hadde vi delvis inne, delvis ute ettersom hvor trygt det var. Da freden kom, gravde vi kassa fram att. Mens vi holdt på med det, kom Simen Skarpjeldet som skulle på butikken en tur. Da han fikk se oss ute på jor-det, spurte han hva vi drev med. «Ja, nå kan du komme og se hva du har pløyd over i potet-åkeren i fem år,» sa jeg. Simen kom bort for å se. Da lo han og sa: «Dette hadde jeg aldri trodd.»

Riflene leverte jeg til hjemmefronten og til jegere som skulle på elgjakt til høsten, men som hadde mistet våpna sine under krigen!

Rjukan-sabotørane i Øyerfjellet *14. og 15. mars 1943*

Den 28. februar 1943 vart tungtvass-fabrikken på Vemork ved Rjukan øydelagt ved sprenging. Elleve mann frå kompani Linge kom luftvegen frå Storbritannia og gjennomførte aksjonen. Det var ein utruleg vågsam, viktig og krevjande sabotasjeaksjon som truleg var med på å forkorte og endre krigen. Sjølv aksjonen skal vi ikkje meir gå inn på her; han er framleis velkjend for dei fleste. Noe som truleg ikkje er like kjent, er den lange skituren fem av sabotørane måtte ta etter sprenginga. Ettersøkte av tyskarane, la dei ut på ein omlag 600 km lang skitur frå Hardangervidda til Sverige. At desse «fredlause» norske soldatane også gjekk gjennom Øyerfjellet den gongen, var det ingen i bygda som visste da. Alt dette er nå historie. Det er på sin plass å minnast Rjukan-heltane for det dei gjorde – nettopp i år – femti år etter frigjeringa.

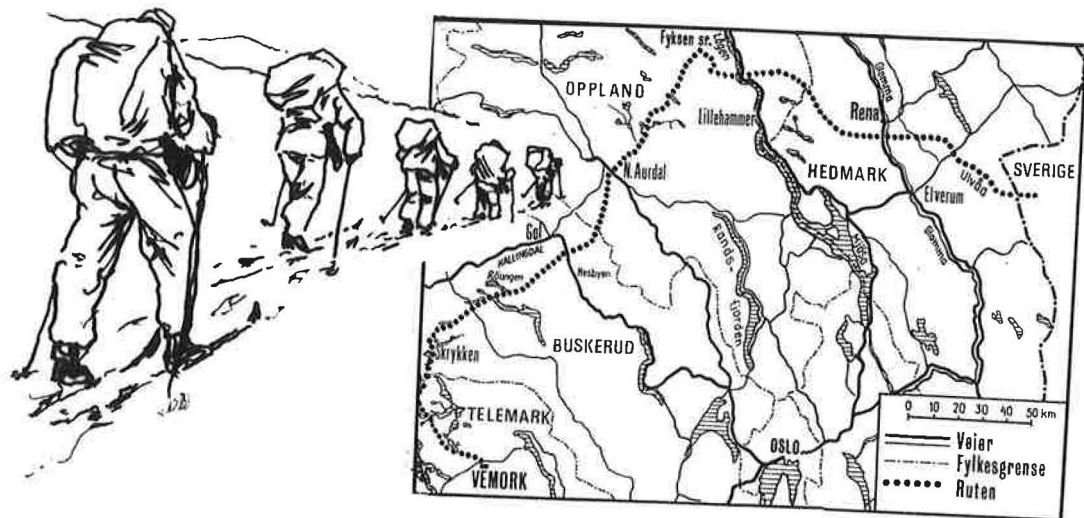
Etter at sprenginga ved Vemork var gjennomført, tok karane seg opp det bratte fjellet frå den tronge Rjukandalen. Ved fem-tida var dei inne på vidda, og vart møtt av eit fælsleg vestaver. Det var berre så vidt dei fekk klort seg innover fjellet, blir det fortalt i boka om komapni Linge:

«Trette og slitne kom vi utpå dagen fram til Langesæhytta. Operasjonen var gjennomført etter planen. I uken som kom, var været stadig dårlig, men etter endel vanskeligheter og mye slit, var alle – med unntak av Helberg – samlet på basen ved Skrykkenvann den 3. mars. Rønneberg, Kayser, Storhaug, Strømsheim og Idland gjorde seg klare og la i vei på en fire (seks) hundre kilometer lang skitur over til Sverige. Distansen ble tilbaketil på 14 dager i full uniform! Under sin marsj krysset de fem store dalfører, og alt dette lyktes uten at tyskerne klarte å stoppe dem. De hadde ikke lov til å sette seg i forbindelse med den norske sivilbefolkning, og på hele marsjen levde de av de små rasjonene de hadde fått med seg etter sprengningen av Vemork.» heiter det om Gunnarsside-gruppa.

Joachim Rønneberg, leiaren for gruppa, fortel sjølv frå dagane oppe på Hardangervidda etter sprenginga: «Flokken er kommet til Skrykken og har tatt inn på Jonsbu, ei lita fiskerhytte som vi hadde tatt oss inn i like etter landingen. Det hadde vært vår redning under uværet fra 17. til 22. februar. Seinere har jeg opplevd mang en snøstorm i fjellet, men aldri maken til denne stormuka på Hardangervidda i 1943. Landingsdepotet ble gravd fram og båret i hus. Nå skulle Sverige-turen forberedes.

Vi hadde rikelig forråd å ta av, men her var det spørsmål om nøktern vurdering av behov, beregning av antall dagsmarsjer til målet i øst. Det var spørsmål om vekt og plass i ryggsekkene, om matmengde og behov for våpen og ammunisjon. Vi pakket sekkene i underkant av 20 kg: mat, våpen, soveposer, reserveklær osv. så langt plassen tillot. Men likevel måtte vi fylle en toboggan (pulk/slede) for å få med ti dagsrasjoner til hver ...»

«Av våpen hadde vi maskinpistol, pistoler, håndgranater og ammunisjon. Dette veide tungt i sekkene – og heldige omstendigheter førte til at vi aldri fikk bruk for dem, hverken på Vemork eller seinere. Lasten fulgte oss likevel



hele veien gjennom Norge. Fellesutstyret bestod av kikkert, primus og parafin, kokekar, reparasjonssaker, skismurning, førstehjelpustyr osv. Det ble fordelt best mulig mellom oss, slik at sekkene skulle bli noenlunde like i vekt.»

«Vi hadde lagt opp en nøyaktig rute for retretten østover, slik at vi skulle gå utenom alle tyske konsentrasjoner i Sør-Norge og andre vanskelige punkter. Dette førte oss så langt mot nord som til Skeikampen i Gausdal, før vi la kursen sør-øst mot svenskegrensa øst for Elverum.»

I denne artikkelen kan vi dessverre berre gå inn på den delen av turen som gjekk gjennom vårt nærrområde. Vi tar til i Vestre Gausdal: I ettertid har det vore fortalt at der hadde ein mann som kom på spark etter vegen, sett snurten av dei. Han visste sjølvstakt ikkje da at det var Rjukan-sabotørane han hadde sett, men nokre karar i kvite overtreksdrakter hadde kryssa hovudvegen i Svatsum på ski. Det vi sikkert veit er at dei overnatta på Gammeldalen i Gausdal natta mellom 12. og 13. mars. Rønneberg fortel sjølv at der fann dei ei spekeskinke, som dei forsynte seg grådig av. Det var nok ein skikkeleg godsmak for svoltne soldatar. Dei daglege matrasjonane vart for snaue. Frå Gammeldalen la dei ut på ein ny dagsetappe klokka 05.30. I strålende vinterver og gneistrande ski-

føre passerte dei Linviksetra og kom fram nord for Roåker. Der kvilte dei ut på barseng til det mørkna. Utpå kvelden kom dei ned til Losna, der dei skulle ta seg over isen. Dei måtte passe på å komme seg over dalføra om natta medan det var lite trafikk. Men nede ved Losna fekk dei eit uventa problem. Det var ein måneklår laurdagskveld. Ein del ungdomar hadde samla seg der på isen og gjekk på skøyter. Dei fem Linge-karane vart sitjande attmed strandkanten i fleire timar. Rønneberg fortel at han godt kunne hugse hendinga. Det var 10–15 kuldegrader om natta. Dei fraus, men kunne ikkje tenne bål, og dei måtte berre vente der til alle ungdomane var borte.

Etter å ha komme over isen, og passert riksvegen like nordafor der Krekke camping ligg i dag, tok dei seg rakt oppover dalsida. Så passerte dei like forbi garden Rudrud og gjekk til Rolldalshaugane. Der var dei resten av natta – låg på barseng under open himmel. Søndag 14. mars gjekk turen vidare, forbi Glømmesetra og søraustover rakt gjennom Øyerfjellet, over Svartvatn, Bjørtjønnet, forbi Nysetra, over Svartfjellet, ned gjennom Gjæsdalen til Graven seter. Dei hadde «påskevær» og godt skiføre den dagen. På Graven fann dei natteløssi i eit av eldhusa der. Det var sikkert godt å komme innomhus etter den kalde natta ved Losna, og oppe i fjellet på barseng. Neste dag gjekk turen om Hynna seter, Åsta elv, Kvardalseter, Nyse-

ter og til ny seterovernatting på Bjørnåsen. Dagen etter skulle dei krysse Glomma.

Rønneberg fortel frå den dagen: «Vi hadde latt oss forlede til å legge litt for stor vekt på lokalkjennskap blant gruppens medlemmer og påført oss ekstra bry for å komme i rute igjen. Det var første og eneste gang vi var på villstrå, og da vi omsider stod ved Glomma, var den fullstendig isfri – viste det seg. Heldigvis fant vi en liten båt, riktignok uten årer. Den var nesten synkeferdig da vi tok land på østsiden.»

Den 18. mars gjekk dei over grensa ved grenserøys 106. «Vi rakte hverandre hendene og takket for turen. Vi var lykkelige, omtrent matlense, svartbrune av sol og vind, og i kjempeform. Vi stoppet ikke lenge på grensen. Det var best å komme seg i trygg avstand, inn på svensk område, før det ble helt mørkt.» Den kvelden reidde dei opp den siste barsenga på turen, og «sovnet slitne i skjæret fra et blafrende bål – det første vi hadde tent på hele turen. Og drømte om tørre gater og blomstrende påskeliljer i Hyde Park i London.»

Kjelde: Joachim Rønneberg: En uvanlig vinterferie.
DNTs årbok 1970

Brev og telefonsamtale med Rønneberg.



På 50-årsdagen for passeringa av Gudbrandsdalsen, 13. mars 1993, vart det avduka ein minnestein ved Krekke i Fåvang der fire av Linge-karane var til stades.

Frå v.: Joachim Rønneberg, Birger Strømsheim, Hans Storhaug og Fredrik Kayser. Femtemann, Kaspar Idland, døydde i USA i 1968.

Foto: Ry-

Råkåfisk som virkemiddel

Året 1943 begynte eg som gardskar hos Lukas Gillebo på Nistugun Gilbu. Eg kjende godt sonen Ola, for vi var like gamle. Same året vart bror min arrestert, men slapp utatt etter ei tid. Ein dag kom Lukas tett inn til meg og sa: «Nå må du snakke med bror din, Erling.» For Lukas hadde snakka med ein NS-medlem som bodde på Tretten. Han hadde sagt at bror min var sett fri, men berre på prøve. Ved det aller minste som ikkje passa dei nye styremaktene, ville han bli arrestert på nytt. Eg ringde, og vi gjorde avtale om å møtast på Tretten stasjon – dit eg kom med kveldstoget. Bror min var møtt opp da eg kom fram, men det var ein som heldt auge med han. Eg forstod fort at vi måtte vera forsiktige. Vi gjekk oppover Musdalsvegen, men karen som hadde kjelke, følgde oss som ein skugge og krek forbi oss fleire gonger. Angesten for ransaking etter våpen i Baklia var stor og hadde noe med arrestasjonen av bror min å gjera.

Noe seinare bad Lukas meg kjøre til Kasein-fabrikken og hente noen tomme kolli. Han sendte også med meg ei pakke med råkåfisk som eg skulle levere til denne NS-mannen. Det vart aldri noe av den ransakinga i Baklia, men mange gonger har eg tenkt på at truleg var det råkåfisken som hadde virka godt?

Teneste på Jernbanen

Seinhaustes -44 begynte eg ved Jernbanen. Sør for Tretten var det hogge store mengder reisved som skulle transporterast opp til stasjonen, men mye sabotasje på jernbanelinja krevde oftare visitasjon. Banemesteren testa oss, og eg vart uttatt som visitør – mellom anna fordi eg ikkje var fargeblind. Eg kjørte linja med dresin tre gonger kvar natt og måtte skrive namnet mitt i ei bok på Tretten stasjon for kvar tur. Eg vart ofte stoppa etter linja av tyske patruljar. Det var utriveleg å høre i natterørket at dei tok ladegrep. Ein gong opplevde vi sabotasje på Hunderstasjonen. Linja hadde vorte sperra, og

det gjorde at visitasjonen vart forsterka med to vel utrusta tyskarar på dresinen vår.

Endeleg kom fredsåret, kapitulasjonen og 8. mai. Mye vondt var over. Vi fann fram att våpna vi hadde gjømt, samla oss ved Skybergskjæringa og gjekk derfrå i tropp til Tretten sentrum – glade for å kunne vera med og verne om freden og fridomen.



– Vi vil oss et land som er frelst og fritt –
Fra frihetsfeiringa på Tretten.

Fredrik Enge:

Kort historisk oversikt over HS-arbeidet i område 2331 Tretten

Fredrik Enge (1905–92) var avsnitts-sjef for HS-område 2331 Tretten. Like etter frigjøringa skrev han disse notatene: (Kilde: Opplandsarkivet).

Etter krigen i 1940 lå det igjen ikke så lite geværer og ammunisjon, særlig av engelsk opprinnelse, dette lå som oftest spredt ute i terrenget. En god del av dette blev plukket opp og gjemt av bygdens folk. Allerede da regnet mange med at anledningen vilde komme da våpnene vilde bli brukt i kamp for landets frigjørelse, og gjerne tok risikoen ved å lagre dem. Ved krigens slutt viste det sig også at det ved siden av noen stenguns var geværer til praktisk talt alle i HS.

I mars 1941 reiste Halvor Kampen rundt i distriktet, særlig for å skape en idrettsfront, og ikke lenge etterpå blev det gått igang med å bygge opp de første lag av milorg, som det het dengang, under ledelse av Johs. Elvestad. Broren Olaf deltok også mye.

Først på sommeren 1942 fikk vi besøk av den første Englandsfareren, nemlig Leif Jensen som han kalte sig. Han reiste i dalen for å organisere lag og tropper under milorg, og hvert lag fikk sig tildelt en oppgave i tilfelle vepnet aksjon. Der var i den anledning ett møte i Moksakraftstasjon med repr. fra Tretten, Fåvang og Øyer.

I november samme år kom de neste 2 Englandsfarerne eller VK-karer, Leif nr. 2, Haugen og Oskar Nymoen. Disse var sammen med endel våpen og utstyr blitt sluppet ned fra fly i Øyerfjellet. Leif og Oskar reiste en tid rundt i det omliggende distrikt og drev instruksjon i bruk av moderne våpen og sprengstoffer. Ved

nyttårstid drog de over fjellet til Østerdalen.

En kasse med instruksjonsmaterieell gikk nå på omgang mellom lagene i bygda, og en av dem som hadde vært med på de tidligere kurs underviste de enkelte jegerne i bruk av våpen og sprengstoffer. Ved denne tid var det antagelig vervet 35–40 mann, et antall som økte jevnt og sikkert.

I mars(?) 1943 var endel jegere innover til Goppollen for å hente våpen og ammunisjon fra en flylast. Dette var guttenes første bekjentskap med de nye engelske stenguns.

Senere på våren kom radiooperatøren eller «snekkern» som han kaltes, til bygda. Han oppholdt sig utover sommeren i Monsløkkebua ved Øver-Åsten. Om høsten flyttet han til gården Skyberg hvor han arbeidet og oppholdt sig til utpå vinteren. Høsten 1943 var også Leif Jensen her igjen en tur, han drev nå vesentlig med instruksjon i våpenbruk.

Sommeren 1944 kom det beskjed om at det skulde opprettes egen sjef for pioner-, sambands-, sanitets- og forsyningstjenesten. En del matvarer blev kjøpt inn og samlet i et lite kriselager. 2 sendere o.s.v.

I september kom en ny radiooperatør, Bruun, sammen med 2 elever. De oppholdt sig først i skogsbua tilhørende Glømmen, senere kom de til Jordhøyhytta på Veslesetra. Så var de en måneds tid i Øygarddslet på Roåker og flytta en tid før jul til Øyer.

Alt så tidlig som først på året 1943 var det kommet istand en flyktningrute over til Sverige, og midtsommers drog den første flyktningen over. Senere er en masse mennesker blitt

befordret over, og alle er såvidt vites kommet frem uten særlig uhell. Som regel hadde de Tretten som utgangspunkt og Øver-Åsten som mellomstasjon.

Tretten har like til 1945 vært spart for russia av Gestapo. Riktignok hadde bygda besøk av statspolitiet ved et par-tre høve i 1942 og 1943, bl.a. for å beslaglegge ulovlige radioapparater, mend et brakte ikke noe resultat. Derimot 13. april 1945 blev det plutselig foretatt arrestasjon av ca. 15 personer i Tretten sentrum og utover bygda. Endel hadde kommet sig unna i tide og unngikk å bli grepet.

Noen flylast ble ikke tatt ned på Tretten. Både i 1943 og 1944 var last bestilt, men kom ikke, og en bestilt last i april 1945 rakk ikke å komme fram før kapitulasjonen.

Om ettermiddagen den 7. mai blev det kunn- gjort at Tyskland hadde kapitulert. Hjemme- styrkene, som de nå het, begynte straks å samle våpnene og forberede sig på å tre fram. Kl. 3.30 om morgenen kom beskjeden fra distrikts-

kommandoen, og presis kl. 6 var det første vaktlag på plass. Ett nytt kapittel hadde begynt, både i landets og HS' historie. 50–60 mann stod i løpet av dagen under våpen.

Mars 1941 Halvor Kampen og idretts-
fronten

Våren 1943 Leif og snekkern (midtsom-
mers Leif tilbake til Sv. (Engl.)
Snekkern på Bjørge fra okto-
ber 1942 til januar 1943, så til
Sv.

November 1942 kom Leif og Oskar til Øster-
dalen ved nyttårstider.

Sommeren 1942 den første flyktning over fjel-
let.

Juletider 1942 Halvor K. over fjellet.

Juli 1943 kom det bud til Johs om å dra.

Høsten 1943 kom Leif att, desember 1942
drog Flagstad.
Snekkern i fra Monsl.bua høs-
ten 1943 til S.S., her til utpå
jan.–febr.

1944, 3. mars reiste Johs, kom att 9. februar.

Etter nyttår 1943 kom Goppoll-lasta.

Det går mot fred ...

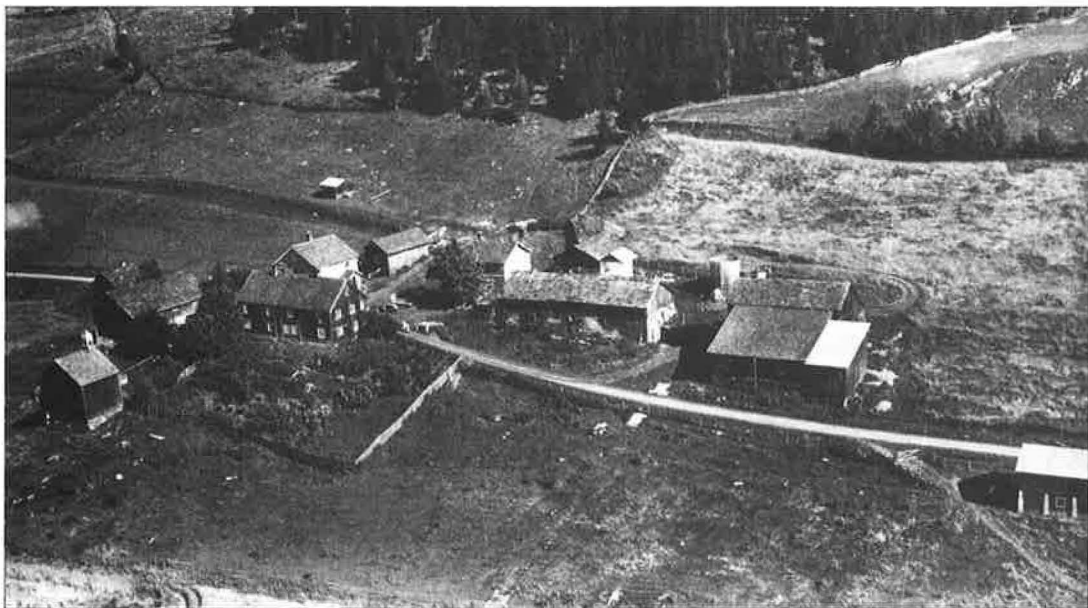
Paul Strangstadstuen:

Fredsvåren

I Norge ble det en ny tidsregning: før og etter krigen! Den tyske oppapasjonen skapte vanskelige tider her i landet, med mangel på alle slags forbruksvarer. I avisene var det mange spalter med «Byttes», der nær sagt alt kunne byttes – helst i matvarer.

Folk ble arrestert og til og med skutt for brudd på forordninger som okkupantene kom med. Med en litt spesiell humor prøvde folk å lette litt på trykket og kanskje få gitt en liten finte til de ubudne gjestene. Her er noen eksempler: «Har du hørt den nye kakua?» Det var ikke mange som kunne hamle opp med det nye, dårlige brødet. På gardene fikk dyrene navn

etter sine egenskaper. «Stalin» og «Churchill» var populære navn på krakilske hanndyr. En mann kalte møkkhaugen sin for «Nasjoal Samling». I denne tiden ble det også laget ramser og regler. Blant annet en som gikk på bokstavene i Nitedals fyrstikker. Den begynte slik: «Norge inntar Tyskland etter de alliertes lykkelige seier.» Når en tar første bokstaven i hvert ord, får en ordet «Nitedals» som altså stod for denne setningen. Mat og klær kunne en nok få kjøpt på svartebørsen, men det var dyre varer, og det var straffbart. Det var derfor en viss risiko ved slik handel, om den ble oppdaget.



Garden Enge. Foto fra 1950-åra.



*Valhall på Nord-Tretten,
et av skjulestedene til motstandsfolk under krigen.
Bildet er tatt av Jens Vedum i 1946.*

Fredsvåren var ikke bare fred på Tretten og i Øyer. I februar ble et NS-medlem likvidert i hjemmet sitt på Tretten. En flokk som øvde på skuespill i Eriksrud, ble tatt av tyskerne, og sammen med en del andre ført til Brustad. Men ettersom aksjonistene ikke hadde vært maskert og var uniformerte, var det klart at de ettersøkte ikke var blant de arresterte. Det var nok ikke bare kulda som gjorde både skuespillerne og endel andre, skjelve etter den opplevelsen.

Denne vinteren var jeg sveiser på Enge, og sent på kvelden den 13. april kom Gestapo og skulle arrestere Fredrik Enge som var en av lederne for mil.org. i distriktet. Den natta lå han i et skur i revegården, men av en eller annen uforklarlig grunn undersøkte de ikke der. Så han slapp unna, men søstera, Ragna, fikk føle Gestapos avhørsmetoder. Den 14. april om morgenen dukket Fredrik opp i Tikkerud, en kåk i Rolldalen. «Det er fløttardagen i dag», sa han. Samme dag kom Gestapo tilbake og hadde med seg 20 russiske krigsfanger som skulle være med og – blant annet – flytte høy og annet i uthusene. Ragna fikk mer juling av gestapistene, og Einar Enge fikk beskjed om at han ville bli skutt og garden brent, hvis han ikke ble mer samarbeidsvillig. Einar svarte slik: «Jeg er gammel, og garden er gammel.»

Gestapisten Sâtvedt fattet også interesse for meg. Med en pistol i ryggen og beskjed om å gå fortere, bar det opp på rommet mitt. Jeg var

forholdvis uskyldig og heller ikke så lett å bløffe, så avhøret gav ikke de ønskede resultatene. Ei stund seinere kom også gestapistene Brænd og Oppedgård og en til. En av dem tok opp ei vedskie for å hjelpe til med avhøret. Da ble jeg faktisk reddet av Sâtvedt som sa: «Han vet ikke noe!» Etterpå fortalte Kari Enge at Sâtvedt hadde spurt om meg. Hun hadde da sagt: fordi jeg måtte tidlig opp om morgenen, la jeg meg tidlig om kvelden og fikk ikke tid til noen illegalt virksomhet. Takk til henne.

Omsider kom de på at de skulle undesøke tingene som tilhørte de andre tjenerne, og jeg måtte fortelle hvem som åtte hva. Ei kiste av tre – slik som mest alle tjenerne hadde – var låst. En jernlest ble brukt under låsen, og da de løftet opp koffertlokket, lå det bra med NS-propaganda øverst.

- Er han NS denne?» spurte Sâtvedt.
- Det tror jeg ikke, svarte jeg.
- Det er da fa'an så mye jøssing det er her og, sa han.

Omsider forlot de meg med en ryggsekk tredd nedover hodet og denne beskjeden: «Du er arrestert.» Det var snart fjøstid. Jeg fikk av meg sekken og spurte om jeg kunne gå i fjøset i rett tid. Jeg fikk følgende svar av Sâtvedt: «Neste gang du snakker til meg, tar du tilfeldigvis en annen tone!»

Ellers på gården romsterte russere og tyskere i alle hus til de omsider fant det for godt å dra sin vei. Da var det mange som pustet lettet ut. Jeg ble på garden noen dager til, men endelig kunne jeg med lånt hest på Enge, reise hjem. Midtveis møtte jeg noen velkjente biler. Dette var den 20. april. Da kom de igjen for tredje gang. Den dagen ventet jeg lenger enn nødvendig før jeg reiste tilbake med hesten. Kari Enge fortalte at de hadde spurt etter meg og sagt at de skulle passe seg for meg, for jeg var en farlig mann.

Denne våren skulle far hogge lag-ved på Stav, og jeg ble med på det. Hogsten forgikk omtrent der som Øyvind Fonstad senere bygde seg hus. Dette var vel sist i april, og tyske militærkolonner kom hele tiden på vei sørover dalen. Mange

av soldatene var østerikere. Det var den tyske Lapplandsarmeen som kom fra Finland og ikke kunne komme tilbake til Tyskland på annen måte. Som tidligere var det nok orden i rekke-
ne, men det hele bar preg av nederlag. Vi hadde også oversikt over russerleiren på Stavsplassen der det utspiltes mange scener.

En kveld skulle det være kinoforestilling for tyske soldater i Eriksrud. Uheldigvis kom far og jeg til å felle ned lysledningen noen timer før forestillingen. Dette var ikke gjort med hensikt, men ordet sabotasje lå i luften. Heldigvis roet det seg ned.

Så endelig – den 8. mai var det klart: krigen var slutt, og Norge var fritt! Flaggene kom opp, og det var tid for den største gledens vår i vår tid. Likevel ikke for alle. Mange hadde mistet sine kjære. Noen kom hjem som skjelleter etter opphold i tyske konsentrasjonleirer. En kar som var møtt fram for å ta imot noen av disse, sa: «Vi har da begrovet mange som har sett bedre ut enn disse!» Men tross alt var det gleden over å være fri, som gjør at denne våren aldri vil bli glemt av oss som opplevde den.

Fangeleir på Tretten

På slutten av krigen oppretta den tyske krigsmakta fangeleir på Stavsplassen. «Fonstadsalen» ble omgjort til fangebrakke for ca. 200 sovjetiske krigsfanger. Nikolai Sokolow døde under fangenskapet her rett før freden og ble gravlagt på Tretten kirkegård. Han var en av ca. 15.000 sovjetiske krigsfanger av i alt 100.000 som døde i fangenskap på norsk jord under krigen.



Fangeleiren på Stavsplassen.

Noen av de yngste fangene var mindre medtatt enn de fleste andre. En tysk vaktpost til høyre.

Foto: Gunnar Ødegård.

Leiranlegget

Når leiren ble tatt i bruk, er det delte meninger om. Men flere mener å huske at arbeidet med innredning og fluksikring av området var i gang sent på høsten -44. I papirene til Sanitetsforeningen er det notert at 176 fanger kom til leiren den 20. april -45. Men dette kan ikke ha vært de første. De to store salene i 1. etasje i bygningen ble innredet til liggeplasser. Køyene var laget som hyller langs veggene og i midten, så tett som overhodet mulig. Det var fire køyehyller i høgda plassert uten hensyn til vinduene, og de stengte dermed for det meste av dagslyset. Bredde på hyllene var ca 175 cm og ikke oppdelt pr. sengeplass. Fangene lå side om side på tvers av den lange hylla – tett i tett, som sild i boks. Halm utgjorde underlaget, og

sengeklærne bestod vesentlig av fangenes egne uniformsklær. I andre høgda var sjuke-rom.

Rundt bygningen var oppsatt et høgt, solid trådgjerde forsynt med piggråd. Og for å hindre fangene i å grave seg ut, gikk gjerdet også djupt ned i jorda. Innhegninga fungerte som oppstillingsplass, luftegard og flukthinder. Den velkjente «Kasperbua» ble tatt til vaktstue for de tyske soldatene. Rundt leiren utenfor gjerdet patruljerte væpna vakter hele døgnet. Dessuten var opplærte schæferhunder brukt i vaktholdet. Disse hadde tilhold i uthuset, men med fri adgang til angrep gjennom en åpning i veggen. Redselshullet synes den dag i dag.

Den store soldatstyrken holdt til i Eriksrud, som var bygdas forsamlingshus den gang. Deler av bygningen var rekvirert for tyske offi-



Etter all elendighet under krigen og fangenskapet har også den sovjetiske legeassistenten behov for nærhet og tillitsfullt norsk bekjentskap. Her sammen med jernbanebetjent Willy Floberghagen etter 8. mai.

serer og avløsningsmannskaper på Stavsplassen.

Dagens orden

Frykt, vedhogst, sult og diaré er ord som dekker mye av døgnstimene til fangene på Tretten. I furuskogen vest for jernbanelinja hogg de ved med skrøpelig redskap, og det tappet det meste av kreftene til disse fangene som hadde fått så hard en skjebne. Samtidig ble krigsmaskineriet til Hitler styrket med energi fra skogsvirket. Alle som har nødvendig alder, husker med vemod de tause fangene – med føttene inntulla i filler – i slepende marsj over Trettenbrua, til og fra hogstfeltet i Vasrudmoen. Ennå vekkes medlidenhet ved minner om vaktens voldsbruk når fangene ble for sterkt fristet av siga-

rettstumpen i vegkanten. Mer positive er minnene om takknemlige blikk fra triste ansikter når noen våget å kaste en brødsalk inn i rekka, og det lyktes.

Fangene ble overvåket etter velkjent tysk mønster. Bare unntaksvis kunne en få inntrykk av at enkelte vakter var mindre nidkjære i tjenesten. Når vaktposten ikke sparket vekk niste-pakker som var utlagt i marsjruta, eller tillot at ei kaku ble hivd over fangegjerdet og kom i rette hender, vil vi tru at han hadde samvittighet. En fange kunne få enda vondere minner enn de som pliktoppfyllende vaktssoldater kunne gi ham. For eksempel når han møysommelig hadde siselert drikkekoppen sin med en spiker og bønnfalt den velfødde bygdakaren utenfor piggrådgerdet om brød i bytte. En bolk i botnen førte til at den kvalitetsbevisste kjøperen ristet på hodet, tok med seg kakua og gikk!

Maten

Fangene kokte selv maten sin i en stor vedfyrt kjele som var montert mellom salene i 1. etasje. Råvarene var ofte det dårligste av det dårlige og satte derfor magen på urimelige utfordringer. Kålrotssuppe var en svært vanlig meny der kort eller lang koketid utgjorde variasjonen. Vatn til leiren ble hentet med hest og tankvogn fra stallen på Stav der de bar vatnet i bøtter fra springen til tanken. Dette oppdraget var alltid ettertraktet fordi det gav fangene anledning til å ete en håndfull kumjøl når de passerte fjøsgangen, men bare når ingen av vaktene var plassert der. Snart ble også en haug med møllspiste tørrfisk-stranger – beregna til revemat – et kjærkomment tilskudd i kostholdet.

Kommandanten begår selvmord

Tidlig en morgen på ettervinteren i -45 ble huset til Ingeborg Fonstad omringet av bevæpna tyskere og sperret av. Der bodde sjefen for fangeleiren sammen med tjeneren sin. Straks svirret rykter om attentat og stor aktivitet av okkupantene bar bud om noe uvanlig. Situasjonen roet seg ganske snart da det viste seg at dødsårsaken var selvmord. Om skifte av leirsjef hadde noen virkning på tilstanden i leiren, er uvisst.



Sokolows gravsted på Tretten kirkegård.

Et trekors var det opprinnelige minnesmerket på denne grava. Denne minnesteinen ble tatt ut ved Stavslia av jernbanearbeiderne på Tretten og påført tekst av Johan Pettersen.

Grava er festet av den russiske legasjon ved Hærens overkommando. Stedet ble fredet ved Geneve-konvensjonen i 1949 og har side vært under offentlig ansvar.

Foto: Johan Kraabøl.

Fange nr 26970 dør

Det er liten grunn til å tru at fangene hadde fått vite noe om at tysk kapitulasjon var nær forestående. Om så var tilfelle, klarte likevel ikke Nikolai Sokolow å vente lenger, men døde 3. mai innafør piggrådsperringa. Medfanger laget kiste til kameraten av noen gamle materialer fra skålen på Stav. Med hest fra leiren og 4-hjuls tysk vogn, ble kista kjørt til kirkegården. Seks fanger fulgte Nikolai til grava under beovktnng av tyske geværssoldater.

Fred

Endelig gikk piggrådporten opp, og de sovjetiske fangene var fri. I sannhet en befriende opplevelse som ingen – heller ikke vi som bare var tilskuere – noen gang vil glemme. Med avværna tyske soldater som tilskuere i bakgrunnen, deltok fangene i frihetsfeiringa sammen med bygdafolket i den grad som helsetilstanden tillot det. I dager og uker pågikk en rørende fredsjuvel som både russerne og andre ønsket aldri måtte ta slutt.

Med en gang den politiske situasjonen gav anledning, kom det planlagte hjelpearbeidet i gang. Tretten Sanitetsforening fikk ansvaret for en ordning som innebar at fire husstander i bygda hver dag kokte tilsammen 100 liter havresuppe som foreninga delte ut i leiren. De sjuke fangene fikk smørbrød og egg, og alle fikk tran og vitamintabletter. Fangene gråt da de rykende suppespannene fra Meieriet kom til leiren.

I 17. mai-toget deltok sovjeterne under sitt eget flagg. Sigden og hammeren klippet de til av ei utslitt militærjakke og tråklet fedrelandsmerket fast til et rødt klede lånt av Margot Bjerke. Opprop om innsamling til hjelpearbeidet fikk god tilslutning. De innsamla midlene ble disponert av dr. Hekneby sammen med 17. mai-komiteen.

Også utover bygda ble sovjeterne et kjent trekk der de vandret og gjerne solgte sine selvlagde små artikler i tre og metall. Deres fingerferdighet og formsans, kombinert med kunstnerisk utsmykking med primitivt verktøy, imponerte stort.

Til ære for våre allierte fra øst, ble det arrangert flere festlige tilstelninger bl.a. på danseplassen, der kvinnene i bygda sørget for god traktering. Utveksling av gode ønsker og taketaler ble framført ved tolk. Noen med forholdsvis god helse overrasket med et tappert forsøk på å vise russiske folkedanser til toner fra en torader utlånt til en musikkbegavet soldat.

Selv om transportvansker drog ut hjemreisa, benytta likevel sovjeterne den kummerlige leiren på Stav som oppholdssted fram til avreise-

dagen – som i følge protokollen til Tretten Sanitetsforening, var den 20. juni. Hvilken skjebne møtte så de sovjetiske fangene ved hjemkomsten? Vi får bare håpe at det ikke var sant – det som var sagt – at i krig skulle Stalins soldater enten vinne eller dø.

(Det øvrige stoffet til denne artikkelen er fortalt etter hukommelsen av folk i bygda.)



Den russiske leirlegen sammen med assistenten sin flankerer her vår egen dr. Hekneby.

Ved kapitulasjonen kom Ottar Hekneby sterkt inn i det medisinske hjelpearbeidet i leiren. Helt uten hjelpemidler var det lite den sovjetiske legen og assistenten hans kunne gjøre alene.

Bildet er tatt på verandatrappa hos Hekneby fredsvåren av Agnes Hekneby.

Johannes Jutulstad



Johannes Jutulstad (1893–1972).

Under krigen og fredsvåren arbeidde jeg hos Johannes Jutulstad. Johannes var en sliter av det gamle slaget, seig og utholdende – en person en kunne stole på. Disse egenskapene ble det god bruk for under krigen. Johannes var med i hjemmefronten og var nok med på forskjellige oppdrag. Jeg nevner ett av dem her:

Det var en vinterdag Johannes kom kjørende fra fjellet med høyllass. Marie, kona hans, sa til ham: - Så lite lass du har da ?

- Ja, ho byne å bli gammel, den merra!

Det ble kjørt mange større lass med gammel-merra senere, men da var det bare høy på lasset.

Fredsvåren tok aktiviteten seg opp for hjemmestyrkene. Jutulstadhaugen som ligger opp for gården, ble en base for de lokale styrkene. Det ble mer og mer spent for hver dag som gikk. Der hjemmestyrkene holdt til, ble det brukt radioutstyr. Dette ble peilet mer og mer inn, og det var jo livsfarlig å ha slikt utstyr. Det er

mulig at Jutulstadhaugen også ble peilet inn, for en dag kom det tyskere på besøk der oppe. De banket på døren som var låst, men de skjønnte det var folk inne. Det var Johannes som gikk for å åpne. De var gretne forat det ikke ble åpnet straks, men Johannes svarte: Vi er inne for å få oss mat, og vi vil ha fred mens vi kviler! De ble med inn, og der fant de en papirsekk med noen ledningsstumper i. «Døm torde itte gå i kjeller'n», sa Johannes, da han senere fortalte om denne hendelsen. Det hadde han sikkert rett i.

Det bodde også flyktninger der oppe, far og sønn. Faren så jeg ikke noe til, men sønnen var nede på gården og arbeidde. De måtte tilslutt dra derfra og ble loset over til Sverige.

Under krigen var det som kjent lite med mat, særlig for de som ikke kunne avle noe sjøl. Til Jutulstad kom mange og spurte etter en matbit. Jeg tror ikke det var mange som gikk derfra uten å få noe. Det var vel ikke så godt å finne på noe heller alle de gangene det kom folk og spurte. Jeg husker dette ble diskutert en gang vi satt til bords. Da sa Johannes: «Døm lyt nok få ein bit så lenge vi har!» En høst vi var ferdige med treskingen, fikk jeg 50 kg hvete attpå lønna.

Noen nærmere presentasjon av Johannes er ikke nødvendig. Det er slike personer som setter varige spor etter seg, og som en ofte minnes.

Det var om kvelden 7. mai, fredsvåren, jeg gikk nedpå jordet og plukka stein. Da kom Marie gående bortover låvebakken og ropte nedover til meg: NÅ ER DET FRED!

Oddvar Stensrud:

Våren -45 slik en guttunge opplevde den

Tida etter 8. mai var ei interessant tid for oss som var guttunger. Under krigen var det strengt forbudt for vanlige norske borgere å ha våpen. De som hadde noe slikt, hadde måttet levere det inn. Men somme hadde nok greid å gjøemme det vekk. Noen hadde også funnet både våpen og ammunisjon i aprildagene i -40 og gjømt dette. Etter frigjøringa kom alt dette bortgjømte fram – også det som hadde kommet som flyslipp i løpet av okkupasjonen. Utrolig mye våpen kom for dagen, enda en ville fått dødsstraff om slikt utstyr hadde blitt oppdaget mens det var krig. Nå som krigen var slutt, måtte disse våpnene prøves. Det dundra og smalt bortover bygda. Vi guttunger som knapt hadde sett et gevær eller hørt et skudd, syntes dette var en stor opplevelse.

Ikke alle var vant til å behandle skytevåpen, så sikkerheten var så som så. Kulene suste i lufta både her og der. Det var nærmest et under at ingen ble skadd. To karer som holdt på med taktekking oppi Musdal, måtte karre seg ned nokså fort, for kulene begynte å suse rundt hodene deres. Jeg husker vi var nede på stasjonen og så på at hjemmefrontkarene marsjerte. Plutselig smalt det fra geværet til en av dem. Kula gikk ned i veggen så grusen spruttede, men merkelig nok ble ingen truffet.

Vi som var for små til å skyte med gevær, måtte prøve å få det til å smelle på andre måter. Patroner hadde vi nok av, for det fant vi i flere av uthusene bortover i bygda. Jeg husker vi hadde bukselommene fulle av ladde patroner. Som oftest la vi en patron på en stein, tok ei



«Hjemmefronten» i Musdal. Fotografert på Offigstadhaugen sommeren 1945.

Fra venstre: Ola Heimkollen, Asbjørn Stein, Arne Løvmo, Arne Hysten, Odd Olsen, Brage Hysten, Jostein Stavslibakken (Hegge), Svein Olaf Hansen, søskenbarn til brødrene Hysten, Karsten Moe, Oddvar Stensrud, Ottar Skyberg, Bjørn Berg og Gunnar Moe.

øks og slo til. Dermed smalt det. Vi fant fort ut at det smalt sterkere om vi tok kula ut av patronen og klinka att patronhalsen, slik at hele patronen eksploderte. Det hendte vi fant kvæ og klistra på patronene, la så flere etter hverandre og tente på. Når de ble varme nok, eksploderte de – en etter – slik at det kunne høres ut som et maskingevær. Det hendte vi måtte plukke ut noen patronsplinter som hadde truffet oss, men stort sett gikk det bra.

17. mai -45

Grytidlig om morgenen vakna vi av at far prøvde å lure seg ut. Kvelden før hadde han laget i stand en dynamittladning på en stein nede på jordet. Nå var det om å gjøre å komme seg ut så tidlig som mulig og få fyr av denne. Før far kom så langt, hørte vi drønn av dynamittsalver lenger ute i bygda. Og nå kom det ene drønnet etter det andre – noen så nær at glassrutene klirret. Vi ungene syntes det var svært til stas, men jeg husker mor sa: «Dagen kan nå bli lang nok lell, om en itte ska bli vekt opp midt på natta.» Det var et sant ord, for det ble en lang dag. Vi måtte ordne oss med mat for en hel

dag, og vel så det. På Dulven skole samlet vi musdalsungene oss, og så gikk vi i tog nedover til stasjonen der det var samling for alle skole- ne på Tretten.

De som opplevde de fem lange krigsårene, kommer aldri til å glømme stemningen i 17.maitogene den våren, med hurrarop, flagg og saluttering utover bygda.

De russiske krigsfangene på Stavsplassen var nå frie, men var der enda. De hadde nå fått både mat, tobakk og sigaretter. Tobakk var gjevt for mange av bygdafolket også, for de hadde måttet greie seg med «hemavla» i lengre tid. Russerne delte velvillig ut til de som kom på besøk. Vi guttungene fikk også sigaretter. Sent på kvelden var jeg og to jevnaldringer på tur oppattover. Vi gikk den gamle beinvegen opp gjennom Vasrudmoen, over Skytterbana og til Skyberg. Jeg husker vi så noen harer som enda hadde noe av vinterpelsen. De satt og åt på groen på jordet der. Det var slutten på en minnerik dag, og begynnelsen på ei fin og spennende tid for oss smågutter.

Slik opplevde jeg freden

Synnøve Hunstad (f. Strangstad) er vokst opp øverst i Musdal. Hun var 19 år i fredsåret. Her forteller hun om hvordan hun opplevde freden:

– Jeg var lærervikar i Engelund og Torsheim skoler dette skoleåret og bodde på Klæva. Mor ringte om ettermiddagen den 7. mai og fortalte at nå var det FRED! Hjemme hadde de fått nyheten gjennom sin hemmelige radio – som jeg ikke visste om før da.

Jeg rusla bortpå Klævajordet der det var fin utsikt over bygda. Jeg så flaggene gikk til topps, og jeg kjente en glede og en følelse av frihet som det er vanskelig å sette ord på. Unntatt siste krigsvinteren bodde jeg på Lillehammer der jeg gikk gymnaset, og opplevde derfor okkupasjonen på en langt sterkere måte enn folk flest på bygda. Dagstøtt fikk vi merke at vi var under okkupasjon av en fremmed militærmakt – bl.a. var en del av skolen okkupert av tyskerne. Desto større var gleden over freden, for nå kunne vi igjen syngje nasjonalsanger, vifte med norske flagg, rope «hurra», danse, treffes hvor og når vi ville, si hva vi ville uten å tenke på konsekvenser. Alt slikt hadde vært strengt forbudt under krigen. Vi treftes i Stav de fleste kvelder – vi spilte, vi dansa til felemusikk og gikk i tog. Så da 17. mai kom, var vi godt vant.

Jeg hadde de yngste klassene i skolen; flere av dem hadde aldri gått i tog så vi trente på det fram til 17. mai. Under krigen hadde skolene fått tilsendt endel nazilitteratur, bl.a. Hitlers «Mein Kampf». Nå tok vi med oss alle disse bøkene, gikk bort i Moksa med dem, reiv dem i filler og kasta dem i elva.

Ei venninne og jeg reiste til Oslo for å ta imot kongefamilien den 7. juni. Da bilkortesjen med de kongelige passerte meg, var det en opplevelse så sterk jeg ikke kunne holde tårene tilbake. Det var som hele kortesjen ble båret fram av jubelrop langs den tettpakkede kjøreruta. Det var folkefest i byen og fyrverkeri om kvelden som var helt enestående flott. Slottsplassen var også full av folk, og ett kvarter før midnatt gav folket seg til å rope taktfast: «Harald! Harald! Harald!» Og kongen gikk inn og kom tilbake med prinsen som da var bare 8 år.

Et par dager senere var Heimefronten samlet i Oslo – også folk herfra var med der. Det var også en stor opplevelse. Kong Haakon som da var snart 73 år, stod nede ved inngangen på Slottet i 4–5 timer – uten å sitte nedpå, og han hilste alt i ett.

Denne Oslo-turen såvel som hele fredsvåren, ble et minne for livet.

Hjelp

Mange ble hardt rammet. Noen hadde falt i kamphandlinger eller som følge av de dramatiske hendene. Mange hadde mistet sine hjem, produksjonsmidler og løssøre. Andre var påført tap av andre slag. De psykiske påkjenningene var store. Utrygghet og frykt skulle prege den første tida. Men midt i all elendighe-ten måtte folk raskest mulig tilbake til hverdagen. Livet måtte gå sin gang også under okkupasjon.

Da krigsmaskinen hadde passert vendte mange hjem til utbrente ruiner. Å miste et hjem er dramatisk. Det innebærer i dette tilfellet å mistet alt de eide. Vi kjenner bildene særlig fra Tretten sentrum etter utbombinga. Der fant de ikke mye å hjelpe seg med. Å få midler gjennom krigsskadeerstatning ville ta tid. Vinteren hadde ennå ikke sluppet taket helt, og det måtte handles raskt.

Situasjonen påkalte det beste i folk, her var mange som hadde krav på omsorg og støtte. En informant oppgir i dag at han talte 42 nedbrente hus bare i sentrumsområdet på Tretten. Det omfattet alle bygningstyper; til og med utedøer. De skadelidte fikk først hjelp der hjelpen var nærmest; fra slekt, naboer og venner. Etterhvert kom et offentlig hjelpeapparat på plass, men det skjedde først om høsten.

*Landet i nord er lagt øde,
herjet er det og brent.
Sikkert vi alle føler,
sorg over det som er hent.*

*Mye vondt har de døiet,
jaget bort fra sine hjem.
Mistet alt hvad de eiet,
stod der tomhendt igjen.*

*Der sitter en finnmarkskone,
hun har den minste på fang.
Hun sitter og suller for barnet,
en gammel barnesang.*

*Hun sat der i fremtidstanker
i barnets øine hun så.*

*Det er som barnet forteller
de atter ett hjem skal få.*

*Derfor i dag vi vil hjelpe,
vore brødre og søstre i nord.
Så de, atter igjen kan sitte,
og spise ved eget bord.*

Nasjonal hjelpeforening

Den tyske okkupasjonsmakta godtok at Høyesterett opprettet et norsk Administrasjonsråd. For å få arbeidsrom måtte Rådet ta avstand fra regjeringens krigslinje og opptre helt upolitisk. Okkupantene håpet at Rådet kunne bli akseptert av Kongen som en slags regjering. På norsk side så de i Rådet et alternativ til Quislingregimet. Et organ som kunne oppnå tillit i folket og ta seg av rent administrative oppgaver i de okkuperte områdene.

Administrasjonsrådet måtte sikre norske interesser og få produksjonen i gang igjen. Det ble viktig i første fase å opprette en mest mulig «normal» tilværelse for folk flest. Rådet opprettet 25. april 1940 Fellesutvalget for humanitært hjelpearbeid, under navnet Nasjonalhjelpen. I juni 1940 satte Nasjonalhjelpen i verk en landsomfattende innsamling til de skadelidte distrikter. Aksjonen innbrakte vel 29 millioner kroner.

Med Terbovens revolusjon 25. september 1940 ble samarbeidet vanskeliggjort. Nå ble NS legitimert. Den nasjonale samarbeidslinjen ble uaktuell. Det endte med at Nasjonalhjelpen opphørte og Fellesutvalget ble avsatt i september 1941. Hjelpearbeidet fikk et tilbakeslag. Det fortsatte likevel i begrenset omfang og på saklig basis, og formidlet humanitær hjelp fra utlandet.

Mange trengte hjelp

Nasjonalhjelpens lokalforening på Tretten var

en av de mange. Den ble konstituert i Bjørkholt 30. september 1940 med Olaf Glomstad som formann. De øvrige i nemnda var telegrafist Tørisen, Magnhild Fonstad og Ingv. Hysten. Seinere kommer Kristian Bjørnstad og Anna Enge inn som medlemmer av nemnda.

Innsamlingsarbeidet ble straks organisert. Samtidig ble det gjennom oppslag gjort kjent at ofrene for krigshandlingene kunne søke om hjelp gjennom den lokale foreninga. I løpet av to uker mottok foreninga 19 søknader fra skadelidte på Tretten. To kom til seinere. Med familiemedlemmer omfattet dette mange personer.

Søknad om bidrag fra hjelpearbeidet til lokallaget måtte godkjennes i Fellesnemnda for Gudbrandsdal. En søknad ble der avvist med den begrunnelsen at vedkommende hadde fast stilling og ikke var nødstilt nok. Lokalforeninga støttet opp under søkeren og anket avslaget med henvisning til at han var kvalifisert med det omsorgsansvaret han hadde.

Innsamlingsarbeidet

Allerede 6. oktober hadde nemnda samlet formenn i 21 interesserte lag i bygda for å organisere innsamlingsarbeidet. De åpnet møtet ved å syngre «Gud signe vårt dyre fedreland». Lagene var Tretten sanitetsforening, Nord-Tretten sanitetsforening, Vik sanitetsforening, Tretten yngre sanitetsforening, Tretten sykepleieforening, «Mauren», Tretten frilyndte ungdomslag, Tretten bondeungdomslag, Tretten Husmorlag, Tretten bondekvinnelag, Tretten musikkforening, Tretten private musikkforening, Tretten mannskor, Tretten småbrukerlag, Tretten Bondelag, Tretten Vanførelag, Tretten D.N.T.U., Tretten I.O.G.T., Tretten Idrettslag, Tretten Vel og Tretten mållag.

Sognepresten ble bedt om å gi en oppfordring gjennom avisene om å støtte innsamlingen. De vurderte aksjonsformer, men innsamlingslister ble i første omgang foretrukket framfor tilstelninger. 19 bidragslister ble fordelt i hele sognet. Det var mottatt 100 en-kronersmerker til salg i lagene. Ved siden av pengebeløp omfattet innsamlingen også landbruksprodukter, klær og

sengeklær. Klær, mat m.m., unntatt ferskt kjøtt, poteter og grønnsaker skulle leveres Kristian Bjørnstad. Aksjonen var planlagt avsluttet innen 16. november, men det var nok for å sette trykk på aksjonistene.

Nemnda hadde til hensikt å yte direkte hjelp. Tilbud fra Fellesnemnda om foredragsholder og innkjøp av Alf Rolfsen-plakater ble avvist. Kostnadene måtte i tilfelle dekkes av innsamlende midler, og her skulle alt uavkortet komme de nødstilte til gode. Tilbud om innkjøp av torsskerogn ble også avvist.

Midt i dette kollektive skipperetaket i ei hardt rammet bygd hadde de også øye for andre nødstilte. Skolebarn på Tretten deltok i en innsamlingsaksjon til Mannerheims Minnefond for finske barn i tilsvarende situasjon. Kildene gir inntrykk av at her skulle bygda klare brasene. Nemnda fikk tilbud fra Nasjonalhjelpens hovedkontor om fadderskap for krigsherjede familiers barn. Vår lokale hjelpenemnd vedtok enstemmig ikke å melde noen barn herfra.

Hva hjelpen besto i

Nemnda hadde søkt menighetsrådet om å få ha ofring i kirken. Søknaden ble innvilget og ga som resultat kr 258,42. De arbeidet på flere fronter for å oppnå best mulig resultat. Innsamlingen med bidragslistene ga som resultat kr 1.505,25 og klær, mat m.m. Dette er neppe det endelige resultatet. Vi har ikke tilgang til fullstendig regnskap. Derfor er ytelsene å oppfatte som minstetall. Det kom relativt større bidrag med hjelp utenbygdsfra.

Et lån på kr 8.000 til en skadelidt næringsdrivende ble først innvilget mot sikkerhet i krigsskadeerstatning, men da det ble kjent at sikkerhet allerede var gitt til annen långiver måtte saken utstå. En annen næringsdrivende ble innvilget kr 2.000 i rentefritt lån.

Oversikta som følger viser ytelsene til de skadelidte på Tretten, men også at de som ble rammet mistet det meste. Det forutsettes at de fikk utstyr og hjelp også fra andre, så dette er ikke på noen måte en fullstendig oversikt. Den sier likevel noe om omfanget bare på Tretten, stort sett i sentrumsområdet. Det den ikke for-

teller er de problemene som oppstod i forbindelse med tap av produksjonsmidler og bortfall av inntekter for ei tid framover. Dette måtte for enkelte ramme hardt.

Noen pakker med klær, kjøkkentøy og symaskiner ble raskt tilsendt fra Nasjonalhjelpen i Lillehammer til utdeling blant skadelidte. Ellers mottok de ytelser i form av både lån og gaver. Fra Norsk Folkehjelp, Najonalhjelpen lokalt eller fra Fellesnemnda for Gudbrandsdal; og ikke minst fra Sanitetsforeninga lokalt.

I perioden oktober 1940 til april 1941 ble det totalt innvilget lån på kr 17.750. Fra Nasjonalhjelpen kr 10.000 og fra Fellesnemnda for Gudbrandsdal kr 6.250

Totalt ble det gitt kr 4.800 i kontantstøtte i perioden november 1940 til januar 1941. Fra Fellesnemnda for Gudbrandsdal kr 2.900 og fra Norsk Folkehjelp kr 550.

Varer og andre gaver til utdeling i november og desember 1940 var følgende: 5 flasker saft, 3 bokser hermetik, 1 glass syltetøy, 1 bord, hyller, 1 portier, 1 bordteppe, 11 senger m/utstyr, 24 madrasser (alle fra saniteten), 33 ulltepper (de fleste fra saniteten), 1 dobbelt ullteppe, 1 sengeteppe, 2 duntepper, 1 ull stikkateppe, 2 dynetrekk, 5 puter, 4 putevar, 2 laken, 2 handklær, 1 håndveske, 1 toilettsett, 1 kokeplate, 1 mjølkebøtte, 3 kaffeservise (et delvis), 1 servise, 3 kasseroller, 1 gryte, kjøkkentøy, 3 vaser, 2 mugg, 18 tallerkner, 1 tresukkerfat, 2 glassfat, 1 serviett, 2 symaskiner, 1 stoppekakk, 1 pk julelys, 2 ransler, 2 par støvler, 1 frakk, 1 brun vinterkåpe, 1 guttefrakk, småjentekåper, 2 gensere, 1 jumper, 1 skibukse, 1 skjerf, 4 par votter, 1 bukse, 2 knikkerser, sommerkåper, 1 overalls, 1 guttedress, skjørt, 2 sportsskjørt, 2 kjoler, 1 underkjole, 3 underliv, undertøy, 1 trøye, 4 liv, småbarnstøy, m.m.

Okkupasjonsmakta strammer grepet

Fra sentralt hold gikk det ut melding om at all innsamling av klær og innbo skulle avsluttes i februar-mars 1941. I en forordning fra Reichskommissæren framgår det likevel at varer som Nasjonalhjelpen får fra Sverige «ikke må kjøpes eller på annen måte sikres for den tyske vernemakt». Den 17. februar 1941 kom det

melding om inngrep i hjelpekomiteens virksomhet. Lokalt fikk dette som følge at ei pakke med 5 par votter ble lagt til side til utdeling ved en seinere anledning. Med denne protokollinnførselen slutter siste møte i den lokale nemnda den 4. mars 1941.

Dermed stopper det organiserte hjelpearbeidet opp under okkupasjonen, men det er ingen grunn til å tro at omsorgsarbeidet opphørte på mer privat basis.

* * *

En fri nasjon

Etter frigjøringen i 1945 ble det nasjonale hjelpearbeidet reorganisert og fortsatte i enda større omfang. Forskjellige aksjoner innbrakte nå 103,7 millioner kroner. Av dette ble 32 millioner utbetalt; dels til ren nødhjelp og hjelp til selvhjelp, dels som frihetsgaver. 71 millioner kroner ble overført til Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre, opprettet 1947. Organisasjonen ble så avvirket.

Som vi ser forvaltet Nasjonalhjelpen store midler, men skadene var enorme i enkelte områder. Tretten var ett av de hardt rammede, men skadene her var nå kommet noe på avstand. Krigsskadene lokalt er referert i «I gamle fotefar» 1990, side 58f. Etter at frihetsrusen hadde lagt seg ble hjelpearbeidet reorganisert også på Tretten.

Ny nemnd for Nasjonalhjelpen på Tretten ble konstituert i et møte på Samvirkelagskafeen den 15. februar 1946. Formann ble Fredrik Enge. De øvrige i styret var Ingeborg Wasrud, Egil Olsen, Ingv. Hylene, Anna Hagen og Ole T. Moe. Innsamling ved lister ble organisert skolekretsvis med 13 lister. Innsamling ble også organisert i kirken under kretsskirennet i bygda 16. mars. Utlodning av «bedre» gevinster ble utstilt i en forretning; loddsalg foregikk på kafeer og forretninger i bygda. Denne innsamlinga gikk under navnet «Mars-aksjonen». I aksjonsperioden ble andre foreninger oppfordret til å avstå fra å arrangere konkurrerende tilstelninger. Aksjonen ble avsluttet med fest den 13. april. I det siste protokollerte møtet den 25. mars 1946 settes festprogrammet opp:

1. Finnmarksfilmen
2. Foredrag av Inge Krokann
3. Musikk v/ Hovde og Stavslibakken
4. Musikk v/ Bussorkesteret
5. Sang av Tretten mannskor
6. Pause med loddsalg og boksalg
7. Trekning av festutlodninga
8. Trekning av mars-aksjonensutlodninga

Finnmarkshjelpen

Det er grunn til å gripe fatt i første post på fest-programmet; Finnmarksfilmen. Gjenreiseing i Finnmark ble et stort løft for den gjenfødte nasjonen. Skadene var store. En stortingsmelding (35/1945–46) forsøker å anslå omfanget: 12.000 beboelseshus for 60.000 mennesker, herav 6.000 gardsbruk og mindre industribedrifter. Alle transportmidler. All buskap. 20 kirker og 15 prestegarder. 150 skoler. 180 fyr. 118 elektrisitetsverk. Ca 350 motorfartøyer med fiskeredskap. Tusenvis med robåter og 200 fiskebruk. 21 medisinske anstalter med 578 senger (Bare en sykestue med 14 senger stod igjen). 22000 telegrafstolper. 350 bruer sprengt og mye annet ødelagt; m.a. veidekke, stikkrenner og maskinpark. Og i tillegg det omfattende minesystemet som var utlagt.

I all elendigheten her i bygda, var det likevel rom for å hjelpe andre. Med det nevnte skade-omfanget forundres vi ikke over at Finnmarkshjelpen ble omfattet med så stor interesse også her. Det ser vi bl.a av de to prologene som ledsager denne artikkelen. De ble skrevet av lokale rimsmeder og framført under Øyer sanitetsforening finnmarkskveld 28.10.45.

Andre hjelpetiltak

Tretten arbeiderlag og Tretten sanitetsforening arrangerte fest for de russiske krigsfangene den 15. juni 1945. Tannlege Harvold hadde oversatt, og framførte et par takketalere som uttrykte i varme ordelag en takk for alt som var gjort for russerne av det norske folk.

Den svenske norgeshjelpen, Oslo sanitetsforening og andre organiserte bortsettning av Oslo-barn på bygdene i tre til fem uker. Det var stor matmangel i Oslo. De ble mottatt med åpne

armer også på Tretten. Mange var i svært dårlig forfatning da de kom. Noen barn var her så seint som under frigjøringa. På Sør-Tretten var det i alt 8 slike barn som skulle få komme til krefter igjen, på Nord-Tretten var det 14 barn, og i andre kretser var det også mange. Det «krevet megen tid og oppofrelse», som det står skrevet.

*Velkomen!, i kveld vi samles til dyst
for å hjelpe i sult og i nød.
En stund vi dog tar, som er stille og tyst
for å minnest dem som er død.*

*Så mange det er som nå ligger gjemt
Det har vel kostet tårer og bøn
alikevel kanskje å snart blive gjemt
er alt hvad de får her i løn.*

*Mangen grav er nok gravet i Nord-Norges jord
for en broder, søn eller mand
Et ropende vitne – uten et ord
om dere som falt for vårt land.*

*Vi ser deg, du frende, fra Finnmark der nord
med sår i ditt sinn der du står
og ser for ditt indre ditt hjem hvor du bodd
en erindring så vemodig og sår.*

*Men nå er det herjet – det øde er lagt –
av fremmede herrefolk gjort
Krigens ondskap og gru har nok skapt
en tyfon, og blåst det bort.*

*Vi ser deg nok og da jaget du blev
måtte vandre fra alt som var kjær
Det blev ikke spurt, er du stor eller gjæv
hvad du er eller før hadde vært.*

*Sydover var løsnet, ingen pardon
var budet som dere blev brakt.
En rett som var satt uten lover og dom -
Nå er kalken tatt – og fullbragt.*

*Måtte vi som er spart for redsel og gru
lært og hjelpe og lindre i nød.
Da var ei forgjeves den eller du
som gikk ifra liv og til død.*

*Å hjelpe hverandre i stort og i smått
er løsnets – et tidens krav.
En menneskelig plikt vi sikkert har fått
i land - på sjø eller hav.*

*Nå skal det rustes i deger og døgn
for freden og dens goder bevare.
Gud gi at det ikke var gråhåret løgn
vi det da ei vilde forsvare.*

*En krig kan nok skape helter og mot
en glorie om dem er nå lagt.
Men bedre det var vi dette unlot
end å ta livet der Gud har det skapt.*

*Du mor, der du sitter, med gutten på fang
eller ved sengen, du ned har ham lagt.
Syng heller for ham hvad englens sang
og lar ham, om freden stå vakt.*

Epilog

Mange framstiller okkupasjonstida som ei glanstid for menneskelig nærhet og omsorg. Folk hadde tettere omgang; de hadde behov for det, og samtidig rom for det. Det er likevel grunn til å nevne at ting snudde raskt etter frigjøringa. Som en lokal størrelse uttrykte det noen få år etter frigjøringa:

– Nå e'n attkomé 'n Gammel-Erik.

* * * * *

Kilder:

Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon, 1986–89

Grimnes, Ole Kristian: Norge under okkupasjonen, 1989

Bull, Edvard: Norgeshistorien etter 1945, 1990

Arkivmateriale i Opplandsarkivet avd. Maihaugen:

Ile, Tor; Finnmarkshjelpen

Nasjonalhjelpen i Tretten

Tretten Sanitetsforening og arbeidslagene

Informanter på Tretten

Amerikabrev – også i krigstid

De fleste som reiste til Amerika ved århundreskiftet – og tidligere, reiste for godt. De emigrerte. Avskjeden med familie og venner var tung. Nesten som ved en gravferd, sa en som hadde opplevd det. Mange så «hjembygdens bakker blide» for siste gang. Sterke bånd ble brutt. Men ett bindeledd hadde de igjen – brevet. «Amerikabrevet». Mang en tåre i øyekroken er tørket bort over amerikabrev, – og over brev fra gamlelandet. Men alle var ikke like «pennføre». Det kunne gå år mellom hvert brev. Enkelte skreiv aldri. Avreisen hadde blitt en «gravferd» ...

Far hadde fem søsken. Tre av dem emigrerte til Amerika i ungdommen, og ble der. To av dem besøkte barndomsheimen et par ganger i løpet av femti år. Men ellers var «amerikabrevet» den eneste kontakten. Fra jeg var smågutt kan jeg huske mine besteforeldre fikk amerikabrev. Brev, der ikke ordene var alt. Minner, følelser og tankens flukt steg fram mellom ord og linjer ... I dag kan vi bare tenke oss hvordan det var. Avstandene i verden er blitt borte. Den tida måtte et amerikabrev ha både tre, fire og fem uker på turen. Det skulle enda gå mange år før det kom noe som hette «luftpost».

Både under første og andre verdenskrig var postgangen mellom landene adskillig verre. Om det i det hele gikk noe post, tok det lang tid, også til nøytrale land. All post skulle sensureres. Mye post kom aldri fram.

Røde Kors-brev

Under andre verdenskrig, og den tyske okkupasjon, kom Røde Kors med et spesielt brevopp-

legg som kunne gi beskjed om familiære forhold i hjemlandet til slekt i utlandet, – og få svar tilbake på samme ark.

Meldingsarket var i A5-format, og teksten på norsk og engelsk. På forsiden var det plass for avsenders navn, adresse og nasjonalitet, og plass til en kort melding – ikke over 25 ord. Meldingen eller forespørselen måtte bare være om personlige familieforhold. Nederst var det plass for mottakerens navn, adresse og nasjonalitet. Baksida var reservert for mottakerens tilbakemelding.

På illustrasjonen vises et slikt Røde Kors-brev. At et slikt brev også kunne ta lang tid på vegen, går fram av datostemplene. Brevet måtte gå via Røde Kors Internasjonale Komité i Geneve. Brevet var stemplet i Norge juli 1943, Sveits september 1943, USA november 1943. Svaret er stemplet i USA februar 1944, Sveits april 1944, og i Norge juli 1944. Brevet brukte altså ett år på rundturen. Litt posthistorie dette også.

Konvoluttene til venstre er fra første verdenskrig, og sendt fra USA i 1917 og 1918. Begge sensurert på vei ut fra Amerika. I midten Røde Kors-brevet. Til høyre et amerikabrev fra 1941. Det er sensurert både av amerikanerne og av tyskerne.

OPENED BY

P.C. 90

Norwegisches Rotes Kreuz. Antrag auf Nachrichtenvermittlung durch das Deutsche Rote Kreuz.
NORGES RØDE KROG
CROIX-ROUGE DE NORVEGE
BANKPLASSEN 1 - OSLO



Til Røde Kors' Internationale Komité, Genève
Au Comité International de la Croix-Rouge
FORESPØRSEL FRA
Rybak
Joy

Efternavn - nom...
Fornavn - prénom...
Adresse

33 No. 2 Ave So
Minneapolis



Geöffnet



Geöffnet

Meddelelse
(Ikke over 25 ord. Indholdet må bare angå personlige familieforhold.)

TANTE LISBET ER DØD
JØRGEN ER GIFT. - ALL
ER FRISKE. MILSEN TIL DE
FRA ALLE HER PÅ RYBAKKEN.

RECEIVED
NOV 24 1943
MAIL ROOM

Dato - date
Efternavn - nom
Fornavn - prénom
Adresse

ANDERSON
CARRIE
3306, 2 Ave So.
MINNEAPOLIS - MINN.
U.S.A.

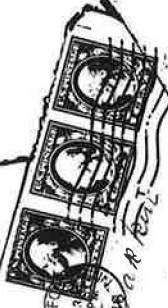


Nasjonalitet Norsk

10 SEPT 1943

Svar på bakenden
(skriv tydelig).

reponse au verso
(Précis d'écrire intelligiblement)



Mr. John
Gulbrink
Halvingdal
Nor

OPENED BY

OPENED BY
CENSOR.

Historielaget har nå desse bøkene og hefta å selja:

« I gamle fotefar » 1988: kr 40,-
« « - « - 1989: « 40,-
« « - « - 1990: « 60,-
« « - « - 1991: « 75,-
« « - « - 1992: « 75,-
« « - « - 1993: « 75,-
« « - « - 1994: « 90,-
« « - « - 1995: « 90,-

i alt kr 545,- TILBOD: kr 350,-

Kirkebøker for Øyer og Tretten

Kirkebok nr 1–2 (1671–1784) kr 150,-

begge sokn

- « - « 3 (1785–1823) « 300,- « «
- « - « 4 (1824–1841) « 300,- « «
- « - « 5 (1842–1857) « 300,- « «
- « - « 6 (1858–1874) « 240,- « «
- « - « 7 (1875–1877) « 70,- « «
- « - « 8 (1878–1893) « 120,- Øyer sokn
- « - « 9 (1878–1893) « 120,-

Tretten sokn

i alt kr 1600,- TILBOD: kr 1250,-

«Og ingen kom att»

(Om nedlagte heimer i Øyer og Tretten)

kr 120,-

Odd Bjerke:Tretten –

afstigning paa høire Side « 120,-

Tor Ile: Bygdasong for Øyer

(ill. av Ola T. Rybakken) « 60,-

Desse bøkene og hefta får du kjøpt her:

Sparebanken NOR, avd. Tretten

Øyer Handelslag

Lars Holmen, Prestegardsvegen 7, 2636 Øyer

tlf: 612 78 329 som også kan sende.

Neste årshefte!

Også neste år tar vi sikte på å gi ut et årshefte. Har du noe stoff å bidra med, vil vi være takknemlige for å få et vink så fort som mulig, slik at vi vet hva vi kan regne med. Du skal ikke være redd for at det ikke er interessant nok, eller at du ikke er flink nok til å skrive. Redaksjonen bearbeider stoffet. Du kan også snakke med en i redaksjonen, så kan du fortelle – og så kan redaksjonen ta seg av skrivinga.

Redaksjonen

Korrigerings av «I gamle fotefar» av 1994 s. 40

1) s. 7 midt nedpå høyre spalte skal det stå slik:

Frå nedpå Kramprudjordet og vidare fram til Tolstad/Rustberg, har Kongevegen vore riksveg heilt fram til den siste nye vegen kom langs elvekanten for ein del år sidan. Frå Rustberg gjekk Kongevegen forbi to gardsbruk: Skarsmoen og nördre Skarsmoen, og fram til Rinheim – i 1820-åra kalla Sverrestuen.

2) Bilet-tekst til bilete s. 57:

Møllergata skule der Johanson var lærar.

Tilleggsopplysninger til «I gamle fotefar» av 1994 s. 40

Botrudsetra som der er avbildet er: Botrudsetra på Hornsjøen.

Vi har også Botterud på Søre Brennlia, tidligere Hundsjøl som nevnt i «Barndomsminner».

